

Міністерство освіти і науки України
Державний заклад
«Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»

ЛІНГВІСТИКА

Збірник наукових праць

№ 2 (46)

Полтава
2022

Лінгвістика

Наукове видання

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 14444–3415 ПР,

видане Міністерством юстиції України 14.08.2008 р.

Журнал унесений до Переліку наукових фахових видань України категорії «Б», у яких можуть бути опубліковані результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора та кандидата філологічних наук.

Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.06.2021 р. № 735.

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

СКЛАД РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Головна редакторка

Юган Наталія Леонідівна, докторка філологічних наук, професорка кафедри іноземних мов, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна).

Заступниця головної редакторки

Глуховцева Катерина Дмитрівна, докторка філологічних наук, професорка кафедри української мови, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (Україна).

Наукова рада:

Веретюк Оксана Михайлівна, докторка філологічних наук, професорка, завідувачка кафедри компаративістики, Інститут неолінгвістики Жешівського університету (Польща).

Гороф'янюк Інна Валентинівна, кандидатка філологічних наук, доцентка кафедри української мови, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського (Україна).

Двуличанська Олена Аркадіївна, кандидатка філологічних наук, доцентка кафедри української та зарубіжної літератури, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (Україна).

Зелінська Оксана Юрївна, докторка філологічних наук, професорка кафедри української мови та методики її навчання, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини (Україна).

Ігнатська Світлана Євгенівна, кандидатка філологічних наук, професорка, завідувачка кафедри філології та мовної комунікації, НТУ «Дніпровська політехніка» (Україна).

Кизилова Віталіна Володимирівна, докторка філологічних наук, професорка кафедри філологічних дисциплін, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (Україна).

Ковалевська-Славова Анастасія Володимирівна, докторка філологічних наук, доцентка кафедри української та іноземних мов,

Одеський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України (Україна).

Кожухар Катерина Сергіївна, докторка педагогіки, конференціар, старший науковий співробітник сектору «Етнологія українців» Інституту культурної спадщини Академії наук Молдови.

Кузьменко Анастасія Олексіївна, кандидатка філологічних наук, доцентка кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ (Україна).

Мамич Мирослава Володимирівна, докторка філологічних наук, доцентка, завідувачка кафедри прикладної лінгвістики, Національний університет «Одеська юридична академія» (Україна).

Савельєва Наталія Олександрівна, кандидатка філологічних наук, доцентка кафедри романо-германської філології, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (Україна).

Церцвадзе Мзія Гіглаївна, докторка філології, професорка департаменту слов'янської філології, м. Кутаїсі (Грузія).

Редакційна рада:

Волошинова Марина Олексіївна, кандидатка філологічних наук, доцентка кафедри слов'янської філології та журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського (Україна) (технічна редакторка).

Леснова Валентина Володимирівна, кандидатка філологічних наук, доцентка кафедри української мови, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (Україна) (відповідальна секретарка).

Ніколаснко Ірина Олександрівна, кандидатка філологічних наук, доцентка кафедри української мови, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (Україна) (коректорка).

*За зміст статей і правильність цитування
відповідальність несе автор.*

*Рекомендовано до друку вченою радою
ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»
(протокол №6 від 23 грудня 2022 р.).*

ЗМІСТ

ДИАЛЕКТОЛОГІЯ

1. Демченко Наталя, Чала Анна, Сапелка Карина. Концепт ГРОМАДА в слобожанських говірках як репрезентант єдності українського суспільства..... 5
2. Юсікова Олена. Семантичне поле лексеми *бердо* в говірках Рахівщини..... 16

ТЕКСТ. ДИСКУРС

3. Глуховцева Катерина, Глуховцева Ірина. Павло Мовчан про мову..... 25
4. Ігнат'єва Світлана. Дискурсеми агресивності в українському щоденниковому дискурсі..... 39
5. Клещова Оксана, Помазан Дмитро. Мовностилістичні особливості пісенних текстів Jerry Neil (на матеріалі пісень «Тато» і «Мрія»)..... 50
6. Кравченко Олена, Федотова Наталія. Мовна гра в інтернетних постфольклорних текстах періоду російсько-української війни..... 60
7. Хавалджи Лідія. Фразеологія публіцистичних творів В. Яворівського..... 71
8. Царьова Ірина. Проблеми аксіології сучасного судового дискурсу..... 84

ЛІНГВОДИДАКТИКА

9. Шпетна Світлана, Кіріченко Ольга. Проблеми формування мовної особистості здобувачів вищої освіти в процесі навчання..... 93

ДИАЛЕКТОЛОГІЯ

**КОНЦЕПТ «ГРОМАДА» В СЛОБОЖАНСЬКИХ ГОВІРКАХ
ЯК РЕПРЕЗЕНТАНТ ЄДНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА**
doi: 10.12958/2227-2631-2022-2-46-5-15

Наталя Демченко,

*кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри
української лінгвістики, літератури та методики навчання
КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради
ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-5792-0428>*

Анна Чала,

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
української лінгвістики, літератури та методики навчання
КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради
ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-5915-0965>*

Карина Сапелка,

*магістрантка ОП «Філологія. Польська мова та література»
Українська мова та література»
КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради
ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-3556-8312>*

У статті заактуалізовано на антропоцентризмі в сучасній лінгвістиці, згідно з яким осмислення мови відбувається невід’ємно від людини і людини невід’ємно від мови, що спонукає до досягнення мовних фактів у соціолінгвальному, ментальному, етнокультурному річищах.

З’ясовано, що концепт як багатомірне поняття містить емоційні й раціональні, конкретні й абстрактні, універсальні й етнічні, загальнонаціональні й індивідуально особистісні складники.

У дослідженні проаналізовано концепт ГРОМАДА, особливості його вербалізації, його здатність ословеснити базові духовні цінності, визначено специфіку ментальності носіїв говірки Центральної Слобожанщини.

Діалектологічні матеріали засвідчують, що громада – це певна стійка соціальна спільнота, об’єднана спільними духовними, господарськими поглядами та устроєм життя, а також з однаковим світосприйняттям і традиціями. Вербалізацію концепту ГРОМАДА простежуємо у взаємозв’язку з поняттям спільної праці людей, відпочинку, святкування радісних подій.

Підкреслено, що сільська громада відрізняється від міської тим, що в селах або селищах завжди всі один одного знають, гостюють один в одного й допомагають, спільно виконують якусь діяльність. З'ясовано, що концепт ГРОМАДА, особливо сільська, тісно перегукується з концептом РОДИНА, оскільки багато представників асоціює своє село або окрему вулицю з великою сім'єю. З огляду на це виокремлено спільні характерні риси світогляду певної громади, які різняться не від людини до людини, а від одного населеного пункту до іншого.

Виявлено, що для дієвого функціонування громади вона має бути самоорганізованою, мати ватажка, спільні інтереси, сповідувати одні цінності й традиції. Підкреслено, що найкращий варіант, коли ці цінності є традиційними, сталими, передаються з покоління до покоління. Також концепт ГРОМАДА краще вербалізується, коли представник влади цієї громади є вихідцем з неї, а не приїжджа людина, адже тоді не порушується єдність та спільність, тяглість традицій.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів цієї багатогранної проблеми, перспективним автори вбачають компаративний аналіз динамічних змін вербалізації концепту ГРОМАДА після повномасштабного вторгнення російської федерації.

Ключові слова: ГРОМАДА, концепт, сільська громада, українське суспільство.

The article updates on anthropocentrism in modern linguistics, according to which the understanding of language occurs inseparably from a person and inseparably from a person to language, that encourages understanding of language facts in sociolinguistic, mental, ethnocultural spheres.

It was found that the concept, being a multidimensional concept, includes emotional and rational, concrete and abstract, universal and ethnic, national and individually personal components.

The article analyzes the concept of COMMUNITY, features of its verbalization, its ability to light the basic spiritual values. The specificity of the mentality of the local speakers of the Central Slobozhanshchyna is determined. Dialectological materials testify that the community is a certain stable social community that is united by common spiritual, economic views and organization life, as well as with the same worldview and traditions. Verbalization of the concept COMMUNITY can be traced in the relationship with the concept of joint work of people, common rest, celebration of joyful events.

It is emphasized that the rural community differs from the urban one by such factors as unity of villagers, their friendship, desire to help each other and to perform some activities. It was found that the concept of COMMUNITY, especially rural, is narrow resonates with the concept of FAMILY, because many representatives associate their village or a separate street with a large family. With this in mind, common characteristics have been singled out worldview of a certain community, which doesn't differ from person to

person, but from one settlement to another.

It was found that for the effective functioning of the community, it must be self-organized, must have a leader, common interests, share the same values and traditions. It is emphasized that the best option is when these values are traditional, stable, which passed down from generation to generation. Also, the concept of COMMUNITY is better verbalized, when the representative of the authorities in this community is a native citizen, and not a person who has arrived, because then the unity and commonality, the durability of traditions are not broken.

The conducted research does not exhaust all aspects of this multifaceted problem, we consider its promising to conduct a comparative analysis of dynamic changes verbalization of the COMMUNITY concept after the full-scale invasion of Russian federation

Key words: COMMUNITY, concept, rural community, Ukrainian society.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Вступ. Серед найактуальніших проблем українського мовознавства останнім часом постає питання національної специфіки мовних і мовленнєвих явищ, що дозволяють дослідити сакральні питання національного способу мислення, ментальності українців. Значну увагу приділяють проблемам мовної картини світу людини як об'єкта дослідження нерозривного зв'язку концептуальної картини світу й позамовної дійсності. Інтерес зумовлений значними змінами наукової парадигми, що відбуваються в кінці ХХ та на початку ХХІ ст., зокрема появою нових підходів та ідей дослідження мови, серед яких антропоцентричний, що залучає й дослідження впливу людського чинника – осмислення мови невід'ємно від людини і людини невід'ємно від мови; когнітивний – мова є засобом організації й передачі знань і уявлень людини про світ; лінгвокультуральний – установа тисного зв'язку мови з культурою народу.

У сучасних реаліях України для українців актуальним є дослідження історичних зрізів територіальних різновидів мови з метою виявлення динамічних ознак на різних структурних рівнях, з'ясування напрямів перетворень та їхніх причин.

Проекція на соціолінгвістичну площину видається актуальною в умовах війни в Україні, що посилюється маніпуляціями стосовно питань мови та протиставлення Сходу і Заходу. Через повномасштабне вторгнення росії в Україну, тривалі бої велику кількість сіл знищено. Така ситуація негативно вплине на майбутній розвиток держави.

Щонайскоріша відбудова сільської місцевості й організація сільської громади – це єдино правильний шлях відродження нашої держави.

Порівняльно-історичне вивчення етнокультурних концептів східних і західних українців надасть можливість простежити ступінь синхронізації ключових національно значущих концептів у широкому часовому діапазоні, отже, сприятиме формуванню соціально-психологічної стабільності в суспільстві, опірності політичним маніпулятивним стратегіям. На сьогодні підсилений інтерес до вивчення мовної картини світу, опису її окремих частин, зокрема лексичного рівня, що містять культурологічну інформацію релігійного, фольклорного, філософського, міфологічного характеру, висвітлюють світоглядні концепти, спостережено не лише в українців, а й у членів української діаспори, зокрема канадської. Канадський інститут українознавства, що є осередком українсько-канадських студій із гуманітарних наук Альбертського університету Канади, підтримав і частково профінансував польові дослідження зі збирання українських діалектних матеріалів.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. У багатьох джерелах висвітлено окремі аспекти дослідження такого поняття, як громада. Зокрема серед українських дослідників зазначають М. Баймуратова, О. Батанова, М. Корнієнко, М. Лацибу.

Серед лінгвістичних досліджень концептосфери виділимо розвідки таких учених, як А. Вежбицька, В. Гумбольдт, Л. Лисиченко, О. Потєбня, О. Селіванова, А. Серебренникова, І. Серебрянська та ін.

Зазначені наукові доробки є основою для подальших досліджень проблеми мовної картини світу, зокрема українців, а також поглибленого аналізу окремих її фрагментів на основі когнітивного підходу.

Методи дослідження. Під час наукового дослідження були впроваджені і загальнонаукові прийоми, до яких належать аналіз та синтез, описовий метод, і суто лінгвістичні: інтерв'ювання, метод когнітивного аналізу, зіставний і метод семантико-стилістичного аналізу. Такі підходи дають змогу глибше пізнати природу духовного світу сучасних українців.

Виклад основного матеріалу. Специфічним напрямком дослідження є розуміння термінологічного апарату. Лінгвокогнітологія базується не на мовних елементах, а на концептах – одиницях специфічної природи, які є носіями різноманітної інформації й пояснюються засобами мови. Концепти як одиниці людської свідомості віддзеркалюють світ національного світосприймання понять і предметів засобами певної мови, а сукупність концептів – концептуальну картину світу, що містить знання, досвід результатів людського буття та процеси світопізнання. Світосприйняття постає у вербальному вираженні, а лексика є основною формою об'єктивації мовної свідомості людини. Відомо, що модель світу закодована в мові й виконує функцію збереження й передачі національної самосвідомості, духовних, культурних традицій.

Наукова розвідка є спробою теоретичного обґрунтування поняття концепту ГРОМАДА як національного складника українського сучасного діалектного дискурсу.

Відомо, що формальним вербалізатором концепту є слово, відповідно аналіз концепту та його складників завжди починають з аналізу структури слова, тобто його компонентного аналізу. Цей метод дослідження змістовної сторони значущих одиниць мови розробляють у межах структурної семантики, він має на меті розкласти значення на мінімальні семантичні складники (Іващенко, 2004). Виконуючи компонентний аналіз на основі словникових дефініцій, виявляють характерні для досліджуваної мовної одиниці диференційні ознаки.

Зазвичай дослідники пропонують різні дефініції концепту, але вони здебільшого не суперечать, а доповнюють одна одну. При всій різноманітності варіантів тлумачення поняття «концепт» одностайно визнано одиницею ментального простору. Він структурує знання про світ і відображає національну специфіку членування світу, є своєрідним результатом взаємодії чинників національної традиції, фольклору, релігії, ідеології, життєвого досвіду, образів мистецтва, відчуттів та системи цінностей. Тому перспективним, на нашу думку, є подальше дослідження понять «концепт» у різних наукових парадигмах.

Для розуміння сутності концепту ГРОМАДА як політичного і соціолінгвістичного поняття необхідно проаналізувати відомі терміни й дефініції.

У Великому тлумачному словнику української мови термін «грумада» має кілька дефініцій, зокрема: 1. Група людей, об'єднаних спільністю становища, інтересів і т. ін. 2. Об'єднання людей, що ставить перед собою певні спільні завдання; організація. 3. іст. В Україні і Білорусі – поземельне селянське об'єднання, а також збори членів цього об'єднання. 4. Організація української ліберально-буржуазної інтелігенції в 60 – 90 рр. XIX ст. (Словник, 2005).

Наукову орієнтацію зосереджено на спробі обґрунтування поняття концепту ГРОМАДА як репрезентанта єдності українського суспільства; визначенні, чи впливає цей концепт на свідомість сучасних українців Сходу, зокрема на єдність сільських громад.

Віддавна в українській традиції громади асоціюються як спільноти рівноправних людей. Саме таку репрезентацію простежуємо у творчих доробках багатьох поколінь української інтелігенції ще за часів Тараса Шевченка. Як зазначає сучасна письменниця Оксана Забужко, «це був коперніківський переворот» в українській політичній історії, наслідком якого стала трансформація малоросійського дворянства в українську інтелігенцію (Забужко, 2007).

Ще Іван Франко наголошував, що громада є найменшим складником одиницею держави. У своїх громадських поглядах він дотримувався такої думки: «...коли кожний повіт, кожний край, кожна держава складається з громад – сільських чи міських, то все одно перша

і найголовніша задача тих, що управляють державою, краями, повітами, повинна би бути така, щоб добре упорядкувати і мудрими правами якнайліпше забезпечити ту найменшу, але основну одиницю. Бо коли громада зле впорядкована, бідна, темна і сама в собі розлазиться, то очевидно, ще й увесь побудований на ній порядок повітовий, крайовий і державний не може бути тривалий» (Франко, 1985).

Якщо звернути увагу на процеси, що відбувалися в українській літературі, можна простежити започаткування численних зборів, об'єднань і громад української інтелігенції. Як приклад – гуртки О. Пчілки і В. Антоновича; об'єднання різночинного молодого покоління в Є. Тригубова; потужні братства, різні культурні товариства, колегії, домашні академії тощо (Забужко, 2007).

Зауважимо, що до угруповувань-громад мали належати не лише винятково близькі за духом, а й ті, хто за тогочасним світосприйняттям були об'єднані господарською діяльністю. Така особливість залишається актуальною й до сьогодні. Під час діалектологічної експедиції та роботи над грантовим проектом опрацьовано усні тексти слобожанської говірки, у яких спостережено таку інтерпретацію концепту ГРОМАДА: *«Пішла сразу працювати. У нас величезний же ж тада завод... Яка... Як я пишалася тим, що я була частинкою тоєї великої заводської родини, яка... «Централіт» же ж у нас був. Боже! Яке підприємство! Душа проста розривається і плаче. Ну я вам, дійсно, декілька слів ще розкажу пра те, що в нас було в місті і зараз ми його вже патеряли. Так от, я на «Централіті» прарабила на перших електронних машинах. Це був семісят другий рік... [...] В семісят другому році я... перші електронні машини були, і завод же ж тада, ну, ви ж розумієте, да, як він розвивався» (7).*

Для українців важливим є поняття сільської громади як цілісного соціально-економічного й правового об'єднання, якому належить особливе місце в історії національної культури загалом і українського селянства зокрема. У дослідженнях з історіографії викладено різні теорії виникнення й становлення української сільської общини. Першоджерелами розуміння визначення громади є історичні пам'ятки, у яких зафіксовано, що тодішні племена склалися з окремих сімейних спільнот. Відомо, що окремі сім'ї гуртувалися в общини, назви яких репрезентовано лексемами *мир*, *верв*, рідше – *люди*, *село*. Найдавнішими письмовими свідченнями існування громад є пам'ятки в «Руській Правді» (Линиченко, 1899).

Зазначимо, що більшість респондентів – це люди, які народилися й жили довгий час в умовах радянського союзу, тому вплив соціалістичного устрою простежуємо у фактичних матеріалах, наприклад: *«У нас оце бабушка тут жила, вона померла, і нам вона у спадок цей тоже двір достався, земля два пая, ми її похоронили, пам'ятник поставили їй хароший, те, шо вона забажала. Ми з нею николи, оце у нас земля, вона каже: «Наташа, вихаді». Вони русь..»*

кацани. «Вихаді, будешь отмерять агарод». А я кажу: «Баба Маруся, та я вам трохи дам, хай буде» (2). Із наративу можна зробити висновок, що тогочасні відносини базувалися не на кровних зв'язках, а на однаковій ідейності мислення.

Вербалізацію концепту ГРОМАДА простежуємо у взаємозв'язку з поняттям спільної праці людей. За радянських часів у селах активно розвивалися різні сфери життя. Обов'язково в кожному селі на Слобожанщині був або колгосп, або сільськгосп, завод, ферма тощо. Більшість людей працювали колективно, їм виділяли житло від заводів, тому більшість колективу була ще й сусідами, що згуртовувало їх, наприклад: «*Все гуртом робили, пособляли всі сусіди, і всі збиралися, і ми обмазували, ну все, ліпили, обмазували, все щекотурили, строїли хати*» (8). Рівні соціальні умови, спільні інтереси людей, однакові проблеми й питання – усе це було єднальним чинником узаєморозуміння та взаємопідтримки один одного, наприклад: «*Ну раніше... я не знаю... душа радувалась! Оце встаєш ти в п'ять годин... хотя б була вчитель... вчителькою, а держала... і дві, і три корови було, і п'ятнацять поросят, і свиноматка, і кнур, і встаєш у п'ять годин... і тут роботи... І тут село оживає: їдуть доярки, їдуть свинарки... й на машині... пісні співають... [А яких пісень співали?] А ми... я знаю... я іще в школі училася... ми сідаєм на машину... ми ж раніше робили на полі, возили... і співаєм*» (9). Спільні цілі й завдання щодо забезпечення якісного життя в селі, сприяння благоустрою громади є невід'ємним складником єдності соціуму, наприклад: «*Ми усі гуртом копанку чистили, криницю чистили, усі гуртом! Сходилися уся вулиця і чистили, работали...*» (1).

У житті сільської громади важливим життєстверджувальним чинником є, як і колись, морально-етичні засади, традиції духовності в її найрізноманітніших проявах. Усвідомлення цінності людського буття, професійних умінь кожного окремого громадянина – це ментальна особливість сільського населення: «*Голока. Збиралися. Коли хтось строїться, вся вулиця сходилася. А потім сідали вечеряти. Раніше різали кабана. Зібралися. Одному скосили. Другому. Гуртом. Викопали картоплю*». (6). «*Хрещених в основному друзів беремо. Сусідів, буває*» (6). [Як готувалися до свят?] «*Як там готувалися [сміється]: хто, що принесе, те і їли. І картошку варили, і вареники варили – усього потрошку*» (1).

З історії України відомо, що впродовж історичного розвитку нашої країни сільська громада набувала різної і соціальної, і правової сутності поняття. Так, у період XV – XVI ст. сільська громада Галичини має ознаки ще тієї, про яку зазначено в «Руській Правді» (Линиченко, 1899). Це простежуємо в окремих функціях, назвах виборних осіб тощо. Зокрема, до кінця XV ст. члени такої громади були вільними людьми, які мали власні двори, земельні наділи, необхідне знаряддя праці тощо, саме це вплинуло на формування своєї соціально-психологічної свідомості українців. Тогочасна влада майже не втручалася у внутрішні

устрої громади, не забороняла певних правових традицій і звичаїв, саме це дало підстави М. Грушевському зазначити, що в східних землях Великого князівства Литовського можна було бачити «в досить чисто захованій формі» старі вільні громади (Грушевський, 1994).

Ще з давніх часів духовне життя сільської громади розкривалося переважно через ритуальні дії, ігри, розваги під час календарно-обрядових або сімейних святкувань. Така традиція збереглася й до сьогодні, наприклад: *«А ще десь отуда за село два кілометри там буряки були. Ідуть, ну ладно, туди ще, може, знаєте, хто проснувся, хто ні – співають. Ну йдуть уже назад, це ж уже понаморюються так, вироблені, (і тоді ж провіряли там, щоб через кожні двадцять сантиметрів бурячок цей ріс, строго ж дивилися, щоб не так уже ж, як навстоячі щас уже, вже я полола вже навстоячі, а тоді ж проривали отак пальчиками), ідуть – співають. Вечером ідуть – співають»* (3).

Реципієнти зазначають відмінності між життям у місті й сільській місцевості: *«В городе как: живьши в квартире і даже можеш не знать своїх соседей, а в селе каждый день на улице відіся. Вот соседка у меня в Петровском была, ми с ней каждый день общались, а потом она умерла, син остался. Так вот он утром виходит в огород і крічїт: «Нелля ти єшьо жива?», – а я крічу: «Да», – а он мне в ответ: «Так тебе і надо». Вот это прїветствїе такое было»* (5).

Важливою передумовою для існування є збереження сільської громади, залучення молоді для розуміння й переймання функцій і традицій такого об'єднання. Подібні факти відомі з глибокої давнини. У різних селах України існували громади молоді, а саме: дівочі й парубочі. Так, у парубочій громаді мав бути ватажок (його ще називали «вожай», «береза», «старший парубок» або «отаман»), який часто мав або помічника, або скарбника. А ось у дівочих громадах старшу називали «маткою» або ж, як і у хлопців, – «береза», «отаманка». Традиційно такі молодіжні громади влаштовували різні святкування й заходи: спільні забави, досвітки або вечорниці. Старший парубок і матка мали організовувати такі розваги й керувати ними, а також вирішувати непорозуміння.

На підставі зазначеного припускаємо, що незначна кількість або ж повна відсутність у селі молодого покоління призводить до того, що існування сільської громади поступово зникає. На жаль, останніми десятиліттями таку тенденцію спостережено в слобожанських селах, про що зазначають самі жителі: *«Раньше выйдеш, а тут дітей було стоко. Бегают, іграют, співають, а щас глянеш – нікого». (5) «Тоді було легше. Народ дружніший. Люди були добріші». «Раніше збиралося село, і всі гуляли. Робили шалаши. Столи накривали. На другий день купали батьків. До колодязя возили в тачках»* (6). *«Он там кум за Павлушком жив, а там кума дальше жила, повмірالی вже. Сусідів брали кумами. А зараз такого немає»* (5).

Незбереження функцій сільської громади, брак молоді, накладання нових стереотипів (зовнішніх) для громади призводить до того, що люди не можуть знайти об'єднувального чинника, що дуже важливо для нашого суспільства. Місцева влада, високопосадовці ззовні впливають на устрій і життя сільської громади, про це говорять і самі селяни, наприклад: *«Тепер це село розділилося на чотири хазяїна... Неплохо тоді (коли були колгоспи) було. (Зараз) Платять за паї. Що даліше буде, хтозна?» «Тоді легше було, народ був добріший. А зараз ніщета... Не всі однаково живуть. У нас роботи в принципі нема. Роблять мало людей. Надо кудись їхати» «Треба створювати громади. І тогда буде всьо. Раніше було живе село» «Раніше було живе село. Дом культури. І цирк возили. Концерти... Був тут город. Танцювальні гуртки» (6).*

Неприродні зовнішні важелі впливу на сільську громаду негативно позначаються на її функціонування. Сільська громада має створюватися й розвиватися всередині, тобто необхідно забезпечувати всі необхідні умови для того, щоб молоде покоління українців залишалося жити в громаді. Лише тоді історичні компоненти структури концепту ГРОМАДА як-от: 'доброзичливість', 'взаємна іронія', 'пісня як консолідуєчий чинник', 'спільна праця як консолідуєчий чинник', 'соціальний устрій і побут сільського життя' зможуть закріпитися й виконувати об'єднувальну функцію, як це було колись, наприклад: *«У мене чоловік називається Никихвор. А удома звали Нечіпор. [...] Одного там, на тому, в Вільшані дражнили Чіпка. Отож не Нечіпор, а Чіпка. Приїжджає сюда ж, у те, в магазин: «Дай бутилку вина». А ті ж уже: «Ну а гроші де?». «Та запиши, той, на Чіпку». Чіпка. Ну а його ж по-ласковому тут у селі так і звали – Чіпка. Бо Нечіпор» (3).*

Таку ідею започаткував ще Іван Франко, який писав, що «...новий соціально справедливий устрій базуватиметься на якнайширшому самоуправлінні общин і країв, складених із вільних людей і об'єднаних між собою вільною федерацією, що ґрунтується на солідарності інтересів, відсутності політичного тиску згори на народ. Сам народ знизу управляє собою, працює сам на себе, сам освічується й сам захищається» (Франко, 1985).

Концептуально важливим для розуміння особливостей вербалізації концепту ГРОМАДА є розуміння, що громади нового часу базуватимуться не на спільності норм територіальних утворень, а на спільності інтересів. Вироблення ж соціальних норм буде відбуватися відповідно до плідності взаємодії в таких «спільнотах за інтересами».

Діалектологічне дослідження окреслило, що ознакою сучасної громади є наявність у ній певної системи взаємодій, структур і механізмів, сформованих її членами, а також існування в ній організацій і груп, покликаних здійснювати взаємодію, координацію та вживати заходів у відповідь на виклики й потреби, що зачіпають ці спільноти.

Отже, концепт ГРОМАДА є репрезентантом єдності українського суспільства за умови розуміння громади як спільноти на основі зв'язків між її членами, а не тільки приналежності до певної території. Саме тому концепт ГРОМАДА у процесі вербалізації частково перегукується із концептом РОДИНА.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На підставі проведеного дослідження констатуємо, що концепт ГРОМАДА необхідно розуміти як певну стійку соціальну спільноту, що об'єднує в соціальну групу людей зі спільними духовними, господарськими поглядами та устроєм життя, а також з однаковим світосприйняттям і традиціями. Функціонування й розвиток такої громади зумовлює наявність спільного соціального простору контактного типу для безпосередньої соціально-психологічної взаємодії, наслідком чого є формування системи стійких соціальних зв'язків.

Соціокультурний підхід є важливим для концепту ГРОМАДА, зокрема сільської. Він дозволяє повно відтворити смислове навантаження таких необхідних сьогодні для нашої країни важелів впливу, як соціокультурний простір соціобуття громади, типи соціальної взаємодії тощо.

Перспективними напрямками подальших наукових досліджень можуть бути відстеження динаміки розвитку концепту ГРОМАДА у воєнний та повоєнний час, виявлення консолідуючих чинників єдності українського суспільства загалом і громад зокрема, що обов'язково будуть віддзеркалені в мовній картині світу українців.

Література

- Батанов, О. В. (2001). *Територіальна громада – основа місцевого самоврядування в Україні: Монографія*. К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. 260 с.
- Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: Перун, 2005. VIII. 1728 с.
- Грушевський, М. (1994). *Історія України-Руси*. К. Т. 5. С. 257.
- Забужко, О. (2007). *Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфології*. К.: Факт, 640 с.
- Івашенко, В. Л. (2004). Термін «концепт» в контексті лінгвістичних методів дослідження. *Мовні й концептуальні картини світу*. К., Вип. 10. С. 182 – 191.
- Линиченко, І. (1899). *Суспільні верстви Галицької Русі XIV – XV в.* Львів. С. 81 – 82.
- Франко, І. (1985). Що таке громада і чим вона повинна бути? Зібрання творів: у 50 т. К. Т. 44. Кн. 1.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Матеріали проектного діалектологічного дослідження, зібрані від Рудич Марія Василівна, 81 рік; народилася в с. Кривошійка

- (Білгородська область), у 18 років переїхала до м. Дергачі, Харківської області.
2. Матеріали діалектологічної експедиції, зібрані від Харченко Наталі Миколаївни, 46 років; с. Колодязне, Куп'янський район Харківської області.
  3. Матеріали діалектологічної експедиції, зібрані від Філімонової Ольги Миколаївни, 72 роки; с. Токарівка, Куп'янський район Харківської області.
  4. Матеріали діалектологічної експедиції, зібрані від Москальової Неллі Навалівни, 71 рік; с. Токарівка, Куп'янський район Харківської області.
  5. Матеріали діалектологічної експедиції, зібрані від Бунчикова Олександра Антоновича, 76 років; с. Колодязне, Куп'янський район Харківської області.
  6. Матеріали діалектологічної експедиції, зібрані від Губанова Павла Григоровича, 55 років; с. Колодязне, Куп'янський район Харківської області.
  7. Матеріали діалектологічної експедиції, зібрані від Мілодан Ольги Володимирівни, 67 років; м. Куп'янськ, Куп'янський район Харківської області.
  8. Матеріали діалектологічної експедиції, зібрані від Ковальова Любов Олександрівна, 63 роки; Куп'янський район Харківської області.
  9. Матеріали діалектологічної експедиції, зібрані від Альбошиної Надії Вікторівни, 66 років; с. Токарівка, Куп'янський район Харківської області.

Стаття надійшла до редакції 30.11.2022 р.

Прийнято до друку 02.12.2022 р.

Рецензент – канд. філол. наук, доц. Леснова В. В.

**СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ ЛЕКСЕМИ *БЕРДО*
В ГОВІРКАХ РАХІВЩИНИ**

doi: 10.12958/2227-2631-2022-2-46-16-24

Олена Юсікова,

*кандидат філологічних наук,
старший науковий співробітник відділу діалектології
Інституту української мови НАН України
ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-9352-2008>*

У статті окреслено функціонування семантичного поля лексеми *бердо* в гуцульських говірках Рахівщини. Розглянуте семантичне поле є лексико-словотвірним за своєю структурою, ми проаналізували його природу й еволюцію. У дослідженні поряд з описовим застосовано функційний метод з метою з'ясування ролі сем у формуванні структури поля.

Структура семантичного поля лексеми *бердо* в говірках Рахівщини формувалась протягом віків, на сьогодні об'єднує два домінуючі поля на основі двох ядерних сем: 'знаряддя ткацтва', 'назва гірського рельєфу'. У статті охарактеризовано еволюцію лексеми в процесі формування семантичного поля, визначено його центр і периферію на сучасному етапі. Найдавніше *бердо* мало вигляд загостреної дощечки, за допомогою якої здійснювали процес найпримітивнішого ручного ткання. Інтегральною семою для досліджуваного поля є сема 'вістря'. Семантичне поле ядерної лексеми *бердо* поширилось на лексико-семантичні групи назв інших знарядь праці, що мали схожий вигляд, охопило назви не лише ткацьких інструментів, а і відповідних дій, осіб, характеристик, похідних від назви *бердо*. Периферія семантичного поля охоплює лексико-семантичну групу назв знарядь праці та зброї, що не є термінами ткацтва, але об'єднані спільною семою 'вістря'. Досліджуване поле демонструє тісний зв'язок семантичної структури лексеми з її етимологією. Спостереження показали, що окрема семема в межах лексеми *бердо*, що є ядерною для поля назв об'єктів гірського рельєфу, притаманна діалектній системі регіону Карпат, зокрема гуцульським говіркам Рахівщини. Лексема *бердо* належить до найстарішого праїндоевропейського й праслав'янського шарів лексики і функціонує на території всієї Славії і за її кордонами. Саме діяхронні спостереження дали можливість побачити природу семантичного поля лексеми *бердо* загалом, зрозуміти шляхи формування ядерних семем у її структурі.

Ключові слова: гуцульські говірки Рахівщини, карпатизм, лексико-словотвірне поле, семантичне поле, ядерна лексема.

The article outlines the functioning of the semantic field of the *berdo* lexeme in the dialects of hutsul Rakhiv region. The considered semantic field is lexical in its structure, we analyze its nature and evolution. As the main

methods of research, methods of analysis and synthesis are applied. In the study, we used a functional method to clarify role of the sem in shaping the structure of the field. The centers of word fields and, accordingly, the very series of related words are thematically labeled. The structure of the semantic field of the berdo in the dialects of Rakhiv region was formed over the centuries, today it unites two dominant fields: «names of weaving tools», «names of mountain relief». The periphery of the semantic field covers the lexical-semantic group of names of tools and weapons, including nomen with a smilna sam 'tip'. The field under study demonstrates a close relationship of etymological factors in the formation of semantics of dominant lexemes.

Key words: Carpathianism, Hutsul dialects of Rakhiv region, lexicon-word-field, nuclear lexema, semantic field.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Вступ. Дослідження діалектної лексики в аспекті функціонування семантичних полів сьогодні є одним з актуальних напрямів і діалектології, і лексикології та семасіології. Семантичне поле можна визначити як сукупність лексичних одиниць, об'єднаних спільністю змісту, що відбиває понятійну, предметну чи функційну подібність означуваних явищ; смисловий, змістовий комплекс окремої однозначної чи багатозначної лексеми, слова, лексико-семантичної групи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі в розвитку теорії семантичних полів актуальним є вивчення структурної організації семантичних одиниць (Межжеріна, 2002). Учені простежують основні етапи формування структурної організації мови, визначають параметри будови семантичних полів як її складових частин, що мають міжсистемний характер. Серед робіт останніх десятиліть на матеріалі української мови окресленій проблематиці присвячено статтю Т. Щєбликіної, у якій досліджене лексико-семантичне поле простору (Щєбликіна, 2000), працю І. Багмут (Багмут, 2007), яка аналізує лексико-семантичне поле звуконайменувань, та ін. Для сучасних лінгвістичних пошуків у царині теорії семантичного поля характерним є звернення до фундаментальних досліджень А. Уфимцевої (Уфимцева, 1962), А. Антомонова (Антомонов, 1987), Ю. Маслова (Маслов, 1987), Ч. Филлмора (Филлмор, 1988), Дж. Лакоффа (Дж. Лакофф, 1988), З. Попової (Попова, 1989), С. Денисової (Денисова, 1996), А. Бондарка (Бондарко, 1999) та ін. Усе більше уваги в сучасних працях учені приділяють розгляду семантичного поля як фрагменту мовної картини світу (Юдко, 2011; Терещенко, 2012; Липка, 2015). Такий підхід, на нашу думку, є актуальним у діалектології з огляду на

необхідність вивчення та збереження для майбутніх поколінь багатств діалектної лексики. Семантичне поле діалектного слова відображає мовну картину світу і окремої діалектної системи, і української діалектної мови загалом.

Метою нашої роботи є з'ясування структури семантичного поля лексеми *бердо* в гуцульських говірках Рахівщини. Природу назви *бердо* серед інших назв гірського рельєфу Карпат дослідив Ю. Карпенко (Карпенко, 1967; Карпенко, 2002). Поставлена мета передбачає розв'язання таких **завдань**: охарактеризувати еволюцію лексеми в процесі формування семантичного поля, визначити центр і периферію поля на сучасному етапі.

Методи дослідження. У роботі поруч з описовим активно послуговуємося функційним методом дослідження з метою з'ясування ролі окремих сем у формуванні структури поля.

Виклад основного змісту. Роботу виконано на матеріалі, зібраному авторкою в говірках Рахівщини, залучено картотеку до Словника українських говірок Закарпатської області М. Грицака (зберігається в Інституті української мови НАН України), а також І випуск Матеріалів до словника українських говірок Закарпатської області (Грицак, 2017). Відомо, що терміни *семантичне поле* та *лексико-семантичне поле* є синонімами. Наразі терміном «семантичне поле» визначають більшу чи меншу кількість слів, точніше – їхніх значень, пов'язаних з одним і тим самим фрагментом дійсності. Слова, значення яких входять до поля, формують тематичну групу більш або менш широкого охоплення. З позиції їх внутрішніх смислових відносин, слова, які належать до однієї тематичної групи, необхідно розглядати як своєрідну порівняно самостійну лексичну мікросистему. Погляди мовознавців на суть лексико-семантичного поля різняться, але не є кардинально протилежними. Одні вчені доводять, що семантична структура поля має такий вигляд: ядро ↔ центр ↔ периферія. До прикладу, ядро поля представлене спільною семою (або гіперсемою), тобто семантичним компонентом вищого ладу, що організовує навколо себе семантичне розгортання поля. Центр поля складається з одиниць, що мають інтегральне спільне з ядром значення, натомість периферія поля містить одиниці, які найбільш віддалені від ядра. Ми поділяємо погляди тих мовознавців, які ототожнюють поняття «ядро» та «центр». На нашу думку, структура лексико-семантичного поля має такий вигляд: ядро ↔ ближня периферія ↔ дальня периферія. За визначенням багатьох дослідників, ядро лексико-семантичного поля становлять високочастотні, функціонально-нейтральні одиниці, а до ближньої периферії належать менш частотні, однозначні, конкретні за значенням лексеми, які зазвичай майже не залежать від контексту. Дальню периферію утворюють низькочастотні, багатозначні лексеми, що мають яскраву семантику, можуть належати до інших лексико-семантичних полів, мають переважно одну функціональну сему, яка семантично

залежить від контексту. Аналіз поля дає змогу показати кореляцію між доміантними та периферійними його компонентами. Кожне поле має у своєму складі спільну (інтегральну) сему, яка об'єднує його одиниці. Така ознака називається архісемою й виражена лексемою з узагальненим значенням. Семантичне поле окремої лексеми є лексико-словотвірним, саме такий різновид семантичного поля ми розглянемо на прикладі номена *бердо*, що функціонує в гуцульських говірках Рахівщини.

Слово *бердо* належить до найдавнішого шару лексичної системи доіндоєвропейського періоду, пов'язане з формуванням термінології ткацтва періоду XV тисячоліття до н. е. Найдавніше *бердо* мало вигляд загостреної дощечки, за допомогою якої здійснювали процес найпримітивнішого ручного ткання. Термін був широко вживаним у часи існування фракійських племен. Доміантною семою в межах семени *бердо* було значення 'вістря'. Семантичне поле з ядерною лексемою *бердо* поширилось на лексико-семантичні групи назв інших знарядь праці, що мали схожий вигляд, охопило назви не лише ткацьких інструментів, а і відповідних дій, осіб, характеристик, похідних від назви *бердо*. З погляду сучасного функціонування поля семема на позначення ткацького терміна позначає складний елемент ткацького верстата у вигляді гребеня з рамою. Еволюція цього значення відбувалася протягом віків унаслідок поступового ускладнення реалії, механізації ткацької праці.

Розглянемо функціонування семантичного поля ткацького терміна й похідних назв у досліджуваних говірках. Термін *бердо* 'деталь ткацького верстата' є глибоко вкоріненим в ареалі Славії. Найдавніші карпатизми, до яких належить лексема *бердо*, прийшли в мову жителів Карпат ще в дослов'янську епоху (Карпенко, 1967). Найпримітивніше *бердо*, яким прибивали нитку ткання між нитками основи до тканини, згодом набуло вигляду довгого гребеня, ще пізніше – сучасного *берда* з двома рамками. У гуцульських говірках Рахівщини ядерною лексемою є термін *бердо* (*бѣрдо*) 'деталь ткацького верстата' (*Котрѣ бѣрдо до сукна – тотѣ одеж'інка с'а називаѣе, а котрѣ до полотна, тотѣ полотн'анка, тотѣ дванѣц'ітка. Їе калинкѣве бѣрдо, трос'т'анѣ, стел'анѣ, одежанѣ, сукн'анѣ, полот'н'анѣ, чіновате. Котрѣ з трѣсте, та трѣстовѣ бѣрдо, ѣе такі, шо лиш из дѣрева, одежеві, трос'т'анѣчка такѣ, такѣ добра. Зел'ізне бѣрдо – тотѣ стел'анка с'а зве. У бѣрд'і ѣе трѣсти. Дратвѣ – тотѣ, шо с'а засѣтуѣе бітарі, шо дѣржит трѣсти. Бѣрдо маѣе чотіри ѣберва, між ѣакі запл'ітаѣют трѣсти. Цвист – шпѣра між^ш трѣстами. Рс¹; Бѣрдо ѣе ѣс'ѣке, кѣтре ѣак запасмісте: ѣе*

¹ Список скорочень населених пунктів Рахівщини подаємо наприкінці статті. Фонетична транскрипція відповідає фонетичній транскрипції в I випуску Матеріалів до Словника українських говірок Закарпатської області М. Грицака (див.: Література та джерела).

сімка, вісімка, деўйятка, дєс'ятка, одинац'ітка, дванац'ітка; май білше – чотирнац'ітка. Рс – Рх; *Йе й бзин'анкі берда* (бердо, що має трости з бузини). Рс; *змени. бзиняночка (бзин'аноч'ка) (Майу шче бабину бзин'аночку, та дуже йей сокочу, бо на інчі бердам ни звїкла.* Рс; *Сисе бердо йакєс' вускє, ни дала ми тойї бисаж'їнки* (бердо для ткання бисаг). Рс – Бг, Вд; *змени. бердечко (бердичко, бірдечко, бірничко, бірдічко, бірдішко, бердічко)* (*Майу такє малєн'ке бердечко у вісім пасем.* Рс – КсП); *бердіня (бе"рд'ін'а)* 'деталь ткацького верстата' (*Купїла м со"бі дуже файнойе бе"рд'ін'а.* – Бг); *бердечка (бердєчка, бердичка, бірдечка, бірничка, бирдєчка)* 'деталь ткацького верстата'. Л, Лг. Одиницями ближньої периферії поля є назви: *бердарь (бєрдар')* 'майстер, який виготовляє берда до ткацького верстата' (*Бєрдар' робит бєрда.* Бг); 'людина, яка продає берда для ткання' (*Бєрдар' прин'ус бєрда.* Квс).

Для порівняння, в орографічних назвах у межах лексеми *бердарь* простежуємо семему 'той, хто ходить по бердах (урвищах)' (*Но ти чїстий бєрдар', шо с'а не бойїш л'їз'ти у такє бєрдо.* Рс). До периферії досліджуваного поля належать також назви: *бердник* 'майстер, що виготовляє берда до ткацького верстата'; *бердарька* (бер'дар'ка), *жін.* до *бердарь* (*Понесї бєрдо до бер'дар'ки, та ти го полáгодит.* Рс); *бердаля* (бердал'я) 'дочка або жінка бердаря' (*Бєрдал'а, отїц' ў нїї быў бєрдар'.* Бг); *бердарити, недок.,* 'працювати бердарем' (*Дїс'ат'од' годїў йем бердарїў.* Рс); *бердареня* (бердарін'а, бердарін'я) 'робота бердаря' (*У нас н'їхтó с'а ни занимаў бердарін'ом.* Рс; *Мін'ї с'а л'убит' бердар'ін'а.* Бг); *бердарів, прикм.* до *бердарь* (*Йа с'а не розумїю до бердарєвого майстерїїгу.* Рс); *бердарня* (бердар'н'я) 'майстерня, де виготовляють берда' (*На тїл'кі берда, трєба би ти бєрдарн'ї.* Рс); *бердарство* 'робота бердаря' (*Дол'їс'кі л'удє дуже с'а розумїют' до бердарства.* Рс); *бердарька* 'топонім, місце, де колись була бердарня' (*Бєрдар'ка, бо там робїли берда.* Бг); *бердарьський* (бердар'с'кий, бердар'с'кий), *прикм.* до *бердарь* (*Купїла м собї такє бєрдо стóчне, бердар'с'ке.* Рс); *бердарьчин* (бердар'чин), *прикм.* до *бердарька* (*Ой ужє с'а постарїў бердар'чин верстат, трєба би новїй.* Рс – ВБч). Виділяємо лексико-семантичну групу назв інших знарядь праці, деталей та зброї, що не є ткацькими термінами й належать до периферії поля: *берданка* (бе"рданка) 'рушниця' (*Далї в рукї берданку.* Рз); *бердєска* 'частина ярма' (*Поламáла са бєрдєска.* Бг, Крг); *бердечка (бердєчка, бердичка, бердїч'ка, бірдечка, бірніч'ка, бірничка, бирдєчка)* (*Бїрничка – на вуз' кладут'.* Бг, Лзщ; *Зламáлас'а бїрд'їш'ка.* Рс); *бердїшка (бердїш'ка, бїрдїш'ка)* 'дерев'яна планка, яка тримає ярмо на дерев'яному возї'; *змени. бїрдїця (бїрдїш'а); зруб. бїрдїско (бердїско); бердечко (бїрдечко, бірничко)* 'т. с.', 'кладка', 'щабель у драбинї'. До дальньої периферії семантичного поля належать семемі: *берда* 'страва' (*Пїй водї та йїж бердї.* КБП), *бердалька* 'локшина' (*Ставїт'с'а на бєрдо і веретєном скрўчуйет'с'а.* Бг – Рз).

У слов'янському світі розглянуте поле корелює із семантичним полем назв гірського рельєфу. У досліджуваних говірках *бердом* називають 'скелю', 'гостроверху вершину'. У говірках Рахівщини ця семема є домінантною. На перший погляд, ткацьке бердо й назва скелі – це омоніми, але вивчення етимології дає переконливі підстави для з'ясування спільності їх семантичних коренів. Спільною ядерною семою для обох семем є сема 'вістря'. Нині доведено метафоричне походження назви гірського рельєфу, що розвинулася з назви ткацького знаряддя. Отже, можна говорити про формування єдиного надзвичайно давнього семантичного поля, природа якого може бути розкрита саме в епіцентрі стародавньої Славії, у межах функціонування найдавніших карпатизмів, зокрема в ареалі гуцульських говірок Рахівщини. Орографічний термін *бердо* тісно пов'язаний з підвищеним рельєфом і виражає значення: 'прірва, урвище'; 'стрімкий схил гори' [ГГК, 1997, с. 23].

У гуцульських говірках Рахівщини функціують значення: 'скеля', 'обрив', 'горб', 'кам'яниста земля', 'твердий ґрунт', 'яма між брилами каміння в ріці'. Для порівняння, на Бойківщині лексема має значення 'стрімка гора, провалля', 'гірський зсув' [Онишкевич, 1984, с. 17]. Як бачимо, значення лексеми *бердо* коливається в межах протиставлення «висота – заглибина». Апелятив уживають і в ширшому розумінні, він може називати ще й тип ґрунту. Лексема широко представлена в ареалі Славії: болг. бърдо 'невисоке, продовгувате, голе підвищення на рівному місці, пагорб'; чes. brdo 'пагорб'; слц. brdo 'пагорб кам'янистого утворення' [ЕСУМ, 1982, с. 97]. Семантика розвинулася як метафоричне перенесення назви деталі знаряддя виробництва на форму географічного об'єкта. Народна географічна термінологія Гуцульщини та Бойківщини виявляє певну єдність у значеннях. Це спричинено насамперед аналогічним фізико-географічним розташуванням обох територій, а також тим, що ці два діалекти належать до карпатської групи говорів. Простежуємо, однак, і семантичні зміщення в межах однієї лексеми, що впливає з існування синонімічних рядів у народній географічній термінології.

На території Рахівщини зафіксовано функціонування чималої кількості словотвірних гнізд від давніх коренів на позначення гірської місцевості, серед яких назви: *верх, гора, трунь, гола, берег, гергели, бескиди, горб, діл, кичера* та ін. У межах зазначеного ряду ще М. Толстой висловлював думку про зв'язок тієї самої лексеми з семемами протилежного плану на осі «висота – заглибина» в різних слов'янських діалектах (Толстой, 1969, с. 98). Назва *бердо* в говірках Рахівщини демонструє функціонування протилежних за значеннями семем: 'скеля' – 'урвище'. У досліджуваному ареалі орографічний термін *бердо* активно виражає значення 'скеля' (*Приходити велике бёрдо, такé, шо лиш^ж до нéба від^мко.* Бг); 'урвище' (*Там бёрдо погáне.* Бг; *У бёрд'ї піднимáли на рубан'а.* Рс; *Зайшли́ в бёрдо (кози).* Бг).

Розглянемо похідні лексеми, що належать до центру досліджуваного поля: *бердя́* (*берда́, бирд'а́, берд'и́*), зб. до *бе́рдо* (*Там страши́и рíтвини, рíпи, такі берда́ – то́то бескíд'а*. Рс – Дбр; *Таке там страши́не берд'а́*. Рс); *берді́вля* (*бирді́вл'а, берді́ул'а, берді́вл'и, бирду́л'а*), сер., зб. до *бе́рдо* (*Там нима́ рíуного по́л'а, лиш' саме берді́ул'а*. Рс); змени. *берді́влячко* (*берді́вл'ичко, бирді́вл'ачко, бирду́л'ачко*) (*Йой, богда́й було сисе́ берді́ул'ачко було, крім мене, йак т'а́ж^шко по нім с'а де́рти*. Рс); *берді́чко* 'невеликий обрив' (*А н'и́н'о втік оту́й у берді́чко*. Рс; *Де йакé майну́иче берд'і́чко та вішука́йу, де бурсу́кі сид'а́, де зиму́ють*. КсП); а також одиниці ближньої периферії поля: *берді́вка* (*берді́ўка*) 'скеляста полонина' (*Бердо́вата полонина́ – берді́ўка*. Рс); змени.-пестл. *берді́вочка* (*бирді́вочка, бирду́вочка*) (*Полоні́нко-городові́нко, крута́ берд'і́вочко. Коли́ віде́ш у́ полоні́ну, мо́йа біл'авочко?* Рс); *бердо́ватий* (*бердо́ватый*), прикм. до *бердо* (*Таке́ по́ле бердо́вате; Котра́ ду́же ка́мініста полонина́, то бердо́вата*. Рс); *бердо́гато*, присл. 'про скелясту місцевість' (*Так у ті сеге́л'бі бердо́гато; Ёно бердо́гато, але земн'а́ добра, чо́рна*. Рс); 'про дуже крутий схил гори' (*Ду́же бердо́гато*. Бг); *бердо́вий* (*бердо́вий*), прикм. до *бе́рдо* (*Ка́жут', шо́ у берда́х² жи́ють^д бердо́ві л'у́де*. Рс – Кст). На периферії розглянутого поля простежуємо також назви: *берда́шка* 'коза, що лазить по бердах' (*Дес' там у бе́рд'и́ від'іли с'іру берда́шку*. Рс); *берду́н*, міф. 'дух урвищ, скель' (*Ни йди́ у бе́рдо, бо т'а берду́н во́з'ме*. Рс); *берду́нка*, міф., жін. до *берду́н* (*Берду́нка берда́ валіла та ліса́ ломіла*. Рс); *бердя́к* (*бирд'а́к, берд'і́к*) 'ліс у берді' (*Котрі́й ліс у бе́рд'и́ – берд'а́к*. Рс – Дл); *бердя́нка* (*бирд'а́нка, берд'і́нка*) 'хата в берді' (*Дау́но л'у́де жи́ли у́ земл'анка́х та у́ берд'анка́х*. Рс). Прикладом одиниці дальньої периферії розглянутого семантичного поля є назви: *берду́лян* (*берду́л'ін*), бот. Рододендрон, *Rhododendron myrtifolium* L.; змени. *берду́ляне́ц* (*берду́л'ине́ц*). Рс; *берду́ляно́вий* (*берду́л'ано́вий, берду́л'ино́вий*), прикм. до *берду́лян*; (*Наплелі́ собі́ д'і́ўкі берду́л'ано́ві ві́нкі*. Рс).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, структура семантичного поля лексеми *бердо* формувалась протягом віків і на сьогодні об'єднує два семантичні поля на основі ядерних сем: 'знаряддя ткацтва', 'назва гірського рельєфу'. Периферія семантичного поля ткацьких термінів охоплює лексико-семантичну групу назв знарядь праці, деталей виробництва та зброї. Ядро поля, як і його периферія, об'єднує номени зі спільною семою 'вістря'. Досліджуване поле демонструє тісний зв'язок етимологічних чинників у формуванні семантики домінантних лексем. Саме етимологічні спостереження дали можливість побачити природу семантичного поля загалом, зрозуміти шляхи формування ядерних семем у його структурі. Спостереження показали, що окрема семема в межах лексеми, що є ядерною для поля «назв гірського рельєфу», притаманна діалектній системі регіону Карпат, у центрі якого перебувають, зокрема й говірки Рахівщини.

Лексема належить до найстарішого праіндоєвропейського та праслов'янського шарів лексики і функцієє на території всієї Славії та за її кордонами.

Перспективою дослідження може бути опис зазначених семантичних полів як компонентів ширшого поля найдавніших карпатизмів, зокрема на позначення назв гірського рельєфу в ареалі Славії.

Список скорочень назв населених пунктів Рахівського району
Закарпатської області

Богдан – Бг; Великий Бичків – ВБч; Волиця – Вд; Ділове – Дл; Кобилецька Поляна – КбП; Косівська Поляна – КсП; Костилівка – Кст; Круглий – Крг; Лазещина – Лзщ; Луг – Л; Луги – Лг; Рахів – Рх; Розтоки – Рз; Росішка – Рс.

Література та джерела

- Антомонов, А. Ю. (1987). *Исследование структурной организации лексико-семантического поля*: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.19 – теория языка. К., 191 с.
- Атлас української мови (1988). 2. К. : Наук. думка.
- Багмут, І. В. (2007). *Лексико-семантичне поле звуконайменувань у сучасній українській літературній мові (склад, структура, парадигматика)*: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова. К., 22 с.
- ГГК – Гуцульські говірки: короткий словник (1997). Львів.
- Грицак, М. А. (2017). Матеріали до словника українських говірок Закарпатської області (Вип. 1. А – Б). К. : ТОВ «КММ».
- Денисова, С. П. (1996). *Типологія категорій лексичної семантики*. К., 294 с.
- Етимологічний словник української мови (1982 – 2012). 1 – 6. К.: Наук. думка.
- Карпенко, Ю. А. (1967). Свойства и источники микропонимии. *Микротопонимия*. М.: Изд-во Моск. ун-та. С. 15 – 22.
- Карпенко, Ю. А. (2002). Праслов'яни в українських Карпатах: свідчення гідро- та оронімії. *Мовознавство*. Доповіді та повідомлення на IV Міжнародному конгресі україністів. К.: Пульсари. С. 278 – 282.
- Лакофф, Дж. (1988). Мышление в зеркале классификаторов. *Новое в зарубежной лингвистике*. Когнитивные аспекты языка: пер. с англ. Вып. XXII. С. 12 – 51.
- Липка, С. І. (2015). Лексико-семантичне поле як фрагмент мовної картини світу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. «Філологічна»*: зб. наук. пр. Вип. 48. Острог: Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія». С. 87 – 90.
- Межжеріна, Г. В. (2002). Структурна організація семантичних одиниць (поле – лексико-семантична група – слово). *Актуальні проблеми*

- української лінгвістики: теорія і практика* : зб. наук. пр. Вип. V. К.: ВПЦ «Київський університет». С. 114 – 126.
- Онишкевич, М. Й. (1984). Словник бойківських говірок (Ч. 1 – 2). К.: Наук. думка.
- Терещенко, К. В. (2012). Мовне втілення концептуальної картини світу. *Перекладацькі інновації: матеріали II Всеукр. студ. наук.-практ. конф.* (15–16 березня 2012 р.). Суми: СумДУ. С. 27 – 30.
- Толстой, Н. И. (1969). *Славянская географическая терминология: семасиологический аспект*. М., 264 с.
- Филлмор, Ч. (1988). Фреймы и семантика понимания. *Новое в зарубежной лингвистике. Когнитивные аспекты языка: пер. с англ.* Вып. XXIII. С. 52 – 92.
- Щебликіна, Т. А. (2000). Лексико-семантичне поле простору в українській мові. *Лінгвістичні дослідження: зб. наук. пр.* Вип. 4. С. 61 – 66.
- Юдко, Л. В. (2011). Мовна та концептуальна картини світу як відображення свідомості нації. *Studia Linguistica*. Вип. 5. Ч. 2. К.: ВПЦ «Київський університет». С. 292 – 298.

Стаття надійшла до редакції 27.10.2022 р.

Прийнято до друку 31.10.2022 р.

Рецензент – д. філол. наук, проф. Глуховцева К. Д.

ТЕКСТ. ДИСКУРС

ПАВЛО МОВЧАН ПРО МОВУ

doi: 10.12958/2227-2631-2022-2-46-25-38

Катерина Глуховцева,

доктор філологічних наук,

професор кафедри української мови

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-5581-2204>

Ірина Глуховцева,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української філології та журналістики

Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-3265-4733>

У статті проаналізовано образні висловлювання про мову Павла Мовчана та виявлено їхню відповідність сучасним тенденціям розвитку лінгвістичної думки. У дослідженні використовуємо описовий метод, а також аналіз семантичних складників тексту. Джерельною базою дослідження стали статті, передмови, інтерв'ю, поміщені до збірки «Вертикаль слова» (Київ, 2022, 608 с.), лівова частка яких входить до розділу «Спочатку було Слово». Серед них особливо виділяємо такі: «Мова – явище космічне», «Відродитися у слові», «Слово мертве й живе», «Мова і писемність: категорії вічні».

У статті доведено, що назва збірки статей символічна. У ній закодований шлях розвитку української національної мови, який, на думку публіциста, можна означити як *розвиток по вертикалі*, тобто знизу до гори, з полюса до еліти. Водночас автор переконаний, що первинність усного мовлення і вторинність літературного аж ніяк не обмежує функційні можливості сучасної української літературної мови, а лише засвідчує нерозривний зв'язок цих двох форм існування мови. З іншого боку, у назві збірки публіцистичних та літературознавчих праць Павла Мовчана використано ідею античних філософів про чотири стихії (елементи) – воду, землю, вогонь і повітря. Публіцист висловлює припущення, що п'ятою ефірною стихією є мова, яка оживляє Світ, фокусує в собі його енергію. Мова є своєрідним синтезом усього національного, фокусом його бачення.

Як прихильник гіпотези полігенезу в питанні походження мови, Павло Мовчан, подаючи її тлумачення, підкреслює суспільний характер мови, творення її засобами неповторної мовної картини світу. У полі зору письменника особливості комунікування носіїв мови, яке він уявляє

як своєрідний енергопровід від одного до іншого. Публіцист також переконаний, що мова впливає на антропологічний код людини.

Тлумачення мови крізь призму особистості, яка нею користується, також пронизані глибиною авторського бачення й об'єктивною оцінкою креативності мовної особистості. Павло Мовчан відстоює право кожної людини користуватися рідною мовою. Він розглядає це як можливість бути самим собою, самовизначатися.

Роздуми письменника про мову і слово позначені метафоричними визначеннями їхньої сутності, що митець успішно реалізує з допомогою метафори.

Ключові слова: біографія слова, гіпотези моно- і полігенезу мови, розвиток мови по вертикалі, «щільники мислі».

The deal with figurative statements about the language of Pavel Movchan and reveals their correspondence to modern trends in the development of linguistic thought. In the study, we use the descriptive method, as well as the analysis of the semantic components of the text. The source base of the research was the articles, prefaces, interviews included in the collection «Vertical Word» (Kyiv, 2022, 608 p.), the lion's share of which is included in the section «In the beginning was the Word». Among them, we highlight the following: «Language is a cosmic phenomenon», «Reborn in the word», «The word is dead and alive», «Language and writing: eternal categories».

The article proves that the name of the collection of articles is symbolic. It encodes the development path of the Ukrainian national language, which, according to the publicist, can be defined as vertical development, that is, from the bottom to the mountain, from the pole to the elite. At the same time, the author is convinced that the primacy of oral speech and the secondary nature of literary speech in no way limit the functional possibilities of the modern Ukrainian literary language, but only attests to the inextricable connection between these two forms of language existence. On the other hand, the title of the collection of journalistic and literary works of Pavel Movchan uses the idea of ancient philosophers about the four elements (elements) – water, earth, fire and air. The publicist suggests that the fifth ethereal element is language, which enlivens the World, focuses its energy in itself. Language is a kind of synthesis of everything national, the focus of his vision.

As a supporter of the hypothesis of polygenesis in the question of the origin of language, Pavlo Movchan, presenting its interpretation, emphasizes the social nature of language, its creation by means of a unique linguistic picture of the world. In the writer's field of vision are the peculiarities of the communication of native speakers, which he imagines as a kind of power line from one to another. The publicist is also convinced that language affects a person's anthropological code.

Interpretations of the language through the prism of the individual who uses it are also imbued with the depth of the author's vision and an objective assessment of the linguistic individual creativity. Pavlo Movchan defends

the right of every person to use his native language. He sees it as an opportunity to be himself, to be self-determined.

The writer's thoughts about language and the word are marked by metaphorical definitions of their essence, which the artist successfully implements with the help of metaphor.

Key words: «cells of thought», biography of the word, hypotheses of mono- and polygenesis of language, vertical development of language.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Вступ. Павло Мовчан – талановитий український поет, громадський і державний діяч, лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка, якому поетичний хист та мистецтво філософського вислову дозволили у своїх публіцистичних статтях вербалізувати й систематизувати думки щодо глибинної сутності мови, слова, постання поетичного тексту, динаміки усного мовлення тощо. Його роздуми, які можна назвати філософсько-психологічними наративами поета і громадянина України, ґрунтуються на особистісних спостереженнях і відчуттях, помножених на власний досвід мистецького шляху, а також узагальнення видатних філологів, письменників, літературознавців, філософів. Це симбіоз логічного креативного сприйняття давнього й сьогоденного українського слова, уболівання за його розвій і функціонування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом об'єктом пильної уваги науковців, учителів, передових культурних діячів стали лінгвістичні афоризми, до яких відносимо образні висловлювання про мову науковців, передових культурних діячів, у котрих розглянуто мову загалом та різні питання її функціонування упродовж багатьох століть та в наш час зокрема (Мова, 2007; Найдорожчий, 1990; Лінгвістичні, 2021; Олійник, 1994; Сагач, 1998; Слово, 2010; Тисяча, 1996). Це переважно публіцистичні чи науково-популярні роздуми над питаннями мови в Україні. До таких праць відносимо книгу Павла Мовчана «Вертикаль слова», у якій значну увагу приділено розгляду мовних питань, зокрема сутності мови, слова, особливостей розвитку української мови, питання походження мови загалом і української зокрема, зв'язку мови з культурою, історією, життям народу, відображення в мові ментальності носів мови тощо. Книга насичена лінгвістичною афористикою, що й зумовило її розгляд у цій праці.

Методи дослідження. Мету цієї статті вбачаємо в тому, щоб проаналізувати образні висловлювання, наративи про мову Павла Мовчана та виявити їхню відповідність сучасним тенденціям розвитку

лінгвістичної думки. У дослідженні використовуємо описовий метод, а також аналіз семантичних складників тексту.

Виклад основного змісту. Особливої уваги заслуговують статті Павла Мовчана, передмови, інтерв'ю, поміщені до збірки «Вертикаль слова» (Київ, 2022, 608 с.), левова частка яких входить до розділу «Спочатку було Слово». Серед них особливо виділяємо такі: «Мова – явище космічне», «Відродитися у слові», «Слово мертве й живе», «Мова і писемність: категорії вічні».

Назва збірки статей Павла Мовчана символічна. У ній закодований шлях розвитку української національної мови. На думку автора, «Українська мова *розвивалася по вертикалі*, піднімаючись знизу до гори, з полюса до еліти. А не навпаки, як російська мова, що розвивалася законодавчо згори донизу» (Мовчан, 2022, с. 106). Первинність усного мовлення і вторинність літературного аж ніяк не обмежує функційні можливості сучасної української літературної мови, а лише засвідчує нерозривний зв'язок цих двох форм існування мови та можливість збагачуватися за рахунок цього. Невипадково письменник підкреслює: «Усна мова – це основна мова. З неї, з усності, починається писемність» (Там само, с. 108). Якщо усне мовлення вважають наразі невичерпним джерелом збагачення для писемного, то писемну форму мови нині розглядають як свідчення освіченості її носіїв, високий інтелектуальний рівень суспільства з найдавніших часів, зважаючи на старописемність української мови.

Поетичне слово письменник називає вищим станом мови, вертикальним станом душі, бо воно формує її. Слова, що наділені енергією змісту й ритміки, свідчать про духопіднесення, оновлення по вертикалі: «Ритм створює певні мовні вібрації. Але він не обмежує ці змістові фонетичні вібрації. Тому найвибуховішими поетичними текстами є ті, у яких закладена смислова аритмія, що підпорядковує собі ритмічні, а точніше метричні вібрації» (Там само, с. 124).

З іншого боку, у назві збірки публіцистичних та літературознавчих праць Павла Мовчана використано ідею античних філософів про чотири стихії (елементи) – воду, землю, вогонь і повітря. «Теорію чотирьох стихій першим почав розробляти Емпедокл, який вважав, що елементи матеріальні й наділені властивостями філії (любові) і фобії (ворожнечі); ці дві протилежності, властиві всім тілам, і провокують рух матерії», що відбувається по вертикалі й по горизонталі, а також стає причиною перетворення стихій одна в одну (Вчення про). Це вчення продовжив Платон, який припускав, що є різні прояви первинної матерії, здатні до взаємоперетворення: «Платон наводив за приклад геометрію багатогранників для пояснення таких властивостей матерії, як твердість, плавкість, повітреподібність, вогнеподібність. При цьому землі відповідав куб, воді – ікосаедр, повітря – октаедр, вогню – тетраедр. П'ятому можливому правильного багатограннику – додекаедру, на думку

Платона, відповідав п'ятий елемент, який Бог-Творець використовував, щоб створити небесні тіла» (Там само).

Аристотель також виділяв п'ятий елемент, яким вважав ефір (верхній, гірський), особливо тонкий (розріджений), прозорий і променистий шар повітря, яким дихають Боги). Ефір ще називали початком руху. Геоцентрична космологія Аристотеля полягала в тому, що навколо центру Всесвіту (центру Землі) розташовані послідовно сфери чотирьох елементів у порядку зменшення їхньої тяжкості – земля, вода, повітря і вогонь; вище їх розташовані небесні сфери. Вони можуть рухатися по вертикалі й по горизонталі. Сучасні науковці доводять, що цим чотирьом елементам можуть приблизно відповідати чотири агрегатні стани речовини: твердий, рідкий, газоподібний і плазма. Зіставляють також поняття літосфера, гідросфера, атмосфера і магнітосфера з аристотелевськими сферами чотирьох елементів.

Павло Мовчан висловлює припущення, що п'ятою ефірною стихією є мова: «Мова оживляє Світ, вона фокусує в собі енергію світу, тому розслаблення чи активізація того чи того національного організму відбувається через Слово. Мова – це п'ята ефірна стихія, яка облягає національний простір, і зменшення її сфери призводить до утворення своєрідних озонових отворів, через які вривається чорна енергія, що деморалізує народ. Мова є своєрідним синтезом усього національного, фокусом його бачення. Національне Слово – Слово збірне» (Там само, с. 52).

Слово *енергія* має кілька значень. Це, по-перше, 'одна з основних властивостей матерії, загальна міра всіх форм її руху'. Слово з цим значенням може набувати такого відтінку: 'здатність якого-небудь тіла, речовини і т. ін. виконувати якусь роботу або бути джерелом тієї сили, що виконуватиме роботу'. По-друге, слово *енергія* іноді означає те саме, що й *електроенергія*. По-третє, ця лексема має й таке значення: 'діяльна сила, поєднана з наполегливістю, рішучістю в досягненні поставленої мети' (СУМ, 2, с. 80). Відштовхуючись від першого значення аналізованої лексеми, письменник переконує, що слово матеріальне, бо має звукове вираження, та ідеальне водночас, бо наділене енергетикою космічних тіл: «...мова – це явище космічне. Бо слово – це струмопровід космічної енергії... Що таке слово? – запитаєш себе. І чіткої відповіді дати не можеш. Це все, і водночас ніщо... Звук... Ефемерність, привид... Але ж і реальність. Слово зробило людину людиною. Не зняряддя праці (й мавпа, всупереч твердження Дарвіна, ним може користуватися), а саме Слово... Коли воно виникло, оте першослово? Гай-гай... За часів Адама? Можливо... Але акт найменування світу був і актом космічним, світотворним, і він був рівнозначним з актом світобудування. І це стало зрозумілим у наш світоперебудовний час, коли людина постала «геологічною силою» (В. Вернадський), коли біосфера перейшла у новий еволюційний стан –

неосферу. Й усе це – завдяки слову, через слово, адже думка втілюється передусім у Слові» (Мовчан, 2022, с. 22).

По-мовчанівськи мудро, спираючись на дослідження Вільгельма фон Гумбольдта, Олександра Потебні, сучасних вітчизняних філологів та близького й далекого зарубіжжя, письменник розглядає мову як феномен, що тісно пов'язаний із культурою, ментальністю народу й відображає його життя. Павло Михайлович – прихильник гіпотези полігенезу, що пізніше переросла в ностратичну (лат. *noster* – наш) гіпотезу, за якою людина (і мова) виникла в кількох точках земної кулі (у двох: «Східній Африці (ностратична мовна група) і в Південній Азії (синокавказька мовна група)» (Кочерган, 2000, с. 45)). Цю гіпотезу розвинув датський мовознавець Хольгар Педерсен, який запровадив її назву й навіть науково виважені факти для її підтвердження.

Якщо говорити про проблему походження мови, то всі вчені відзначають, що вона дуже складна. «Проте у ХХ – на початку ХХІ ст. усе виразніше окреслюються шляхи її розв'язання. Ключем до вирішення цієї проблеми є ідея переходу від тваринних звуків стадної стимуляції до людських звуків суспільної регуляції» (Там само).

Ці переконання філологів дали можливість Павлові Мовчану стверджувати, що «...окрема (національна) мова, система слів – це окремий світогляд, нерозривно пов'язаний зі становленням і розвитком конкретного етносу на конкретній території. З конкретним способом буття і родом занять, із конкретною історією тощо» (Васьків, 2022, с. 6). Письменник наводить безліч аргументів, доказів того, що не було на землі єдиної прамови, яка з часом розгалужується на інші, «молодші», мови: «Усі мови зароджувалися більш-менш одночасно як результат неповторного осягнення світу неповторним «етнічним» колективом. Мова – явище колективне, яка твориться як спільне надбання кожним індивідом, та з часом вона також стає ключовим чинником становлення кожної особистості» (Там само).

Розлогі роздуми письменника передусім позначені тлумаченням поняття *мова*, метафоричними визначеннями його сутності. Реалізує це митець зазвичай з допомогою різних стилістичних фігур, які дають можливість зіставити явища, порівняти їх, віднайти аналогії. У згаданих реченнях підкреслено:

- суспільний характер мови: «Мова – це, так би мовити, колективний погляд на світ. І все мовне різноманіття, очевидно, зумовлене необхідністю такого різнобачення, а відтак і різнотлумачення» (Мовчан, 2022, с. 24);
- створення цілим арсеналом засобів неповторної мовної картини світу: «Від цього «р і з н о» залежить загальне бачення світу, при якому визначається істинне, справжнє про цей світ. Тому кожна мова – це передусім світова програма, космічне явище, розраховане на далеку перспективу» (Там само);

- особливості комунікування, тобто обміну інформацією (думками, ідеями, фактами), з важливими для досягнення мети групами людей, особами чи особою: «Мова – це своєрідний енергопровід від одного до іншого, від одного до багатьох. Але мова не зводиться лише до комунікативної ролі. Вона постійно промениться. І навіть найдавніші тексти, так званих «мертвих мов», продовжують випромінювати свою енергію» (Там само, с. 35). Імовірно, енергією слова є і його внутрішня форма, що проливає світло на походження назви, і лексичний фон тексту, який може зрозуміти лише та людина, яка добре знає культуру цього народу, і конотації, від яскраво виражених до ледь помітних: «Вражаюча феноменальність мови: передавати щоразу новий зміст, нову інформацію» (Там само);
- зв'язок мови і свідомості, мислення: «...Мова – це не лише говоріння, а й мовчання. Тому ми не лише розмовляємо тією чи тією мовою, а й мовчимо. Мовчимо мовою, утаюючи сокровенне в мовчальному думанні» (Там само, с. 48).

Цікавою й дискусійною є думка Павла Мовчана про зв'язок мови і антропологічного коду людини. Наразі доведено, що антропологічний код культури – це «сукупність образів, засобів біологічного і соціокультурного характеру, пов'язаних з певним комплексом стереотипів свідомості окремої людини або групи людей, які виражаються в архетипах, менталітеті, інтелектуальному, моральному і матеріальному житті, в політичній і соціальній організації суспільства, його культурі та цивілізації, транзитному характері і здатності успадковуватися» (Рафальський, 2000). Антропологічний код – це системи значень і типів мислення і мовлення людини, її психології і менталітету, способів сприйняття нею цінностей, інтелектуального й емоційного розуміння світу, певної культури та цивілізації. Тому таким доречним, хоч, може, і не зовсім зрозумілим для пересічного читача є визначення: «Мова – це певним чином і антропологія. Зміна мови не може не позначитися на зміні антропологічного типу. Зменшується обсяг пам'яті, відповідно, зазнають змін і півкулі мозку. Думка м'якне, кволіє, зменшуються електроструми» (Мовчан, 2022, с. 42 – 43).

Відомо, що в мові нерідко залишаються найменування багатьох предметів і явищ, які вимилися цивілізаційними процесами, глобалізаційними явищами. Скажімо, І. Котляревський у своїй «Енеїді» оперує багатьма назвами плахти, хоча нині саме це слово вже входить до пасивного словникового складу сучасної української мови. Тому цілком слушним вважаємо таке висловлювання письменника: «Мова – весь обсяг нашої народної пам'яті... Власне. Слово і є пам'ять. А пам'ять – це життя. Бо забуття – це смерть» (Там само, с. 52).

Тлумачення мови крізь призму користувача також пронизані глибиною авторського бачення й об'єктивною оцінкою креативності мовної особистості. Павло Мовчан відстоює право кожної людини

спілкуватися рідною мовою. Він розглядає це як можливість бути самим собою, самовизначатися: «Кожна людина неповторна. Кожна! [Мова] Це свідчення неповторності кожної людської особистості. Це певна запрограмованість людська на самотність, на самовияв, на незалежність, на свій шлях, а отже, і на рівність із усіма сущими перед небом і землею...» (Там само, с. 23). Водночас мова дає простір для виявлення характеру особистості, чому сприяє цілий арсенал засобів, що ними може користуватися мовець: «Мова вимагає присутності в ній особи. Через мову виявляється і характер особи, і її ставлення до суб'єкта. Власне, мовне середовище і формує особу, яка через слово і стверджується» (Там само, с. 36). Вільне послуговування мовою свого народу підвищує самооцінку: «Мова і є осередком людської гідності» (Там само, с. 21); виховує прагнення до волі й самовираження в слові: «Г. Бель казав, що мова – це істинна твердиня волі, а творчість – єдина реальність, непідвладна відчуженню. Мова – останнє пристановище волі. Це її в слово заховував Т. Шевченко. Слово – це остання надія на порятунок, останній прихисток і душі, і духу» (Там само, с. 40).

У наративах про мову звернено увагу на психологічні риси людини, яка втратила зв'язок з рідною мовою через якісь обставини та змушена спілкуватися іншою мовою: «...Мова – це передусім психологія. Це, так би мовити, психологічний чинник. Людина, яка втратила свою мову, неповноцінна, вона другорядна порівняно з носієм рідної мови. У неї зовсім відмінна рефлексія, і користується вона, за визначенням І. Франка, «верхньою» свідомістю. Себто її підсвідомість унаслідок асиміляції загальмована, притлумлена» (Там само, с. 21).

Висновковою вважаємо тезу, за якою мова – це основа суспільного життя людини, її духовного світу, фундамент світобачення й світосприйняття: «Мова – основа всього. І пониження мовного рівня приводить автоматично до пониження рівня духовного» (Там само, с. 46).

Не менш влучні й іскрометні, на нашу думку, тлумачення слова в наративах Павла Мовчана. Розвиваючи положення про те, що мова – явище космічне, публіцист стверджує, що Слово є Богом, бо воно, як і мова, матеріальне й ідеальне водночас. Маючи закріплене за ним значення, що здебільшого так чи так у ситуації спілкування пов'язано з поняттям про предмет чи явище, яке воно позначає, слово може переосмислюватися, набувати нових відтінків значення, зазнавати конотацій: «Впізнаємо євангелічну сентенцію, що Слово суть Бог... Так, справді, Слово обожнювалося, бо Слово тотожне зі світом, воно світотворяє, тому від античних часів до середини XVIII сторіччя панувала теорія божественного походження мови. Єфрем Сирін у III сторіччі писав, що Адам за одну годину придумав тисячу імен, які склали людський першословник» (Там само, с. 22).

Ми вже говорили про те, що публіцистика Павла Мовчана інтертекстуальна, бо позначена використанням низки ідей, гіпотез, цитат

відомих учених, передових культурних діячів. Удаючись до тлумачення слова, письменник послуговується лінгвістичним афоризмом Франческо Петрарки, який іменує формулою, що демонструє взаємозалежність Космосу і Логосу: «Слово – перше дзеркало духу, – казав Петрарка, а дух не останній водій слова». У цій формулі ми бачимо взаємозалежність Космосу і Логосу, моралі й мови, слова і Людини. Залежність ця чітка і не спростована жодними судженнями про безнаціональну науку, техніку та економіку» (Там само, с. 45).

Вправно й образно публіцист визначає функції слова в тексті. Це передусім номінативна, тобто називна функція, що забезпечена лексичним значенням слова: «Слово – форма, слово – канон, слово – вмістилище суті» (Там само, с. 183). По-друге, це синтагматична, пов'язана зі здатністю слів входити до складу синтагм, що допомагає співвіднести слово і денотат: «А порядок слів – організований простір для вираження почуттів і думок» (Там само). По-третє, конотативна функція, тобто здатність надавати висловлюванню різноманітних стилістичних відтінків: «У щілинах між словами спалахує іскра. Іскра поетична: збудник думки, стимулятор почуття. Із часом білі острови, тобто хмари, відіб'ються у воді, із часом чітко осмислиться народна сентенція: що вище в небо, то глибше в землю. І навпаки. Слово звужиться. Контури його чітко збігаються з контурами думки і почуття. Хвала слову!» (Там само).

Павло Мовчан говорить також про потужність слова, яку в науковій літературі нерідко називають валентністю, тобто здатністю сполучатися з більшою чи меншою кількістю слів, створюючи контекст слова: «Слова – наочне свідоцтво вічності. Вони випромінюють енергію. Створюючи контекст, слова заряджають одне одного, й потужність слова залежить від створюваного ними щоразу неповторного контексту» (Там само, с. 39).

Натхненно, не приховуючи свого захоплення, Павло Мовчан говорить про лексичний фон тексту, лінгвокраїнознавчий аспект висловлювання, завдяки якому й виражається в мові ментальність народу: «Російське «звезда» і українське «зірка» – це не одне й те саме, оскільки *зірка* – це і *зір*, і *зрак*, і *жар*, і *зримо*, і *зрілість*, і *зріст*... Якщо русифікований українець ужив слова «звезда», він звужив смисловий спектр слова до його одиничного значення. Зі слова вивітрилася його біографія. Воно втрачає свою глибину, свою повноту і багатомірність. Голограма не вийде з російської «звезди» в українській свідомості» (Там само).

Наразі в методичній літературі вчені використовують термін *лінгвістичний паспорт слова*, під яким розуміють сукупність свідчень про слово, з допомогою яких здобувач освіти може пізнати етимологію слова, його значення, сполучуваність, частоту вживання в текстах різних стилів тощо. Письменник називає це біографією слова, що, на нашу думку, більш доцільно й зрозуміло.

Архетипні слова-символи письменник називає щільниками мислі: «Як би не оновлювався поетичний словник, але, є вічні слова, слова – носії важливих поетичних значень, без яких немислимий справжній поетичний словник, наприклад: «душа», «життя», «смерть», «небо», «вода», «сон». І вся правда, певно, полягає в тому, наскільки насичуються, набухають емоційним змістом згадані вище щільники мислі. Тільки тоді, коли ці слова підключені до вічності, відповідно, до високого почуття, тоді вони стають функційно оновленими» (Там само, с. 127).

Поетичне чуття допомагає письменникові пояснити, як досягається гармонія в мові, де закони граматики й синтаксису зумовлені самим словом, коли слово не випадає зі своєї орбіти і не переміщується з одного сузір'я в інше: «Візьмімо, наприклад, слово *стіл* – у ньому є все, що вміщує в себе це поняття. *Стіл* – він стоїть, його застеляють, його заставляють. Чотири кореневі несучі літери: *стіл*. *Стіл* – це особливе місце, освячене духами предків. Для них, для предків, під Новий рік ставиться стіл у червоний кут (на покуття), на стіл – кутя й узвар. Стіл у красному куті. Стіл завжди співвіднесений із внутрішнім виглядом житла, він не повинен бути ні надто високим, ні занижким. Почуття міри тут чисто інтуїтивне: господар твердо знає, що предмет цей має цілком визначені параметри, і робить його відповідно до власного зросту. До площі помешкання. До розміру сім'ї» (Там само, с. 61).

Словам, у яких витримані норми милозвучності, закони словотворення та слововживання і функціонування, Павло Мовчан протиставляє абрєвіатури, обценну лексику і називає їх словами-покручами, словами-потворами, словами-вампірами: «Але існують мови спотворені, слова-покручі, слова-потвори, слова-вампіри, які висмоктують людську енергію, збіднюючи таким чином світ, поглинаючи енергію космічну... Треба боятися таких слів, абрєвіатурних утворень, паразитів нашої свідомості, які вампіризують світ. Слова ці не мироносні, а життєзгубні. З ними треба боротися, протиставляючи їм слова духоповні. Хвороба мови – це хвороба світу, це космічний дисбаланс» (Там само, с. 39).

Наше слово, і це не раз підкреслює публіцист, – це наше інтелектуальне й культурне багатство, і ним треба дорожити: «Слово – свідок історії, свідок часу. У Слові починається і завершується життя твого народу, твого безконечного родоводу, у ньому починається й завершується духовне життя Людини. Через Слово передається вся сума досвіду, його духовність. Ось чому нас заворожує давня пісня, давній текст. У них перехрещується емоційна пам'ять усіх суцх до Тебе. Відбувається творчий діалог між Словом давнім і тобою. Весь історичний і інтелектуальний досвід також у Слові» (Там само, с. 51).

Павло Мовчан визнає, що «завжди відбувалося природне перетікання одного народу в інший... Прикордонні зони – це зони постійної дифузії, що відбувалася й відбувається подосі, незважаючи

на всі етнічні та релігійні відмінності народу» (Там само, с. 23). Проте письменник проти насильницького впливу на розвиток мови, як це було за часів радянського часу: «У «квазірабському соціалізмі» (вислів В. Вільченка // Новый мир. 1984, №2), побудованому під орудою Сталіна, місця для національного не було» (Там само, с. 25). Він згадує не таке вже й далеке минуле, коли все робили для відчуження людини від рідної мови і культури, коли йшлося про формування суспільної спільноти «радянський народ»: «Один із таких стереотипів вельми активно впроваджувався в нашу свідомість у посткультурівські часи, коли національне підмінювалося геополітичним поняттям «радянський». Цей термін уже згодом лунав як своєрідний пароль, що означав «свій». Світ ділився чітко на «свій» і «чужий»... Ідеологічне розмежування, класова диференціація перенесені були в сферу національну» (Там само, с. 33). Саме тоді тривали дискусії про зайвість такої позначки в паспорті, як національність, коли зміну національності підтримували. З гіркою іронією письменник говорить: «Цікавий пропонується варіант національного буття: сьогодні я чукча, а за іншим переписом я вже, скажімо, мансі... Ворони оголошують себе орлами. А горобці солов'ями» (Там само, с. 32).

Засуджує письменник і політику «старшого брата», яка й нині не пішла в минуле: «Пропагується братерство. А хіба, змушуючи людей зрікатися рідного, об'єднавчого на началах любові, тобто мови, нав'язуючи їм відчужувальне зсередини, а об'єднавче ззовні, можна досягти того стану суспільно-державного, який ми називаємо «братерством» і який так довго ми оголошували нашим життєвим принципом? Насправді чинився духовний розбрат унаслідок асимілятивної політики» (Там само, с. 42).

У публіцистичних наративах Павла Мовчана порушено чимало проблем, яких важко позбутися через складені впродовж багатьох років стереотипи. Це, зокрема, міф про українську мову як мову селянську, який і в наш час, попри все, несила перебороти: «Штучно створений антагонізм між містом і селом постійно ідеологічно підживлювався: «боротьба з пережитками». Цей психологічний розкол не вдається подолати й досі: селянин відчуває свою другорядність, другосортність у суспільстві, тому й мова народна позначена певною ущербністю. Бути українцем у сучасному індустріальному місті означає виявляти свою селянськість...» (Там само, с. 27).

Письменник відзначає, що демократизм суспільного життя наразі нерідко сприймають не як повагу до кожної особистості, створення умов для її розвитку й удосконалення, а як уседозволеність, безпринципність: «Уніфікація людських устремлінь, конформізм, що розбещує, призвели до кричущого егоцентризму суспільства, для якого майбутнє – це омана, це пропагандистські штучки. Є лише тепер. Тому й хапай, гребі, бери, діли» (Там само, с. 30).

Чимало сентенцій письменника не потребують пояснення й обговорення, вони сприймаються як аксіома:

«Перед Словом усі рівні. Слово не субординує й не субординується» (Там само, с. 35);

«Гноблення однієї мови іншою – це кричуще порушення світобудови. Мовна дискримінація зумовлює й соціальну, й моральну дискримінацію. Панівна мова починає субординуватися» (Там само, с. 36);

«Постійне калькування запозичених слів не активізує свідомість, мовне паразитування призводить до інерції, до творчої пасивності. Адже енергія не лише виходить зі слова, а й іде до слова» (Там само, с. 37);

«...будь-яке насильство над мовою відзначалося творчою конденсацією, певним стисненням, яке в належний час виявляється у пружинистому випрямленні та променистості» (Там само, с. 39);

«...не існує мертвих мов. Слова живі, радіоактивні» (Там само);

«Мова мстива: будь-яка наруга над нею призводить до душевної ущербності. Звуження сфери вжитку мови – це звуження сфери духовності, це деградація, це, зрештою, зубожіння Всесвіту» (Там само, с. 46);

«Справді, з мовами відбулося те ж саме, що й з людьми: вихолощення духовного, вимивання золотоносних покладів, історичне зубожіння» (Там само, с. 47);

«Вплив інтелектуальної енергії на мову, на поповнення енергетичних ресурсів народу повинен бути вельми потужним. Культура – єдність Космо-Психо-Логосу: єдність природи, національного характеру, що є похідними від природи та духу» (Там само, с. 108);

«Мова кожного народу – кожного без винятку – поставала з цілісності буття в національній природі. Й національний образ світу є диктатом національної природи. Національна мова – це, як зазначає відомий літературознавець Георгій Гачев, голос природи в людині» (Там само);

«Ми свідки все глибшої диференціації мови. Доказ тому – словники: юридичні, термінологічні, сільськогосподарські, науково-технічні й т. ін.» (Там само, с. 127);

«Усне слово подібне до гену. Воно проходить природний відбір» (Там само, с. 277).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Ім'я Павла Мовчана – голови ВУТ «Просвіта» ім. Тараса Шевченка, народного депутата України I – IV та VI скликань, українського поета, перекладача, сценариста, члена Спілки письменників України, громадського і державного діяча, – вписане в історію українського письменства як відомого публіциста, який у своїх статтях порушував питання сутності українського слова й мови, їхнього походження, доводив нерозривний її зв'язок з історією, культурою, ментальністю носіїв, дбав про розширення українськомовного інформаційного простору. У збірці «Вертикаль

слова» (Київ, 2022, 608 с.) цим питанням присвячено розділ «Спочатку було Слово», основою якого є публікації «Мова – явище космічне», «Відродитися у слові», «Слово мертве й живе», «Мова і писемність: категорії вічні».

Назва збірки статей символічна. У ній закодований шлях розвитку української національної мови, який, на думку публіциста, можна означити як розвиток по вертикалі, тобто знизу до гори, з полюса до еліти. Водночас автор переконаний, що первинність усного мовлення і вторинність літературного аж ніяк не обмежує функційні можливості сучасної української літературної мови, а лише засвідчує нерозривний зв'язок цих двох форм існування мови та можливість збагачуватися за рахунок цього, адже усне мовлення, за словами автора, – це основна мова. З неї, з усності, починається писемність. З іншого боку, у назві збірки публіцистичних та літературознавчих праць Павла Мовчана використано ідею античних філософів про чотири стихії (елементи) – воду, землю, вогонь і повітря. Публіцист висловлює припущення, що п'ятою ефірною стихією є мова, яка оживляє Світ, фокусує в собі його енергію. Мова є своєрідним синтезом усього національного, фокусом його бачення.

Як прихильник гіпотези полігенезу в питанні походження мови, Павло Мовчан, подаючи її тлумачення, підкреслює суспільний характер мови, творення її засобами неповторної мовної картини світу. У полі зору письменника особливості комунікування носіїв мови, яке він уявляє як своєрідний енергопровід від одного до іншого. Публіцист також переконаний, що мова впливає на антропологічний код людини.

Тлумачення мови крізь призму особистості, яка нею користується, також пронизані глибиною авторського бачення й об'єктивною оцінкою креативності мовної особистості. Павло Мовчан відстоює право кожної людини користуватися рідною мовою. Він розглядає це як можливість бути самим собою, самовизначатися. Водночас мова дає простір для виявлення характеру особистості, чому сприяє арсенал засобів, що ними може користуватися мовець. Вільне послуговування мовою свого народу підвищує самооцінку, адже мова і є осереддям людської гідності, виховує прагнення до волі й самовираження в слові.

Письменник справедливо вважає, що номінативна функція слова нерозривно пов'язана з синтагматикою лексеми, здатністю надавати висловлюванню різних конотативних відтінків, котру він іменує поетичною іскрою, збудником думки, стимулятором почуттів.

Розлогі роздуми письменника про мову і слово позначені метафоричними визначеннями їхньої сутності, що митець успішно реалізує з допомогою метафори, яка дає можливість зіставити явища, порівняти їх, віднайти аналогії.

Література

- Васьків, М. (2022). Павло Мовчан – мистецтвознавець: слово, образ, знак. *Мовчан П. Вертикаль слова: статті, передмови, інтерв'ю* / Ред.-упоряд. М. Васьків. Київ: Ярославів Вал, С. 4 – 18.
- Вчення про стихії в античний час. URL: <https://sites.google.com/site/4stihiiialhimia/home/istoria-doslidzen/vcenna-pro-stihiie-v-anticnij-cas>
- Кочерган, М. П. (2000). *Вступ до мовознавства*. Київ : Академія, 368 с.
- Лінгвістичні афоризми та образні вислови* (2021). Г. Одинцова, Ю. Одинцова (упоряд.). Тернопіль, 168 с.
- Мова-народ. Висловлювання про мову та її значення в житті народу* (2007). О. Тихий (упоряд.). Київ, 416 с.
- Мовчан, П. (2022). *Вертикаль слова: статті, передмови, інтерв'ю* / ред. упор. М. Васьків. Київ: Ярославів Вал, 608 с.
- Найдорожчий скарб: Слово про рідну мову: Поезії, вислови* (1990). В. І. Лучук (упоряд.). Київ, 390 с.
- Олійник, О. (1994). *Світ українського слова*. Київ, 416 с.
- Рафальський, О. О., Калакура, Я. С., Коцур, В. П., Юрій, М. П. (2020). *Антропологічний код української культури і цивілізації* (у двох кн.). Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, Кн. 2. 536 с.
- Сагач, Г. М. (1998). *Золотослів: у 2 ч.* Київ, Ч.1. 253 с.; Ч.2. 414 с.
- Слово наше рідне – слово українське! Вислови про мову (до Дня української писемності та мови)*. URL: <http://slovokalinove.blogspot.com/2010/11/blog-post.htm>
- Тисяча цитат з українського письменства* (1996). Ю. Луцький (упоряд.). Київ, 231 с.

Джерела

- СУМ – *Словник української мови*: в 11 тт. / АН УРСР. Ін-т мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наук. думка, 1970 – 1980. Т. 2. С. 480.

Стаття надійшла до редакції 24.10.2022 р.

Прийнято до друку 26.10.2022 р.

Рецензент – канд. філол. наук, доц. Ніколаєнко І. О.

ДИСКУРСЕМИ АГРЕСИВНОСТІ В УКРАЇНСЬКОМУ ЩОДЕННИКОВОМУ ДИСКУРСІ

doi: 10.12958/2227-2631-2022-2-46-39-49

Світлана Ігнат'єва,

кандидат філологічних наук, доцент,

завідувач кафедри філології та мовної комунікації

Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-2217-4610>

У статті запропоновано дослідження дискурсем агресивності на матеріалі українського щоденникового дискурсу. Джерельною базою розвідки слугують щоденникові записи українських діаристів – Олесь Гончара, Олеси Волі, Івана Чендея, Олександра Довженка, Аркадія Любченка, Василя Симоненка. У роботі зацентровано увагу на феномені мовленнєвої агресії з новітніх позицій когнітивної та комунікативної парадигм – описано й систематизовано зібрані мовні факти; виявлені й описані контекстуалізовані фрагменти щоденникових текстів, у яких локалізована мовленнєва агресія.

Доведено, що в контексті щоденникового дискурсу (ЩД) найвиразніше простежується вербальна агресія. Дискурсеми агресивності на лексичному рівні мають значні можливості для вербальної реалізації діаристом свого негативного сприйняття певної ситуації або особи співрозмовника. Вони формують оцінний зміст діарійного спілкування (розмови сам-на-сам) – відображають його характерологічні ознаки. Переконливою ознакою смислового поля агресії є висока семіотична щільність негативних поведінкових характеристик та емоційних оцінок. Оцінний зміст, який містять дискурсеми агресивності, дають змогу діаристу висловити своє несхвалення, несприйняття, негативізм щодо опонента або предмета суперечки.

Виділено дієслова, які репрезентують негативний афективний стан діариста із семантикою страху, злості, смутку, жаху, незадоволення, недовірливості, розпачу, зневіри та ін. Важливою формою т. зв. «комунікативного кілерства» в українському щоденниковому дискурсі є вживання негативної оцінки чийогось висловлювання, репрезентованої прямим вказуванням і на умисну брехню (*неправда, брешете, не брешіть, це брехня*), і на абсурдність, дурницю повідомлення (*ахінея, демагогія, дезінформація, дурниця, нісенітниця*). Експресивність мовленнєвої агресії підсилюють просторічні фразеологізми.

З'ясовано, що в прагматичі щоденникового дискурсу не завжди взято до уваги комунікативні інтереси реципієнтів, не зберігаються толерантні стосунки між комунікантами. Мовленнєва агресія заснована на маніпуляції свідомістю адресата інформації. У ЩД вона не завжди є суб'єктивною й упередженою.

Здійснений аналіз фактичного матеріалу засвідчує, що вербальна агресія в щоденниковому дискурсі становить особливий тип мовленнєвої поведінки діариста. Внутрішня структура текстових повідомлень у цьому типі дискурсу слугує засобом передачі інтолерантної інформації, що містить широкий спектр спеціалізованих і неспеціалізованих інвектив, які засвідчують мовні одиниці вербальної агресії.

Ключові слова: вербальна агресія, інвективні одиниці, образливі слова, пейоративна лексика, щоденниковий дискурс.

The article deals with the discourse of aggressiveness. The study is based on the material of the Ukrainian diary discourse. The research material is the diary entries of Ukrainian diarists. A complex of general scientific and special research methods is used: analysis and synthesis, observation, definition, systematization. It enables generalization and specification of the theoretical foundations of the study of the speech aggression problem in the diary discourse. The investigation focuses on the phenomenon of speech aggression from the latest positions of cognitive and communicative paradigms – the selected language facts are described and systematized; contextualized fragments of diary texts containing speech aggression are identified and described.

The article proves that verbal aggression is most evident in the context of daily discourse. Discourse semes of aggressiveness at the lexical level have significant opportunities for the diarist's verbal realization of his negative perception of a certain situation or the interlocutor's personality. They form the evaluative content of diary communication reflecting its peculiarities. A convincing feature in the semantic field of aggression is the high semiotic density of negative behavioral characteristics and emotional evaluations. The evaluative content contained in the aggressiveness discourse semes allows the diarist to express his disapproval, rejection, negativism towards the opponent or the subject of the dispute.

The analysis of the actual material proves that verbal aggression in the diary discourse is a special type of speech behavior of the diarist. The internal structure of text messages in this type of discourse serves as a means of rendering intolerant information, containing a wide range of specialized and non-specialized invectives.

Key words: diary discourse, invective units, offensive words, pejorative vocabulary, verbal aggression.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

*Всяка позитивна емоція має
свою протилежність – жорстокість...*

Олесь Гончар

Ненависть губить тих, хто живе ненавистю

Олесь Гончар

Вступ. Сьогодні в дискурслінгвістиці вивчення мовленнєвих явищ, які не відповідають уявленням про коректність у спілкуванні, опрацьовані недостатньо. Звісно, з огляду на теорію дискурслінгвістики, як зауважує Тетяна Космеда, «потребує опису дискурсивний простір української мови загалом у всіх її виявах, зокрема в проєкції на кращі його зразки, створені вишуканими мовними особистостями» (Космеда, 2019, с. 8). До таких пріоритетних явищ, безумовно, належить дослідження дискурсом агресивності в українському щоденниковому дискурсі. Актуальність цієї розвідки вбачаємо в особливій зацікавленості мовознавців проблемою функціонування мовних одиниць з погляду взаємодії мови, людини й культури, а також особливостей репрезентації мови у свідомості окремих її носіїв, зокрема українських діаристів, недостатнім вивченням причин виникнення, механізмів мовленнєвої агресії та наслідків цього комунікативного явища в щоденниковому дискурсі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз лінгвоукраїністичних здобутків у царині дискурсології засвідчує спектр дослідницьких перспектив, однією з пріоритетних, на нашу думку, є важливість осмислення дискурсцентричної парадигми. Вона якнайповніше віддзеркалює синтез когнітивного й комунікативного підходів до вивчення мови, що актуалізує прагмалінгвістичні дослідницькі інтереси.

У сучасному мовознавстві, особливо в умовах сьогодення, актуалізувалося вивчення питання мовної агресії. Його важливо дослідити в різних типах дискурсу, насамперед урахувавши психолінгвістичні чинники, пов'язані з процесами деструкції агресивної мовної поведінки адресанта, свідомого у виборі суб'єктнооб'єктної форми спілкування. Проблема вербальної агресії перебуває у сфері компетенції психолінгвістики. Змістове наповнення поняття «мовна агресія» досліджували Тетяна Коць, яка визначила теоретичні проблеми і функціонально-стилістичні вияви мовної агресії в інформаційному просторі, проаналізувала філософсько-оцінну парадигму засобів негативної аксіології на позначення актуальних в умовах сьогодення України ядерних понять *держава, влада, війна*. Дослідниця простежила динаміку вираження мовної агресії впродовж ХХ – початку ХХІ ст. Особливу увагу мовознавиця звернула на реалізацію в ЗМК сьогодення функціонально-стилістичного потенціалу мови для вираження соціально-політичного і філософського протистояння ворожих сторін у контексті поділу цінностей на свої і чужі. Проаналізовано лексику, прецедентні одиниці, метафори, епітети, що є показовими для сучасних текстів і які є виразниками лінгвософії загальнолюдської і національної суспільної

(Коць, 2021, с. 97). Інша дослідниця – Світлана Богдан – аналізує основні мовностильові тенденції в сучасній тележурналістиці, зокрема в інформаційних передачах, з'ясовує способи мовного вияву агресивності (Богдан, 2004, с. 31). Олена Гуз простежує особливості вираження вербальної агресії в масмедійному дискурсі, зокрема вказує на виявлення своєрідності вираження мовних засобів вербальної агресії в друкованих засобах масової інформації. Дослідниця зауважує, що в масмедійному дискурсі спостерігаємо «помітне зростання інформації, насиченої семантикою агресії. Практично в усіх типах медіатекстів присутні негативні емоції, почуття, наміри», а також, на її думку, «вербальна агресія в ЗМІ є засобом прояву влади й мовного насилля по відношенню до читачів» (Гуз, 2010, с. 155). Мовознавиця Катерина Глуховцева дослідила мовну й соціокультурну агресію в міському просторі Луганщини. Дослідниця конкретизувала засоби формального вияву мовної агресії «у зв'язку з поширенням різноманітних технологій ведення сучасної інформаційної війни, які спрямовані на викривлення дійсності, на маніпулювання свідомістю людини, цілеспрямоване приниження її честі і гідності» (Глуховцева, 2015, с. 85). У монографічному дослідженні Ірини Смазної «Агресія і толерантність: філософсько-правовий дискурс» здійснене системне філософсько-правове дослідження агресії й толерантності як тенденцій розвитку сучасного суспільства. Зокрема простежені особливостей змісту і значення цих феноменів, схожостей і відмінностей, способів взаємодії; представлено концептуалізацію дослідження парності категорій агресії і толерантності, що містить обґрунтування, визначення актуальності дослідження цих категорій в їх діалектичній взаємодії (Смазнова, 2019). Оксана Кузик простежила когнітивні та комунікативні особливості мовленнєвої агресії в політичному дискурсі. Цікавою, на наш погляд, є її думка щодо інвективного потенціалу антропонімів у політичному дискурсі англomовних засобів масової інформації (Кузик, 2017). Утім, дотепер у вітчизняному мовознавстві не існує завершеного системного дослідження феномена мовленнєвої агресії.

Матеріалом дослідження слугують щоденникові записи українських діаристів – Олеся Гончара, Олеси Волі, Івана Чендея, Олександра Довженка, Аркадія Любченка, Василя Симоненка. Завдання – аналіз дискурсом агресивності, які вживає адресант стосовно негативного ставлення до подій, явищ або осіб, про які він оповідує, з метою з'ясування сучасних тенденцій мовної практики.

Методи дослідження. Мета та завдання нашої праці зумовили застосування комплексу загальнонаукових і спеціальних методів дослідження. Серед загальнонаукових методів і прийомів застосовано аналіз і синтез, спостереження, визначення, систематизації, завдяки яким узагальнено й конкретизовано теоретичні засади дослідження проблеми мовленнєвої агресії в щоденниковому дискурсі. З метою висвітлення аспектів феномена мовленнєвої агресії з новітніх позицій когнітивної

та комунікативної парадигм залучено описовий метод – для опису й систематизації зібраних мовних фактів; метод контекстуального аналізу – для виявлення й опису контексту аналізованих фрагментів щоденникових текстів, у яких локалізовано мовленнєву агресію.

Виклад основного змісту. Акцентування різних властивостей агресивності в логіко-філософських та лінгвістичних концепціях, постійна увага дослідників до цієї проблеми свідчать про її важливу роль у психологічній та розумовій діяльності людини. Останнім часом дослідження проблеми мовленнєвої агресії набуває все більшого значення, однак аналіз комунікативної поведінки діариста ще не отримав усебічного висвітлення, що й вказує на актуальність нашого дослідження. Мовознавці кваліфікують агресію не просто як мисленнєвий акт, аспект реального бачення, вона становить невід’ємну, конструктивну ознаку цієї реальності. Науковці по-різному витлумачують поняття «агресія» – *«мовленнєва агресія», «мовна агресія», «вербальна агресія», «словесна агресія», «комунікативна агресія», а ще «мова ворожості», «словесного екстремізму», «дискурс ненависті й ворожості»*. Вони широкоживані і у вітчизняній, і в зарубіжній науковій літературі. Ці поняття майже термінологічні. Водночас їх широке вживання в когнітивно-комунікативній діяльності людини, розмаїття функційних можливостей та виявлень агресії сприяють тому, що в сучасній науці немає єдиної загальноприйнятої концепції цього мовного явища, як немає чіткого визначення її статусу. Феномен агресії як об’єкт вивчення в сучасному щоденниковому дискурсі дотепер залишається ще не дослідженим і потребує наукового аналізу. Жодна з наявних наукових концепцій, які пояснюють природу людської агресії, не розглядає її вияви у щоденниковому дискурсі. Аналіз лінгвістичних досліджень, присвячених агресії в мовленні, дає змогу виокремити два основні підходи – лінгвопсихологічний, оскільки в таких дослідженнях психологічне розуміння агресії впливає на мовленнєву поведінку, з лінгвістикою пов’язані лише способи її вираження; та психологічний, який трактує вербальну агресію через виявлення негативних емоцій відносно будь-чого чи стосовно будь-кого. Однак з позицій комунікативної лінгвістики значеннєвим є не лише те, як сказано, але і з якою метою сказано. Якщо розглядати агресію в такому аспекті, то стає очевидним, що агресивні вкраплення в контексті щоденникового дискурсу уможливають простеження протиріччя між емоційно експресивною формою висловлювання і прагматичними намірами адресанта. Окрім того, у комунікативній ситуації, яка властива ЩД, мовленнєва агресія не може спиратися на бінарну психологічну модель «агресор – жертва». Саме тому, на нашу думку, хоч мовленнєва агресія і є фактом мовленнєвої комунікації, проте її необхідно розглядати не стільки в поняттях психології, стільки в поняттях і категоріях комунікативної лінгвістики. У щоденниковому дискурсі виразним постає агресивний психотип мовця, вербальна агресія, що проявляються в його мовленнєвих тактиках.

«Великий тлумачний словник сучасної української мови» трактує агресію як «неспровокований збройний напад однієї держави на іншу з метою загарбання її території, ліквідації чи обмеження її незалежності» [ВТССУМ, 2004, с. 7]. Агресія, інструментом якої є не сила, а слово належить, до мовної агресії.

Мовленнєва агресія – це порушення норм культури мови.

Огляд щоденникових текстів уможлиблює констатування того, що їхні продуценти доволі активно виявляють агресивність. На нашу думку, саме вивчення прагматичних настанов мовця, а також психологічних і поведінкових реакцій комунікантів дає більш повне уявлення про агресивну мовленнєву діяльність та особливості їх взаємодії в ЩД. У прагматиці щоденникового тексту не завжди враховані комунікативні інтереси реципієнтів і зберігаються толерантні засади мовних стосунків. Мовленнєва агресія заснована на маніпуляції свідомістю адресата інформації. У ЩД вона не завжди є суб'єктивною й упередженою.

Отже, слово – це загальна ланка між адресантом і адресатом у ЩД і становить мовленнєву агресією. До активної прямої агресії належать погроза, образа, звинувачення, прокляття, створення негативного образу, висловлювання, що знижують образ опонента, нагнітання деталей, які дискредитують твердження. Мовна агресія в ЩД може змінюватись за ступенем інтенсивності та формами її виявлення: від висловлення неприязні й недоброзичливості до словесних образ.

Проаналізуємо мовленнєву агресію з погляду комунікативно-дискурсивного наукового підходу. Загальновідомо, що проблема лихослів'я набуває все більшої значимості в мовній комунікації. З еколінгвістичних позицій мовленнєву агресію розглядають як форму мовленнєвої поведінки, що зазвичай негативно впливає на комунікативні стосунки між людьми, оскільки вони спрямовані завжди на мінімізацію й навіть деструкцію мовної особистості адресата, на його підкорення, маніпулювання ним в інтересах автора висловлювання.

Вербальна агресія в щоденниковому дискурсі становить психологічний тип впливу на людину та виражена в словесній формі. З одного боку, така реакція проявляється через крики, образи, приниження. Негативні емоції діариста викликані життєвими ситуаціями, у центрі яких – людина. У щоденниковому дискурсі репрезентація мовленнєвої агресії відповідає індивідуально-психологічним особливостям адресанта. Сприйняття цього мовного явища адресатом відбивається в мовленні.

Лексичні дискурсеми агресивності – пряма словесна образа або приниження іншого. У щоденниковому дискурсі пейоративні лексеми розглядаємо крізь призму семантики та прагматики, оскільки пейоративна лексика становить складну поняттєву структуру з виразним контекстуальним складником. Вони виконують насамперед емотивну та прагматичну функції. Напр.: «*наш скороспілий, не без тиску обраний президент*» (Гончар, 2008, 3, с. 289); «*солодкоголосий Михайло*» (Гончар, 2008, 3, с. 297); «*дурна баба*» (Любченко, 2005, с. 167) (Любченко про

дружину Ніну); *«напівбожевільний деспот»* (Гончар, 2008, 3, с. 555) та ін. Емотивність таких епітетів активізує емоційне сприйняття, забезпечує більш глибоке розуміння змістовно-фактурної інформації. В українському щоденниковому дискурсі виразно простежуємо два типи пейоративної лексики – абсолютна, із зафіксованим у лексикографічних джерелах пейоративним значенням. Напр. *«той, хто розпинав нашу Україну»* (Гончар, 2008, 3, с. 244); *«хто вчинив у Батурині різанину таку, що ... і небо мало здригнутись»* (Гончар, 2008, 3, с. 244); *«кат»* (Гончар, 2008, 3, с. 244) – О.Гончар про Петра I – російського царя; *«Іван Лютий»* (Гончар, 2008, 2, с. 9); *«цар-синовбивця»* (Гончар, 2008, 2, с. 9) – Олесь Гончар про Івана Грозного – першого російського царя; *«кримський арештант»* (Гончар, 2008, 3, с. 372) (О.Гончар про Михайла Горбачова – радянського партійного й державного діяча); *«той ідіот-ракло»* (Любченко, 2005) – Любченко про хлопця, схожого на робітника (Любченко 2005, с. 146); *«Сволота! Русотяпи! Міщани! Людці! Сміття громадське»* (Любченко, 2005, с. 167) – Любченко про своїх ідейних ворогів; і відносна (гібридна) – з негативною емоційною семою, яка генерує пейоративне значення через лінгвістичний контекст – методом накладання на семантику нейтрального слова, напр.: *«убивця власних починань»* (Гончар, 2008, 3, с. 338); *«зрадник Переяславської угоди»* (Гончар, 2008, 3, с. 244).

Імовірно, що пейоративна лексика не обмежується лише зафіксованим у словниках значенням. Пейоративи генерують у контексті щоденникового дискурсу нові, додаткові умовно-вживані смисли. До системи лексичних маркерів агресивності віднесемо оксиморон. Його особливість полягає в сполученні різко контрастних, протилежних за значенням слів, унаслідок чого утворюється нова смислова якість, несподіваний експресивний ефект, напр.: *«вінценосний кат»* (Гончар, 2008, 2, с. 318); *«верховний самодур»* (Гончар, 2008, 3, с. 220).

Цікаво, що в щоденниковому дискурсі Івана Чендея виокремлено окремі номенклатурні одиниці з негативною оцінкою. Діарист називає їх *«Слова, що до нас прийшли з рад[янської] дійсністю»*. *«Неологізми» – так би мовити: калим (калимщик), халтурник, шабашник, хапуга, провокатор, аферист, інтриган, хуліган, барахло, барахолка, блядь, проблядь, бешкетник, догідник, рвач, шкурник, підсидіти...тяганина, витверезник, обмірювання, обважування, обраховування, сексот, донощик, хабар, хабарник, взятка, агент, підлабузник, чинодрала, бюрократ, казнокрад, номенклатура, ліміт, кляузник, кляуза, блат, заморозити, резолюція, відстрочка, недостача, лишки і т.д., і т. п.* (Чендей, 2021, 1, с. 567). Такі згрубілі й певною мірою лайливі форми просторічної лексики відносимо до вульгаризмів. Іван Чендей тільки в одному щоденниковому записі-повідомленні дає нам 24 просторічних лексеми добірної лайки, які негативно характеризують особу. Уживаність такої лексики в щоденниковому дискурсі не обмежується формами спілкування або прийнятими в певних соціальних чи професійних групах

людей. Емоційний же ефект від уведення таких слів до літературно нормованих текстів пов'язаний переважно з тим різким контрастом, який вони створюють, відступаючи від норми. У щоденниковому дискурсі такі просторічні форми здебільшого вживані з метою мовленнєвої характеристики осіб, з якими діаристові доводилося спілкуватися і які в процесі комунікації викликали в нього негативні емоції, або ж для створення колориту невимушеності, живої розмовності.

Дослідження використання пейоративних одиниць у щоденниковому дискурсі дає змогу констатувати, що негативно-оцінні засоби спрямовані на досягнення ілюкативного ефекту, сприяють висловленню обурення, погрози, розчарування, незадоволення, іронії, глуму, сарказму, гніву. Залежно від мети адресанта, його особистих характеристик, соціальних статусів, мовленнєвої ситуації діапазон відтінків пейоративного значення є широким.

Вербальна агресія прямо пов'язана з інвективною лексикою, яка широко представлена в українському щоденниковому дискурсі:

1. Слова й вирази, що позначають антисупільну, соціально засуджувану діяльність. Напр.: *Наш час виплотив того неробу і ледаря, хитруна і крутія, що з обіжраною мордою і пропитими очима здатний стовбичити цілими годинами на вулиці перед чайною в ім'я того, щоб наповнитися, коли не ще одним кухлем пива, чаркою горілки, то бодай якоюсь побрехенькою. Цей тип не оре, не сіє, не косить, і не збирає, зате в селі мається краще за тих, котрі орють, косять, сіють... Бо цей живе за рахунок останніх... Він часто є то бригадиром, то ланковим, сяким-таким функціонером, що дає йому можливість триматися «при ділі» і за рахунок цього «діла» благоденствувати. Цей не гребує ані готівкою, ані натурою, просто бере там, де взяти можна, бере те, що береться...* (Чендей, 2021, 1, с. 564). Тут діарист уміло маніпулює прагматикою дискурсивних слів і виразів, обираючи для свого дискурсу відповідні ключові слова й вирази, що послідовно відтворюються у відповідному повідомленні для створення його неповторної прагматики в межах щоденникового дискурсивного простору. Особливу увагу діарист акцентує на займеннику *цей*, поєднуючи його з іменником *тип*, що містить негативне забарвлення. *Бодай* підсилює побажальну модальність. Основним граматичним виразником заперечення слугує частка *не*, що формує цілісне емоційне тло висловлювання. Мовець сигналізує про свій особливий емоційний стан: *Цей тип не оре, не сіє, не косить, і не збирає...* (Впадає в око, що заперечення такого типу супроводжує негативні емоції діариста). *Політикани і тут залишається політиканою* (Чендей, 2021, 1, с. 624).

2. Слова з чітко вираженим негативним забарвленням, напр.: про Брежнєва Леоніда Ілліча *«шепелявий дворушник»* (Гончар, 2008, 3, с. 248); *«почвара, монстр, ненависник національних культур»* (Гончар, 2008, 3, с. 399); *«кат нашої культури, мучитель»* (Гончар, 2008, 3, с. 478); *«маразматик»* (Гончар, 2008, 3, с. 478); про Ватченка О. Ф.:

«дніпропетровський юшкоїд (200 кг живої ваги)» (Гончар, 2008, 2, с. 23); «батькопродавець» (Гончар, 2008, 2, с. 23); «дніпропетровський обжера» (Гончар, 2008, 2, с. 34); «дніпропетровський унтер» (Гончар, 2008, 2, с. 37); «дніпропетровське мао» (Гончар, 2008, 3, с. 16); «дніпропетровський вовкодав» (Гончар, 2008, 3, с. 256); «дніпропетровський юшкоїд» (Гончар, 2008, 3, с. 176); «держиморда» (Гончар, 2008, 3, с. 541); (Чендей, 2021, 1, с. 624) тощо.

3. Дієслова із «засуджувальною» семантикою або навіть з прямою негативною оцінкою, напр.: *Брудними лапищами Богуцький тикає і ялозить по поетових ранах, котрих зазнав лірик од людей і котрі не могли не боліти* (Чендей, 2021, 1, с. 624); *Приклад Мусія Богуцького – приклад дикого блюзнірства і дикості, що лежить мертвотністю, смердить за сотні кілометрів і ганьбить духовне слово взагалі* (Чендей, 2021, 1, с. 625); *Письменника можна дубасити по мордасам, по тім'ю, по чості, котра ним виконана і у світ випущена...* (Чендей, 2021, 1, с. 583); *Тою книгою ти обісрав нас і себе! – так сказав Іваницький в розмові зі мною, коли бесіда зачепила «Березневий сніг»...* (Чендей, 2021, 1, с. 580).

4. Евфемізми різко негативного характеру, напр.: *Мусій Богуцький. Отака собі ганебно обіжрана пика колом дивиться з довідника «Письменники Радянської України» видання 1966 року* (Чендей, 2021, 1, с. 623); *Товстошкурі примітиви завжди легко записувалися в судді і завжди легко порпалися і бабрали в чужих болячих ранах* (Чендей, 2021, 1, с. 624); *...ви, пане, на літературі розумієтеся не ліпше, як глуха на танцях* (Чендей, 2021, 1, с. 580); *... а Турсенкові викинув ніби кому під хвіст три червонці, аби той не настрочив рапорта-доносу в контору провідницького резерву. Але ж бригадир Турсенко – гнида несусвітня!* (Воля, 2011, с. 502). Експресивність мовленнєвої агресії підсилюється за рахунок вживання просторічних фразеологізмів, напр.: *Знаю: не їла душа часнику – смердіти не буде* (Гончар, 2008, 2, с. 7), *Лунають голоси обурення – а цап і далі стереже капусту* (Гончар, 2008, 2, с. 339); *Сидить тепер – ні в сих ні в тих – неподалік мене, в цім же ряду, блідий, засмоктаний, знищений... Випав з воза і, видно, – назавше... Таке життя!* (Гончар, 2008, 2, с. 254), *Перед Новим роком ще ложку дьогтю тобі...* (Гончар, 2008, 2, с. 289), *Що з хворого вільмеш...* (Воля, 2011, с. 442).

5. Негативна оцінка суспільного явища, історичних подій, наприклад, війни: *«на жахлива річ... нічого не доводить»* (Гончар, 2008, 1, с. 116); *«це нудотний сморід газів од вибухлих мін, і без кінця хочеться спати»* (Гончар, 2008, 2, с. 34); *«виплід людських пристрастей і розуму (якщо можна назвати розумом те, що сталося)»* (Гончар, 2008, 2, с. 167).

Негативна оцінка в ЩД може бути виражена за допомогою інтертекстуальних одиниць. Через звернення до текстів з низьким культурним статусом (реклама, анекдот, шлягер, тощо) досягається подвійний ефект впливу: негативну оцінку дають, по-перше, на рівні змісту, по-друге, через низький статус тексту, напр.: *Не повезло тим, що*

бригадириша, «Рекса», до печінок допікає. Характер у неї справді рексячий: по вагону гасає, мов собака скажена... (Воля, 2011, с. 642): Від опричини Івана Грозного, цього напівбожевільного деспота до кривавої розправи над чеченським Грозним – такий шлях цієї імперії. Шлях суцільних злодіянь і найтяжчих злочинів перед народами. Агонізує... Але як оскаженіло вона знов і знов намагається у своїх конвульсіях, справді, мов конаючий удав, задушити молоді, не зміцнілі ще суверенітети республік... (Гончар, 2008, 3, 555).

Однією формою так званого «комунікативного кілерства» в ЩД є вживання негативної оцінки чийогось висловлювання. Її репрезентують прямим вказуванням і на умисну брехню (*неправда, брешете, не брешіть, це брехня*), і на абсурдність, дурницю повідомлення (*ахінея, демагогія, дезінформація, дурниця, нісенітниця*).

Мовленнєва агресія в ЩД є одним із засобів негативного впливу на реципієнта. Вона сприяє формуванню особливої суб'єктивної думки про певні події, суспільні явища, людей. Мета вираження агресії різна, насамперед бажання продуцента інформації продемонструвати своє негативне ставлення.

Особливістю мовленнєвої агресії з погляду мовленнєвого впливу є установка адресанта-продуцента на правильності своєї позиції, на беззастережному її прийнятті. В основу мовленнєвої агресії покладено однонаправлений емоційний негативний вплив на адресата-реципієнта. Водночас відбір мовних і мовленнєвих засобів, а також засоби такого впливу зумовлені характером і умовами щоденникового дискурсу. З погляду діалогічного взаємовпливу, мовленнєва агресія – це установка адресанта на антидіалог у широкому розумінні. Цьому типу мовленнєвої поведінки властива подвійна інтенція.

У запропонованому дослідженні створено цілісну концепцію мовленнєвої агресії як особливого типу мовленнєвої поведінки, в основі якої – психологічна деформація адресантом комунікативного простору адресата щоденникового дискурсу

Отже, аналіз фактичного матеріалу показує, що вербальна агресія в щоденниковому дискурсі становить особливий тип мовленнєвої поведінки діариста. Внутрішня структура текстових повідомлень у цьому типі дискурсу слугує засобом передачі інтолерантної інформації, що містить широкий спектр спеціалізованих і неспеціалізованих інвектив, які засвідчують мовні одиниці вербальної агресії.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Подальше дослідження буде присвячене аналізу засобів вербальної агресії на матеріалі сучасного медійного дискурсу.

Література та джерела

Богдан, С.К. (2004) Мовна поведінка українських тележурналістів: агресія чи толерантність. *Наукові записки НаУКМА: Філологічні науки*. Т. 34. С. 31 – 38.

- Воля, Олесь (2011). *Щоденник. Сорок років. 1969 – 2009*. Київ: Аконіт. 1208 с.
- Глуховцева, К. Д. (2015) Вас переїхати чи ви мене пропустите (мовна і соціокультурна агресія в міському просторі Луганщини). *Культура слова*. №83. С. 85 – 89.
- Гончар, О.Т. (2008). *Щоденники: у 3 т.: Т.1 (1943 – 1967)* / (упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу В. Д. Гончар; худож. оформ. М. С. Пшінки. 2-ге вид., випр. і доп. Київ: Веселка. 455 с.: іл.
- Гончар, О.Т. (2008). *Щоденники: у 3 т.: Т.2 (1968 – 1983)* / (упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу В. Д. Гончар; худож. оформ. М. С. Пшінки. 2-ге вид., випр. і доп. Київ: Веселка, 2008. 607 с.: іл.
- Гончар, О.Т. (2008). *Щоденники: у 3 т.: Т.3 (1984 – 1995)* / (упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу В. Д. Гончар; худож. оформ. М. С. Пшінки. 2-ге вид., випр. і доп. Київ: Веселка, 2008. 646 с.: іл.
- Гуз, О.П. (2010). Особливості вираження вербальної агресії у масмедійному дискурсі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. «Філологічна»*. 13. С. 154 – 159.
- Довженко, Олександр (2003). *Вибрані твори* / (упоряд. текстів та передм. І. Л. Михайлина. Харків: Веста: Вид-во «Ранок». 320 с.
- Космеда, Т.А., Олексенко, О.А., Павлова, І.А. (2019). Семантика й прагматика дискурсивного слова та його потенціал для діагностики психотипу мовної особистості: аспектуальний опис: монографія. Харків. 308 с.
- Коць, Т.А. (2021). Мовна агресія в інформаційному просторі: між стильовою нормою і деструкцією. *Українська мова*. № 3. С. 97 – 107
- Кузик, О. (2017). Інвективний потенціал антропонімів у політичному дискурсі англомовних засобів масової інформації. *Південний архів. Філологічні науки: зб. наук. пр. Херсон*. 2017. Вип. LXVII. С. 212 – 218.
- Любченко, А.П. (2005). Вертеп (повість). Оповідання. Щоденник / (упоряд., авт. післямов. В. А. Любченко; авт. передм., комент., приміт. І. Л. Михайлин. Харків: Основа. 464 с.
- Смазнова, І.С. (2019), Агресія і толерантність: філософсько-правовий дискурс: монографія. Одеса: Фенікс. 378 с.
- Щоденники Івана Чендея* (2021): Книга I / (упоряд. Марія Чендей-Трешак. Ужгород: РІК-У. 640 с.
- Щоденники Івана Чендея* (2021): Книга II / (упоряд. Марія Чендей-Трешак. Ужгород: РІК-У. 688 с.

Стаття надійшла до редакції 13.12.2022 р.

Прийнято до друку 15.12.2022 р.

Рецензент – канд. філол. наук, доц. Волошинова М. О.

**МОВНОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
ПІСЕННИХ ТЕКСТІВ JERRY HEIL
(на матеріалі пісень «Тато» і «Мрія»)**

doi: 10.12958/2227-2631-2022-2-46-50-59

Оксана Клєщова,

кандидат філологічних наук, доцент,

завідувач кафедри української мови

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-3438-7728>

Дмитро Помазан,

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти

факультету української філології та журналістики

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-5036-0229>

У статті на матеріалі пісенних текстів «Тато» і «Мрія» проаналізовано мовностилістичні засоби пісенних композицій популярної співачки-відеоблогерки Jerry Heil, яка є одночасно авторкою, композиторкою і виконавицею. У текстах пісень виконавиці синтезовано риси масового мистецтва й контркультурні та субкультурні тенденції, червоною ниткою проходить тема надважливості простих людських цінностей: любові до батьків, кохання, порушено важливі соціальні проблеми. Повномасштабне вторгнення країни-агресорки наклало свій відбиток на творчість молоді артистки. Тексти пісень виконавиці змінилися на більш глибокі за змістом, у яких присутня лексика, притаманна військовій справі, помітно, що тепер співачка робить акцент на етнокод із вкрапленнями зі скарбниці народної мудрості. Саме на підґрунті останніх світових подій, які переживає Україна та весь цивілізований світ, виконавиця створює часто сумні, складні, глибокі за змістом тексти пісень, у яких усіма фібрами своєї душі переживає останні події, які сколихнули нашу країну.

На підставі здійсненого дослідження констатуємо, що пісенним композиціям «Тато» і «Мрія», які були написані під час повномасштабного вторгнення країни-агресорки, властиві глибока емоційність, яскрава образність і мелодійність, вони є надзвичайно актуальними і мають значний лінгводидактичний потенціал. Виявлено типові для композицій співачки авторські новотвори, які відображають креативне мислення виконавиці. Мовна палітра пісень Jerry Heil насичена не лише лексикою іншомовного походження, а й різними мовностилістичними засобами, які допомагають слухачеві краще зрозуміти авторку, пізнати її почуття, заглибитись у душевний стан співачки.

Творчість Jerry Heil є результатом власних роздумів, пережитих подій і почуттів, філософських міркувань. Об'єктами оцінювання є родинні стосунки, кохання, суспільно-політичні події. Серед мовностилістичних засобів пісенних композицій «Тато» і «Мрія» виділяємо: використання іншомовної лексики (зокрема англізмів), жаргонізмів, уживання численних комбінованих метафоричних структур.

Ключові слова: жаргонізми, інтернаціоналізми, метафори, пісенний текст, фразеологізми.

The article analyzes the linguistic and stylistic means of the song compositions of the popular singer-video blogger Jerry Heil, who is simultaneously an author, composer and performer, on the basis of the song texts «Dad» and «Dream». Her work makes you think, smile, and feel sad. In the lyrics of the singer's songs, features of mass art and countercultural and subcultural trends are synthesized, the theme of the importance of simple human values runs through the red thread: love for parents, the theme of love, and important social problems are raised. The full-scale invasion of the aggressor country left its mark on the work of the young artist. The lyrics of the singer's songs have changed to ones that are deeper in content, in which there is vocabulary inherent in military affairs, it is noticeable that now the singer emphasizes the ethnocode with interspersions from the treasury of folk wisdom.

Based on our research, we state that the song compositions «Dad» and «Dream», which were written during the full-scale invasion of the aggressor country, are characterized by deep emotionality, bright imagery and melody, are extremely relevant and have a significant linguistic and didactic potential. Original works typical of the singer's compositions have been revealed, which reflect the creative thinking of the performer. The language palette of Jerry Heil's songs is saturated not only with vocabulary of foreign origin, but also with various stylistic means that help the listener better understand the author, get to know her feelings, and delve into the singer's state of mind.

Therefore, Jerry Heil's work is the result of his own thoughts, experienced events and feelings, philosophical considerations. The objects of assessment are family relationships, love, social and political events. Among the linguistic stylistic devices of the song compositions «Dad» and «Mriya» the following are characteristic: the use of foreign vocabulary (especially anglicisms), jargonisms, the widespread use of numerous combined metaphorical structures.

Key words: internationalisms, jargonisms, metaphors, phraseological units, song text.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Вступ. Сучасна пісня є одним із улюблених жанрів культури нашої молоді. Суспільство потребує такого мистецтва, яке здатне швидко підлаштовуватися під мінливі умови зовнішнього середовища. Тому нині все більше сучасних музичних гуртів орієнтуються на «західний ринок», що надихає українських виконавців починати експериментувати, ураховуючи сучасні потреби суспільства.

Український інді-поп виконавець «SadSvit» (Богдан Розвадовський) – співак, композитор та автор пісень, творчість якого нагадує раннього Кузьму Скрябіна; інструментальний гурт «Nurphen Dash» – проєкт трьох київських музикантів: Михайла Бірченка, Данііла Зубкова та Євгена Пугачова, – поєднання хіп-хоп грувів, джазу, електроніки й важкого звучання в музиці – це ідеї й емоції, які музиканти виношували протягом останніх років; дует «Хейтспіч», який у своїх композиціях висміює політику соцмереж щодо повномасштабного вторгнення; рок-гурт «Діти інженерів» – це синтез гаражного року й гранжу в стилі 2000-х, панківський за енергією, але не примітивний, із пробивним жіночим вокалом. Лірика – поетична, хоча деякі пісні мають конкретні теми, наприклад: пісня «З Честером помрем не в один день» присвячена фронтменові рок-гурту Linkin Park – Честеру Беннінгтону; пісня «Підручники» – про протести студентів у Гонконзі 2019 року; пісня «Прогноз» символізує боротьбу оптимізму та песимізму, «що є типовою проблемою для пересічного українця» (за словами гурту). Молоді виконавці створюють чуттєві, глибокі за змістом пісенні тексти, які підсилюють інтерес до унікальності виконання.

Отже, мовна особистість постійно перебуває в процесі комунікації, реалізує відображення індивідуального мовного досвіду й загального досвіду всього людства, що стає об'єктом дослідження в різних галузях науки. Відтак заслуговує на вивчення пісенна творчість кожного виконавця. Зокрема, цікавою, на нашу думку, і своєрідною є пісенний доробок співачки-відеоблогерки Jerry Neil (Яни Шемаєвої).

Мета розвідки – проаналізувати мовностилістичні особливості пісенних текстів Jerry Neil та виявити їхню специфіку.

Об'єктом дослідження є мова пісень Jerry Neil, *предметом* – мовностилістичні засоби пісенних текстів. *Матеріалом* для аналізу слугують пісні Jerry Neil, зокрема «Мрія» і «Тато», які не були об'єктом спеціального вивчення, що й зумовлює *актуальність* статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині в царині мовної палітри сучасної української працює чимало науковців. С. Романчук (Романчук, 2007) досліджувала мову української поезії пісенного жанру; Н. Данилюк – мову української народної пісні (Данилюк, 2010, 2017);

О. Клещова проаналізувала мову сучасної української пісні (Клещова, 2012 – 2022); Д. Запорожська – діалектизми в мові українських рок-поезій 1980-х років ХХ століття, образ України в поетичних текстах сучасних рок-гуртів (Запорожська, 2018, 2019); Н. Гаврилюк і І. Зозюк опрацьовували сленг у піснях Кузьми Скрябіна (Гаврилюк, Зозюк, 2014); пісенні тексти, а саме культуру мовлення виконавців, образну систему та комунікативний аспект текстів пісень, дослідила Ю. Яручик (Яручик, 2012); порушення лексичних норм у сучасному пісенному дискурсі досліджує І. Кухарчук і К. Падеріна (Кухарчук, Падеріна, 2022). О. Гришко в статті про мовні засоби зображення сучасної жінки та чоловіка в пісенних текстах «Океану Ельзи» виокремила риси сучасної українки й українця, що виражені в текстах пісень за допомогою лексичних одиниць, мовних засобів та риторичних фігур (Гришко, 2015). Отже, проблематика досліджень пісенного дискурсу є різноманітною й актуальною.

Методи дослідження. Під час вивчення проблеми використані загальнонаукові прийоми, зокрема аналіз, синтез, систематизація, узагальнення, порівняння, які були застосовані з метою опрацювання методичної та наукової літератури, а також описовий метод і метод контекстуального аналізу, прийом декодування тексту.

Виклад основного змісту. Пісенний дискурс є найпотужнішим і найвпливовішим ресурсом формування й відтворення ключових культурних цінностей і концептів, а його дослідження сприяє глибокому розкриттю різних аспектів взаємодії мови й суспільства, а також основних механізмів конструювання ідентичності (Кухарчук, Падеріна, 2022, с. 13).

Авторка пісень, призерка конкурсу Djooky Music Awards, популярна співачка-відеоблогерка Jerry Neil (справжнє ім'я – Яна Шемаєва) відома з 2012 року своїми відеороликами на YouTube-каналі з переспівами пісень відомих українських та іноземних артистів, серед яких «Океан Ельзи», «The Hardkiss», KAZKA, «Скрябін», Тіна Кароль, Олег Винник та ін.

Щоб здійснити свою давню мрію, Яна вступила в один з найпрестижніших музичних коледжів – Берклі (штат Массачусетс), де протягом чотирьох років опановуватиме мистецтво написання музики до кінофільмів. Нині виконавиця підтримує зв'язок зі своїми підписниками на сторінці інстаграму, допомагає збирати кошти, які йдуть на потреби ЗСУ, жінок та внутрішньо переміщених осіб.

Тематичне коло пісень молодій виконавиці різноманітне. Її тексти викликають глибокі емоції, примушують задуматися, посміхнутися, посумувати. У пісенних композиціях Jerry Neil співіснують і риси масового мистецтва, і контркультурні та субкультурні тенденції, наголошено на важливості людських цінностей, порушено важливі соціальні проблеми. Свій стиль виконання молода мисткиня інтерпретує як «побутовий поп», для якого характерна емоційна та мелодійна манера

виконання. Пісенні композиції Jerry Neil серйозні, глибокі, вирізняються напрочуд чуттєвим і ніжним виконанням, сповнені гармонії мови з голосом етнічної українки (Клещова, 2020, с. 70).

Повномасштабне вторгнення країни-агресорки наклало свій відбиток на творчість молоді артистки. З'являється нова композиція «Москаль *«некрасивий»* (Геть з України)», яку Jerry Neil присвятила трьом українським політикам, зокрема губернаторові Миколаївської ОДА Віталію Кіму, Президентові України Володимирові Зеленському, радникові голови ОПУ Олексієві Арестовичу та воїнам ЗСУ. В основу композиції покладено українську народну пісню «Ой на горі та й жінці жнуть» і стендап Андрія Данилка (відомий за образом Вірки Сердючки) «Геть з України, москаль *«некрасивий»!*», що стали міцним фундаментом для майбутнього шедеву, який згодом побив усі тренди тік-току. «Трек з назвою «Jerry Neil feat. Вірка Сердючка» завжди був моєю мрією, але й подумати не могла, що створю це під час війни!» – зізнається співачка (Горлач, Котобей, 2022). У притаманній їй гумористичній формі Jerry Neil згадує не лише імена трьох політиків, а й кумедні історії, які набули великого розголосу в мережі «Інтернет» (викрадення ворожої техніки романами, історія про киянку, яка підбила ворожий дрон за допомогою банки з огірками), що є доказом незламності нашої нації. Своїми пісенними текстами Jerry Neil гуртує націю, консолідує українське суспільство.

Другою більш серйозною піснею про війну у творчості Jerry Neil стала композиція «Мрія», що вирізняється своєю зворушливістю. Необізнаний слухач, імовірно, зіставлятиме полісемічну назву пісні з абстрактним іменником «мрія», однак у своїй композиції співачка має на увазі саме легендарний літак «Мрія АН-225», що був зруйнований у лютому окупантами. У кліпі під заспокійливий ритм фортепіано співачка акцентує на тому, що ворог здатен нищити тільки матеріальні речі, але є те, що ворогові не під силу, – воля української нації, яка об'єднує українське суспільство. Підсумовуючи, виконавиця додає глибокі за змістом рядки з перефразованої української приказки: «Кожен буде жати, що посіяв».

Ще однією зворушливою композицією є пісня «Тато», яка була написана до дня народження батька. Ідея створити цю композицію в співачки виникла раптово: після того, як почула мелодію гітари й почала наспівувати: «Тато, утамуй, ута-ута-ута-ута». Пісня «Тато» акцентує увагу слухача на простих людських цінностях – любові до батьків. «Але як важко дітям – маленьким і дорослим дітям – чиї батьки служать? Приспів я присвятила їхнім татам... Дуже рада, що від моменту, коли я писала цю пісню, обставини дещо змінилися, наші військові набралися міці піти в наступ і тепер ми дійсно зустрічаємо ворога з усіма почестями, «хлібом і сіллю»! Куплети – про мене і батька. Про нашу схожість. Мама завжди мені казала, що я «в батечка вдалась», і я рада», – коментує виконавиця (Jerry Neil, 2022). Співачка впевнена, що кожен

слухач у пісні знайде свою асоціацію, живу іскру, яка запалить тисячі особистих флешбеків з дитинства. Але найбільше дівчина мріє про закінчення війни, щоб цю пісню можна було слухати й співати біля каміна з гітарою в руках у родинному колі.

У пісенному тексті «Тато» цікавим авторським новотвором вважаємо вислів «*на землю-хліб ллються сльози-сіль*», що відображає унікальне й неповторне мислення співачки. Вислів «*на землю-хліб*», імовірно, є аналогією до української мудрості: «*Яка земля, такий і хліб. Чия земля, того й хліб*». Так само і вислів «*сльози-сіль*», імовірно, є відповідником українського прислів'я «*Сльозами хліб солять*», які співачка вміло перефразувала, щоб надати рядкам пісні римування. Отже, авторські новотвори Jerry Neil – оказіональні юкстапозити *земля-хліб* і *сльози-сіль* – це переважно слова, що складаються з двох іменників, у яких одна з частин – прикладка, що поєднується з пояснюваним елементом. Указуючи на ознаку предмета, прикладка водночас дає йому іншу назву. Означуваний прикладкою іменник є основною назвою, а прикладка – уточнювальною, деталізуючою. Характерна ознака прикладки – це її властивість становити з іменником цілісну єдність: *земля-хліб, сльози-сіль*.

Авторка дає слухачеві розуміння того, що *земля* – це *хліб для людини*, земля годує нас; те, що людина виростить на землі, потім буде нею ж спожите; а солоні *сльози* – це *сіль*, людина плаче тоді, коли їй погано, коли в неї горе, коли хтось образив, зрадив чи розчарував. Але, як неможливо спекти доброго хліба без солі, так і життя неможливо прожити без сліз; людина живе, і від почуття глибокого щастя з'являються сльози радості, і від невимовної туги також течуть сльози; і в радості, і в горі ми можемо плакати.

Лексична палітра пісенних композицій «Мрія», «Тато» представлена словами іншомовного походження, запозиченими з англійської мови. Виокремлюємо такі випадки слововживання:

– власне англізми: *І від їх сторіз тут в бункері трошки краще* (ЕСУМ, т. 1, с. 296);

– лексика соціальних мереж: *І від їх сторіз тут в бункері трошки краще*. Сучасна молодь часто в своїх дописах використовує слово *сторіз* і його варіанти: *сторі, сторіс, сторієз, сториз*. Хоча варто було б послуговуватися українським відповідником – *історії*, як зазначав поціновувач українського слова, професор, доктор філологічних наук О. Пономарів.

Також фіксуємо й інші запозичення:

– з французької мови: *На фронті в Мелітополі й в бою в інтернеті* (ЕСУМ, т. 6, с. 133); *Ти ними гриз граніт науки і кефір з батоном* (ЕСУМ, т. 1, с. 151);

– з грецької: *Це буде останній сніг на планеті* (ЕСУМ, т. 4, с. 425); *Бо янголи волю зуть Україна* (ЕСУМ, т. 1, с. 72);

–з середньовісньонімецької: *Навчив мене слухати «Скорпіонс» і жартам гострим* (ЕСУМ, т. 2, с. 188).

Експресивізують тексти пісень церковнослов'янськи (Але **небеса** – територія Бога (ЕСУМ, т. 0, с. 56)); слова праслов'янського походження, які відносимо до архетипних мовних символів (*І потім кропивою доля жалилась за вчинки* (ЕСУМ, т. 3, с. 103)).

Уживання інтернаціональної лексики пояснюємо тим, що в піснях порушено важливу суспільно-політичну проблематику. Зокрема фіксуємо:

– інтернаціоналізми латинського походження: *Але небеса – територія Бога*;

– лексику на позначення цифрової техніки: *Старенький дівіді; На диску час застиг*.

Щоб надати рядкам іронії, емоційності, експресивності, співачка вдається до вживання фразеологізмів, що не є характерним для її творчості. Фіксуємо такі лексико-граматичні розряди фразеологізмів:

– ад'єктивні: *І вулиця навчила тебе жити за простим законом // П'яний, хоч в роті ні росинки // І потім кропивою доля жалилась за вчинки*. Є відповідником українського фразеологізму «росинки в роті не мати / брати» (сильне бажання їсти, пити);

– дієслівні: *Ніколи не тримав язика за зубами // Ти ними гриз граніт науки і кефір з батоном*.

У пісенних композиціях «Тато» і «Мрія» також спостерігаємо вкраплення лексики, яка характерна для конфесійного стилю, що надає текстам пісень піднесеності та урочистості. Виокремлюємо такі випадки вживання: *Але небеса – територія Бога; Бо янголи волю звать Україна! Тат, ти не ходиш до церкви і не боїшся нікого // Та чую, як ти за нас з мамою молишся Богу*.

Як свідчить дібраний фактичний матеріал, в аналізованих пісенних композиціях трапляється вживання жаргонізмів, які інтимізують висловлювання. Фіксуємо такий випадок уживання жаргонної молодіжної лексики: *Вони дивляться крізь ящик // По ящику краще видно; старенький дівіді*. У пісні вловлюємо натяк про те, що ліричному героєві відома лексика кримінального світу: *І вулиця навчила тебе жити за простим законом*.

Найбільш уживаним мовностилістичним засобом у музичних композиціях «Тато» і «Мрія» є метафори. За прагматичним впливом на адресата наявні в пісенних композиціях метафори поділяємо на стерті (зафіксовані в словниках) та оригінальні (індивідуально-авторські), створені уявою мовця (Гонгало, 2019, с. 81). Фіксуємо такі випадки вживання метафори:

– стерті: *Старенький дівіді // На диску час застиг; І вулиця навчила тебе жити за простим законом*;

– індивідуально-авторські: *Немає часу на смуток – ноги ідуть в дорогу; Утамуй мій біль, // Бо на землю-хліб // Ллються сльози-сіль*,

які підкреслюють індивідуальний стиль співачки, самотність, оригінальність її композицій.

Привертають увагу слухача чи читача персоніфіковані метафори: *П'яний, хоч в роті ні росинки, // І потім кропивою доля жалилась за вчинки; І коли серце, мов сирена, кричить про Тривогу; Увесь світ дивиться на мій дім крізь ящик*, які нашоувують реципієнта на народження метафоричного образу.

Оригінальною знахідкою авторки є тричленні іменникові метафори (*Хоч звір на землі нам наставив пастки // Але небеса – територія Бога*) і метафоричні епітети (*Врятує мама невинну дитину! // І вільне життя народиться в бункері; Навчив мене слухати «Скорпіонс» і жартам гострим*).

Серед інших засобів образності виділяємо синекдоху: *Немає часу на смуток – ноги ідуть в дорогу*, а також модифікацію фразеологізму (розширення компонентного складу): *Ти ними гриз граніт науки і кефір з батоном*.

Послугується молода авторка-співачка й перифрастичними сполуками, наприклад: *Увесь світ дивиться на мій дім крізь ящик*, або: *Вони дивляться крізь ящик – по ящику краще видно*, тобто **телевізор** – це **ящик**, авторка використовує загальноновживану перифразу.

В інших рядках пісні: *Хоч звір на землі нам наставив пастки*, – Jerry Neil підступного **ворога** – російську загарбницьку армію – називає **звіром**, а **пастками** – всю зброю, яку «північний сусід» застосовує проти українців.

Співачка використовує чудовий індивідуально-авторський перифрастичний вислів: *І вільне життя народиться в бункері* – тобто **дитя** народиться в підвалі, метро чи бомбосховищі, у яких змушені були ховатися молоді породіллі – майбутні матусі зі своїми народженими або ще не народженими немовлятами, щоб зберегти продовження нашого українського роду – наше майбутнє, наших дітей. Ми виокремили дві перифрастичні мовні одиниці індивідуально-авторську й загальноновживану: *вільне життя* – дитя, *бункер* – підвал.

Серед фонетичних художніх засобів найбільш уживаними в аналізованих пісенних композиціях є асонанс та алітерація: *Як мама плакала, як на останні ти купив колонки; Ти ними гриз граніт науки і кефір з батоном; На фронті в Мелітополі й в бою в інтернеті; Ти ними гриз граніт науки і кефір з батоном; Ти купував мені «Хрещатик» – найкраще морозиво*.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, Jerry Neil у пісенних текстах за допомогою різноманітних лінгвостилістичних засобів відображає власну мовну картину світу, яка сформувалась у зв'язку з різкими змінами, що відбуваються під час повномасштабного вторгнення країни-агресорки. Тексти пісень виконавиці різко змінилися на більш глибокі за змістом, у яких присутня лексика, притаманна військовій справі, зроблено акцент на етнокод із вкрапленням народної

мудрості, введено в тексти пісень авторські новотвори, що є ще одним доказом креативного мислення виконавиці. Усе це свідчить про яскраву індивідуальну манеру співачки, яка майстерно послуговується різними мовними засобами, надаючи пісенним композиціям експресивності, відповідного емоційного забарвлення; тексти пісень співачки збуджують, збагачують уяву реципієнта, підкреслюють індивідуальний стиль.

Перспективи подальших наукових розвідок убачаємо в дослідженні пісенних композицій Alyona Alyona «Чому? (feat. Jerry Heil)», Alyona Alyona «Рідні мої (feat. Jerry Heil)».

Література

- Гаврилюк, Н., Зозюк, І. (2014). Сленг як особливість ідіостилю Кузьми Скрябіна (Андрія Кузьменка). *Волинь філологічна: текст і контекст*. № 17. С. 36 – 45.
- Гонгало, В. (2009). Аналіз лексико-стилістичних засобів вираження образу кохання в текстах пісень британської групи «Beatles». URL: <http://ena.lp.edu.ua/xmlui/handle/ntb/6587> (дата звернення: 06.10.2022).
- Горлач, П., Котобей О. (2022). Jerry Heil заспівала про Зеленського, Кіма, Арестовича та ЗСУ. 11 квітня 2022 року. URL: <https://suspilne.media/227480-get-z-ukraini-moskal-nekrasivij-jerry-heil-zaspivala-pro-zelenskogo-kima-arestovica-ta-zsu/> (дата звернення: 07.10.2022)
- Данилюк, Н. (2010). Поетичне слово в українській народній пісні: монографія. Луцьк: РВВ Волинського нац. ун-ту ім. Лесі Українки. 511 с.
- Запорожська, Д. М. (2019). Вербалізація образу України у поетичних текстах сучасних рок-гуртів. *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис»*: зб. наук. пр. № 6. С. 79 – 84.
- Запорожська, Д. М. (2018). Діалектизми в мові українських рок-поезій 1980-х років ХХ століття (на матеріалі текстів «Братів Гадюкіних»). *Лінгвістика*. № 2. С. 11 – 18.
- Клещова, О. (2020). Авторські пісенні тексти Jerry Heil (як феномен сучасної талановитої молоді). *Філологія та лінгводидактика в умовах євроінтеграції: сьогодення і перспективи*: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (19 – 20 травня 2020 р.). Херсон. С. 65 – 72.
- Клещова, О. (2017). Мовна палітра сучасної української пісні (на матеріалі пісенних текстів Андрія Кузьменка) *Zwiastowac. Nauki i praktyki. Zbiór artykułów naukowych. Konferencji Międzynarodowej Naukowo Praktycznej «Filologia, socjologia i kulturoznawstwo. Priorytetowe obszary badawcze: od teorii do praktyki»* (28.02.2017) Warszawa: Wydawca: Sp. z o.o. «Diamond trading tour». S. 57 – 60.

- Клещова О. (2013). Мовностилістичні особливості пісень українського гурту «Океан Ельзи». *Лінгвістика*: зб. наук. пр. № 3. С. 122–129.
- Кухарчук, І., Падеріна, К. (2022). Порушення лексичних норм у сучасному пісенному дискурсі. *Науковий потенціал дослідника: філологічні та методичні пошуки*: зб. наук. пр. викладачів і студентів. Вип. 10. / за заг. ред. В. А. Каліш. Глухів: Глухів. нац. пед. ун-т імені Олександра Довженка. С. 18 – 24.
- Яручик, Ю. (2012). Культура мовлення українських музичних гуртів: на матеріалі пісенних текстів «Океану Ельзи», «Скрябіна», «Бумбокса». *Дивослово*. № 8. С. 36 – 39.
- Jerry Neil. Таго. URL: https://www.youtube.com/watch?v=NFJTTFcN_I
(дата звернення: 05.10.22)

Джерела

- ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: в 7 т. / ред. кол.: О. С. Мельничук (гол. ред.), І. К. Білодід, В. Т. Коломієць, О. Б. Ткаченко. К.: Наук. думка, 1982. 632 с.

Стаття надійшла до редакції 04.11.2022 р.

Прийнято до друку 06.11.2022 р.

Рецензент – канд. філол. наук, доц. Леснова В.В.

**МОВНА ГРА В ІНТЕРНЕТНИХ ПОСТФОЛЬКЛОРНИХ ТЕКСТАХ
ПЕРІОДУ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ**

doi: 10.12958/2227-2631-2022-2-46-60-70

Олена Кравченко,

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української філології та журналістики
Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля
ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-5603-2269>*

Наталія Федотова,

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри маркетингу
Національного університету харчових технологій
ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-1338-2760>*

У статті досліджено прийоми мовної гри в постфольклорі інтернет-середовища на граматичному, фонетичному, словотвірному і лексичному рівнях, визначено специфіку їх творення, виявлено функційні особливості. Джерельною базою стали постфольклорні тексти, створені й поширювані за допомогою різних форм електронної комунікації від початку повномасштабної агресії РФ проти України. Мовна гра, заснована на семантичному аспекті мови (багатозначності, синонімії, омонімії, неадекватності мовних засобів для точної передачі змісту тощо) і прагматичному аспекті (комунікації й умовах її успішного здійснення), набуває в постфольклорних творах інтернет-середовища особливого значення. Доведено, що вивчення механізмів мовної гри в інтернетному постфольклорі дозволило виявити ціннісні установки й ідеали українців, трансльовані через сучасні комунікативні практики. Аналіз використання графічних засобів засвідчив їхню семантичну значущість для розкриття змісту вербалізованих компонентів. Зазначено, що серед прийомів мовної гри на цьому рівні користувачі інтернету віддають перевагу полікодіфікації і транслітерації, що пояснюємо об'єктивізацією концепту «ворог», поглибленням бінарної опозиції «свій – чужий». Механічну передачу тексту й окремих слів російської мови літерами української використовують з ідентифікаційною, виразною, змістотвірною й експресивною функціями. З'ясовано, що транслітеровані словосполучення набувають ідіоматичного значення, свідчать про усвідомлення українцями невідповідності заяв російської влади і її бажанням знищити ідентичність української нації, що зумовлює корегування її етнічного стереотипу. На фонетичному рівні автори постфольклору вдаються до параномазії, за допомогою якої створюють переважно комічний ефект повідомлення. Словотвірний рівень представлений okazіоналізмами, покликаними увиразнити негативний образ російських військових. Найпродуктивнішим рівнем є лексичний,

прийоми якого ґрунтуються на семантичних асоціаціях. Проаналізовані механізми мовної гри відображають особливості світогляду учасників інтернет-комунікації, їхнього ставлення до реалій війни.

Ключові слова: лінгвокреативність, креолізований текст, мовна гра, постфольклорний текст.

The article examines language game techniques in the post-folklore of Internet environment at the grammatical, phonetic, word-forming, and lexical levels, determines the specifics of their creation, and reveals their functional features. The source base became post-folkloric texts, created and distributed with the help of various forms of electronic communication since the beginning of the full-scale aggression of the Russian Federation against Ukraine. It is proved that the study of mechanisms of the language game in Internet post-folklore allowed to reveal the value attitudes and ideals of Ukrainians, broadcasted through modern communicative practices. It is noted that among language game techniques at this level, Internet users prefer polycodification and transliteration. This is explained by objectification of the «enemy» concept, deepening of binary opposition «own – foreign». The mechanical transmission of the text and individual words of the Russian language into Ukrainian letters is used with identifying, expressive, meaningful and expressive functions. At the phonetic level, authors of post-folklore resort to paronomasia, which mainly creates a comic effect of message. The word-forming level is represented by occasionalisms designed to emphasize the negative image of Russian military. The most productive level is lexical level, the methods of which are based on semantic associations. Linguistic creativity of the authors is manifested by the inclusion of a sign in a new associative context through the use of semantic flickering, the simultaneous actualization of the literal and figurative meanings of a word, the transition from literal to figurative in one verbal component, playing with homonyms, etc. The mechanisms of the language game reflect the peculiarities of worldview of the participants of Internet communication, their attitude to realities of war were analyzed.

Key words: creolized text, language game, linguistic creativity, post-folkloric text.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Вступ. З початком повномасштабної війни російської федерації проти України громадяни нашої країни усвідомили роль української мови як вирішального чинника національної безпеки. Маючи за мету знищення українців як нації, по суті геноцид українського народу,

держава-агресор насамперед намагається викоринити українську ідентифікацію. За таких обставин мова постає визначальним засобом самоідентифікації українців, які наразі переходять від підімперської соціальної моделі до національної. Ці соціальні процеси відображено в постфольклорних творах, які поширюються через різноманітні цифрові комунікативні практики і в яких відображено переосмислення ціннісно-сміслових доміант суспільства.

Як зазначає Л. Денисюк, цифровий формат комунікації зумовив виникнення нового інформаційного й соціокультурного простору, «який володіє власним потенціалом культуротворення та продукування й поширення семіосмислів» (Денисюк, 2016, с. 4). Мережевому спілкуванню властиве посилення ігрового начала, відтак і мовну гру (далі МГ) у постфольклорних формах використовують як один із засобів масового комунікативного впливу, який апелює до культурного досвіду адресантів постфольклорних текстів, є ефективним механізмом модифікації інформації. Дослідження прийомів МГ у постфольклорі інтернет-середовища на граматичному, фонетичному, словотвірному й лексичному рівнях, визначення специфіки їх творення, виявлення їхніх функціональних особливостей є *метою статті*. Джерельною базою стали постфольклорні тексти, створені й поширювані за допомогою різних форм електронної комунікації від початку повномасштабної агресії РФ проти України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До вивчення вербалізованих і креолізованих постфольклорних текстів інтернет-середовища та їхніх окремих жанрових різновидів зверталися українські науковці Л. Алещенко, Ж. Денисюк, В. Кравчик-Василевська, Н. Лисюк, Н. Мельник, Н. Никончук та ін. Аналізу прийомів МГ присвятили свої наукові праці вітчизняні й зарубіжні дослідники Л. Вітгенштейн, О. Дерпак, К. Дорошенко, У. Канторчик, Т. Космеда, С. Мельник, А. Синиця, О. Халіман, Л. Цонева, І. Шигінська, проте своєрідність механізмів створення МГ в інтернетних постфольклорних творах досі не була предметом спеціальних дослідження.

Методи дослідження. У розвідці використано семіотичний метод, методи контекстуального та функціонального аналізу під час вивчення структури й принципів функціонування, виявлення потенціалу постфольклорних текстів інтернет-середовища.

Виклад основного змісту. Феномен МГ, який демонструє динаміку мови, зумовлює стійкий інтерес не тільки українських і зарубіжних лінгвістів, а й філософів, культурологів, антропологів, фахівців у галузі когнітивної науки. Вивчення МГ набуває актуальності під час аналізу інтернетних постфольклорних творів, у яких користувачі мережі через лінгвокреативну діяльність оперативно реагують на соціально значущі події, транслюють ціннісні смисли й ідеали суспільства. Н. Лисюк визначає постфольклор як «сталий тип комунікації всередині всього соціуму та окремих його спільнот, що забезпечує самоідентифікацію

й передання колективного соціального досвіду, основоположних цінностей і норм, гарантує надійний самозахист від суспільних та особистих криз, негараздів, психічних розладів тощо» (Лисюк, 2013, с. 12 – 13).

Створення й поширення нових фольклорних форм завдяки цифровим технологіям дало підстави науковцям говорити про інтернет-фольклор, електронний фольклор, е-фольклор, мережевий (віртуальний) фольклор, інтернетлор тощо. Часто це складні семіотичні тексти, що поєднують вербальний і графічно-візуальний компоненти (інтернет-меми, фотожаби, демотиватори та інші креолізовані твори). Характерними рисами постфольклорних творів інтернетного середовища є злободенність, іронічність, лаконічність, інтертекстуальність, зростання ролі індивідуального авторства. На думку Ж. Денисюк, «присутність у творах постфольклору парадоксальності, незвичності, іронічності, подвійного сенсу, який трансформує усталені погляди на звичні речі й цінності, несподіваної інтерпретації, забезпечують у такий спосіб відповідні культурні потреби в середовищі інтернет-комунікації» (Денисюк, 2017, с. 136). Відтак МГ, заснована на семантичному аспекті мови (багатозначності, синонімії, омонімії, неадекватності мовних засобів для точної передачі змісту тощо) і прагматичному аспекті (комунікації й умовах її успішного здійснення), набуває в постфольклорних творах інтернет-середовища особливого значення, оскільки «гра, як чинник формування культури, проникаючи в усі сфери життя людини, дає можливість мові виконувати різні функції в її процесі» (Дорошенко, 2016, с. 143).

На графічному рівні автори інтернетного постфольклору вдаються переважно до полікодифікації. Зазвичай поєднання букв різних алфавітів свідчить про глобалізацію й американізацію дійсності, проте під час російсько-української війни букви латинського алфавіту Z, V, X стали символом російської агресії: *«І на оновленій землі / Врага не буде, супостата, / А буде син, і буде мати, / І будуть... / Мертві мозкалі»*.

Традиційний негативно маркований образ москаля з 2014 р. у постфольклорних творах набув нових конотацій (Мельник, 2021). Графоакцентовані лексичні інновації в текстах 2022 р. не тільки актуалізують цей образ, але й стають семантично вагомими для розкриття змісту: російські загарбники асоціюються з нацистами, які під час Другої світової війни створили концентраційний табір Заксенхаузен, у якому літерою z позначали крематорій.

Слова з літерою Z, схожою з нацистською свастикою, об'єктивізують концепт «ворог» у постфольклорних текстах: *«Коли влітку фоткаєшся десь на місцях, де горіли колони рузні»* (вербальний компонент до фото усміяного чоловіка на соняшниковому полі).

Ставлення до противника зрідка проявляється у зворотному до об'єктивізації процесі – позбавленні ворога атрибутивності, використанні для його означення особового займенника середнього роду.

При цьому прагматичної мети постфольклорного твору досягають капіталізацією займенника: спершу прочитується виділене графічно слово, щоб викликати емоції, пов'язані з представником російської армії, а потім текст: «Галю, уяви, що *ВОНО* полізло по твоїх грядках» (вербальний компонент до фото, на якому чоловік вчить войовничо налаштовану дівчину стріляти). Графодериват дискредитує образ російського військового, оскільки робить його дрібним і негідним.

Букви латинського алфавіту асоціюються також із західними партнерами України, які постачають зброю, тому і графогібридизація в межах одного слова може прочитуватися як досягнення спільної перемоги: «*Ще заре Німарсом як виқварим! Кабачок підсмаже д****і п*****к*».

Надання вербальному компоненту інтернетного постфольклору емоційності досягається завдяки анаклазі – потроєнню звуків, покликаному передати сильне збудження персонажа постфольклорного тексту (Коломієць, 2015): «– *Альоша, облиши той танк, він дохлий. – Ну мааам...*». У діалозі між трактором-мамою і тракторцем-сином, які перетягують покинуту ворожу техніку, зазначений засіб експресивної графіки унаочнює протяжність голосного [а], вимовленого примхливою дитиною, яку «наставляє» заклопотана роботою мати.

У креолізованих творах значення полікодіфікація має зв'язаний характер і розкривається відповідно до невербального компоненту, тому дешифрувати МГ можна, лише залучаючи контекстуальне тло. Вербальний компонент «*How do you pronounse паляниця*» (*Як ти вимовляєш паляниця*) складається зі слів різних мов і перебуває в синсемантичних стосунках з кадром із фільму, де героїня, одягнена у форму космонавта, начебто ставить це запитання прибульцям. Так досягається комічний ефект тексту – розпізнавання «свій – чужий» за особливостями української орфоєпії, актуальне для російсько-української війни й зафіксоване постфольклором, масштабується до космічного рівня. Зміщення пропорцій зі збереженням зв'язку з дійсністю в наведеному прикладі свідчить про використання гіперболи як семантичного механізму створення МГ у постфольклорі.

Поширеним прийомом МГ на фонетичному рівні в інтернетних постфольклорних творах є транслітерація. Механічна передача тексту й окремих слів російської мови літерами української реалізує такі функції мови: ідентифікаційну («– *Ти окупант? – Нет! – Скажи Укрзалізниця везла паляниці. – Да, я оккупант*»), змістотвірну («*Спостерігаючи, як вони драпають з України, стоячи в довжелезних чергах, я б запровадив нове свято: “День Побега!”*»), виразну (підпис під фотографією Президента, який дивиться в телефон «*Зеленський дивиться скріни, де ви у 2019 році називали його малоросом, клоуном та капітулянттом. Автор невідомий. Полотно, кров москалів, сльози руских матерей*»), зображальну («– *А ви хто, бандєравци? – Ні, м@скалику, ми страшніше. Ми залужнівці*») тощо.

Транслітеровані словосполучення набувають ідіоматичного характеру, сприймаються як символ російської агресії і в такому вигляді обіграються в креолізованих текстах. Скажімо, у підписі під кадром з фільму «Леон» головний герой «повчає» дівчинку, передаючи їй зброю: «*І останнє: коли почувеш про братерство, спільну історію і «адіннарод», – стріляй у напрямку звуку!*» транслітероване сполучення слів фіксує розуміння українцями облудності гасел російської пропаганди. Індивідуальні значення компонентів словосполучення втрачені, ідіома набула пейоративної конотації, що підкреслено написанням словосполучення одним словом.

Під час фіксації тексту чи окремих слів однієї мови засобами іншої графічної системи звукова точність відтворення не обов'язкова, іноді саме невисокий ступінь відповідності звукового оформлення лягає в основу МГ: «– *Куме, а знаєте, як англійською сказати «російські війська»? – Ні. – «Раин трупс»! – Файно».* Механізмом МГ є звуковий збіг англійського слова *війська* в словосполученні *Russian troops* з українською лексемою, що означає 'мертве тіло'.

Джерелом графічних інновацій у постфольклорних текстах воєнного часу стали пости представників української влади. Яскравим прикладом вважаємо лаконічні телеграм-повідомлення керівника Офісу Президента А. Єрмака: виконуючи вимоги дотримуватись інформаційної тиші, але водночас бажаючи поінформувати населення про гарні новини, він зашифрував важливі повідомлення, які миттєво підхоплювали автори постфольклорних творів (див. рис. 1). Наведений приклад ґрунтується на асоціативному сприйнятті й культурно-мовній компетентності реципієнта: назви звільнених українських населених пунктів у Миколаївській (Снігурівка) і Херсонській (Бобровий Кут, Киселівка) областях автор зашифрує семантично співвідносними графічними знаками, які можна трактувати як іконічні символи.

Рис. 1.

Актуалізацію не тільки поверхневого значення, але й смислів, зумовлених внутрішньою формою слова та його асоціативним потенціалом, простежуємо на фонетичному рівні. Так, у креолізованому творі «Бойові птахи України» вербальний компонент унаочнює кілька прийомів МГ: «– Ку, москалику, навіть просто «к». Українська бойова зозуля – для кожного рузьького в неї є куля». Крім графоакцентації, МГ досягається встановленням нових асоціативних зв'язків між смислами різних слів: співзвуччям слова *куля* й умовного відтворення співу зозулі *ку*, що у фольклорі пов'язується із забобою «скільки птах прокує разів, стільки й років залишилося». Прагматична мета тексту розкривається через усікання звуконаслідувального слова.

Лінгвокреатив користувачів інтернету на фонетичному рівні відзначено майстерним використанням паронимазії як одного з поширених прийомів МР. Зближення співзвучних слів і словосполучень зазвичай викликає комічний ефект: «– *Пане Президенте, Кремль наш. – Крим, Микола, я сказав Крим*»; «*Наші таксисти зайшли колоною і дали ворогам проср***ся! – Може, танкісти? – Танкісти не встигали, таксисти прибули швидше*».

Потреба в номінації нового явища російсько-української війни спонукає користувачів мережі до творення позасистемних мовних явищ, для яких характерні експресивність, залежність від контексту. Тож лінгвокреативна діяльність виконує мовотворчу функцію – сприяє створенню нових словесних елементів, збагачує словниковий запас. Оказіоналізми аналізованого періоду творяться переважно за допомогою усталених словотвірних моделей, тому й зрозумілі широкому загалу. Так, новотвір *фашистський* у вербалізованому компоненті «*Режим у росії перетворюється на фашистський*» виник суфіксальним способом (шляхом додавання до іменника суфікса *-ист-*) і натякає, що, посиляючи на війну мобілізованих росіян без належної військової підготовки, російська влада прирікає їх на смерть (перемелювання в жорнах війни). Двоплановість семантики досягається й співзвуччям okazіоналізму з прикметником *фашистський*, яким українці часто характеризують режим у росії.

Подекуди новотвір як акт індивідуальної творчості закріплюється в мові, оскільки емоційно й лаконічно виражає думку більшості. Завдяки постфольклорним текстам у нашій мові прижилися слова *мобік* (скорочено від *мобілізований*), *чмобік* (аббревіатура від *частково мобілізований*), *чмоня* (зменшено-зневажливе від російського жаргонізму *чмо*) тощо.

Найбільш поширеними прийомами МГ у постфольклорі вважаємо ті, в основі яких лежить обігравання лексичних засобів. Зокрема йдеться про застосування багатозначності слова, омонімії, паронімії тощо. Так, у тексті «*росія дуже модна і продвинута країна. Там зараз у кожного останній айфон*» МГ базується на багатозначності прикметника *останній*. Перше речення вказує на значення прикметника 'який щойно

з'явився; найсучасніший, найновіший', однак, беручи до уваги інформацію про санкції щодо росії, унаслідок яких легально купити iPhone в цій країні неможливо, то в реципієнта має активуватися друге значення прикметника – 'єдиний, який зберігся, залишився', що й зумовлює комічний ефект висловлювання.

Для створення ефекту каламбуру автори часто використовують один з прийомів силепсу – «нашарування» смислів, що «передбачає використання того самого слова в прямому та переносному значенні» (Кісьміна, 2014, с. 442). Скажімо, у вербалізованому компоненті «*Елітна Двохсота мотострілкова бригада росії тепер називається «двічі двохсота» мотострілкова бригада*» пряме значення порядкового числівника *двохсотий*, який є складником офіційної назви механізованого тактичного формування збройних сил рф, поєднується з актуалізованим завдяки прислівнику *двічі* переносним значенням, яке використовують щодо вантажу 200 – умовного позначення загиблого солдата.

Подвійної актуалізації лексичної одиниці в інтернетному постфольклорі досягають за допомогою вербального й візуального оточення, тобто «семантичне мерехтіння» (Дерпак, Шигінська, 2013) виникає з контексту, що підтримує обидва значення слова – пряме й переносне. Заява представників російської влади про те, що українці нібито збираються застосувати брудну бомбу, закономірно викликала до життя хвилю постфольклорних творів, у яких обігрують значення слова *брудний*: «*Баба Галя [миє бомбу]: Бомба їм брудна*»; «*росія: запускає фейк про брудну бомбу. Українці: нічо, помиїм*». Не зафіксоване словником значення 'гіпотетичної радіологічної зброї, дія якої заснована на розсіюванні радіоактивного матеріалу вибухом звичайної вибухівки, наслідком чого є радіоактивне забруднення території навколо зони вибуху' є переносним щодо первісного змісту 'покритий брудом, болотом; з брудом'. У вербальному компоненті схожих за змістом інтернетних постфольклорних творів автори переважно наголошують на акуратності й прагненні українців до чистоти, що в підтексті контрастує зі сформованим під час війни стереотипом про неохайність російських військ: «*Думка про те, що в українців бомба брудна, просто жахлива і образлива. Бомба в українців чиста, охайна та доглянута, як садок вишневий коло хати*».

Подвійність смислів однієї лексичної одиниці проявляється в переході прямого значення до переносного в одному вербальному компоненті, наприклад, у креолізованому творі вербальний компонент «*Шановні громадяни! Гасіть світло, щоб ми не гасили вас! Віталій Кличко, мер Києва*» доповнено фотографією українського боксера, коли він завдає удар супернику. У такий спосіб обіграється одне з п'яти значень слова *гасити* (у сенсі *вимикати* – 'припиняти дію чого-небудь, перериваючи зв'язок із загальною системою') і переносне, синонімічне

до переносного значення слова *відключити* ‘зробити так, щоб людина знепритомніла’.

Механізмом створення МГ часто є омонімія, зовнішньо подібна до полісемії, проте відмінна за змістом і походженням. У наступному прикладі обігрування омонімів *тривога* і *комплекс* переводить пересічний діалог психолога та клієнта мирного часу до воєнних реалій: «– *Що ще вас турбує, окрім тривоги? – Комплекси... – Комплекс неповноцінності, провини? – Мене турбує, коли вже прийдуть ті ракетно-зенітні комплекси!*» Текст побудовано на прийомі обманутого очікування. Визначаючи сутність прийому за М. Ріффатером, О. Пушкар пояснює: «<...> сутність ефекту обманутого очікування полягає в тому, що читачеві нав’язують певний спосіб сприйняття, відповідний задуму автора, який не дає змоги обмежитися “мінімальним декодуванням”» (Пушкар, 2018, с. 16). Ефективність МГ проявляється при різкому контрасті спільних за звучанням і різних за значенням слів. Спершу активізують психологічний термін *комплекс* зі значенням ‘група психічних чинників, які людина підсвідомо асоціює з конкретною темою і які впливають на настанову та поведінку людини’. Про начебто правильне розуміння значення омоніма сигналізує друге запитання «психолога» (*Комплекс неповноцінності, провини?*). У відповіді «пацієнта» непередбачувано актуалізується слово *комплекс* зі значенням ‘сукупність предметів, явищ, дій, властивостей, що становлять одне ціле’. Дешифрація МГ зумовлює зміну в трактуванні слова *тривога* – від первинного розуміння ‘неспокій, збентеження, викликані якимсь побоюванням, страхом перед чимось, передчуттям неприємного, небезпечного’ до тлумачення ‘стан, що вимагає активних дій; загроза, небезпека’. Тож експресія МГ ґрунтується на відсутності внутрішнього семантичного зв’язку між співзвучними словами.

Ефект «нездійсненого передбачення» може базуватися на міжмовній омонімії, наприклад, як у випадку збігу назви річки *Дон* і слова-паразита *дон*, що українською перекладається як *ну* та вживається для заповнення паузи в мовленні. Надмірним уживанням зайвого слова *дон* відзначився глава Чечні Р. Кадиров, за що отримав у постфольклорі прізвисько *дон-дон*. Симптоматичною реакцією на його антиукраїнські висловлювання й діяльність є такий постфольклорний твір: «– *Тату, а що таке Тихий Дон? – Це, сину, Кадиров землею присипаний*». У запитанні автор тексту нав’язує думку про те, що йтиметься про зміст твору М. Шолохова, а у відповіді дає непередбачуване пояснення.

Зрідка фіксуємо омонімічне обігрування прізвища героя постфольклорного твору, наприклад: «*На Херсонщині в окупантів не сходиться Сальдо*». Економічний термін *сальдо* в значенні ‘різниця між приходом (дебетом) і видатком (кредитом) бухгалтерського обліку’ введено у вербалізований текст у прямому значенні, проте написання цього слова з великої літери вказує на те, що мають на увазі не термін, а людину з таким прізвищем. Відтак зазначений приклад доцільно

розглядати через поняття пресупозиції, що потрактовують як знання навколишнього світу, як життєвий досвід, схожий для обох учасників комунікації – відправника й одержувача. Автор тексту має на увазі колишнього мера Херсона, який під час повномасштабної російської агресії став колаборантом, Володимира Сальдо. У такому прочитанні активізується підтекст твору, що можна зрозуміти, тільки знаючи реалії війни – на початку серпня 2022 р. у медіа з'явилася інформація, що нібито він захворів, згодом поширилося повідомлення про його госпіталізацію, потім – смерть, урешті-решт він виявився живим, що зумовило появу каламбуру. Іронічності вислову надає перенесення на людину значення слова *сходитися*, яке в розмовному стилі співвіднесено з *підрахунками* ('відповідати дійсності, бути правильним, точним').

Найбільший ефект МГ досягає, коли в ігровому акті нашаровуються смислові асоціації, викликані різними прийомами, наприклад, в уявному діалозі головнокомандувача Збройних сил України, генерала В. Залужного з його дружиною: «– *Валера, зайди в бакалію, візьми ізюму. – Зайти в Балаклію, взяти Ізюм. Добре!*» Особові назви міст обіграно за допомогою паронимазії (*бакалія – Балаклія*) і омонімії (*ізюм – Ізюм*). На це нашаровують різне тлумачення героями діалогу слова *взяти* – у прямому значенні 'захопити, зайняти якусь територію, стратегічний об'єкт, населений пункт та ін.; завоювати' і переносному 'купити'. Усе це створює ефект гіперболізації ситуації, коли побутовий акт придбання в крамниці, 'у якій продають харчові продукти та предмети широкого споживання', сушених ягід винограду перетворюється на відвойовування в загарбників міст у Харківській області.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Вивчення механізмів МГ в інтернетному постфольклорі воєнного часу на графічному, фонетичному, словотвірному та лексичному рівнях дозволило виявити ціннісні установки й ідеали українців, трансльовані через сучасні комунікативні практики. Аналіз використання графічних засобів засвідчив їхню семантичну значущість для розкриття змісту вербалізованих компонентів. Серед прийомів МГ на цьому рівні користувачі інтернету віддають перевагу полікодифікації й транслітерації, що зумовлено об'єктивізацією концепту «ворог», поглибленням бінарної опозиції «свій – чужий». Механічну передачу тексту й окремих слів російської мови літерами української використовують з ідентифікаційною, виразною, змістотвірною й експресивною функціями. Графоакцентовані слова помітно підвищують експресивність тексту й формують нові смисли. Транслітеровані словосполучення набувають ідіоматичного значення, свідчать про усвідомлення українцями невідповідності заяв російської влади та її бажанням знищити ідентичність української нації, що зумовлює корегування її етнічного стереотипу. На фонетичному рівні

автори постфольклору вдаються до параномазії, за допомогою якої створюють переважно комічний ефект повідомлення. Словотвірний рівень представлено оказіоналізмами, покликаними увиразнити негативний образ російських військових. Найпродуктивнішим рівнем є лексичний, прийоми якого ґрунтуються на семантичних асоціаціях. Лінгвокреативність авторів виявляється включенням знака в новий асоціативний контекст через використання семантичного мерехтіння, одночасної актуалізації прямого й переносного значень слова, переході прямого значення до переносного в одному вербальному компоненті, обіграванням омонімів тощо. Проаналізовані механізми МГ відображають особливості світогляду учасників інтернет-комунікації, їхнього ставлення до реалій війни. Перспективи дослідження вбачаємо у вивченні механізмів творення МГ у постфольклорних творах інтернетного середовища на граматичному й інтертекстуальному рівнях.

Література та джерела

- Денисюк, Ж. З. (2017). Постфольклорні креолізовані твори у вимірі візуальної інтернет-комунікації. *Питання культурології, історії та теорії культури*. Вип. 31. С. 134 – 143.
- Дерпак, О. В. & Шигінська, І. М. (2013). Застосування принципів мовної гри у рекламі банківських послуг. *Perspective innovations in science, education, production and transport*. URL: <https://www.sworld.com.ua/konfer33/1249.pdf>.
- Дорошенко, К. (2016). Мовна гра як теоретична проблема. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції*. № 4. С. 140 – 144.
- Кісьміна, К. О. (2014). Використання стилістичних фігур у скетчах Р. Девоса. *Мовні і концептуальні картини світу*. Вип. 47 (1). С. 435 – 443.
- Коломієць, І. І. (2015). *Основні лінгвостилістичні поняття і категорії: словник-довідник філолога*. Умань: ВПЦ «Візаві», 202 с.
- Лисюк, Н. А. (2013). Специфіка постфольклору України. *Літературознавчі студії*. Вип. 40 (2). С. 9 – 14.
- Мельник, Н. (2021). Сучасні народні твори про москалів: між фольклорною та постфольклорною свідомістю. *Літератури світу: поетика, ментальність і духовність*. № 15. С. 119 – 132.
- Пушкар, О. П. (2018). *Мовна гра в художній прозі Сергія Довлатова*: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.02 – російська мова. Х., 215 с.

Стаття надійшла до редакції 15.11.2022 р.

Прийнято до друку 18.11.2022 р.

Рецензент – канд. філол. наук, доц. Волошинова М. О.

ФРАЗЕОЛОГІЯ ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТВОРІВ В. ЯВОРІВСЬКОГО

doi: 10.12958/2227-2631-2022-2-46-71-83

Лідія Хавалджи,

аспірантка кафедри української мови

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-5492-8547>

У статті проаналізовано фраземіку публіцистичних творів В. Яворівського раннього та зрілого періоду творчості, виявлено особливості стилістичного використання фраземікону в кожному з них. Для реалізації цієї мети використано матеріали до словника фразеологізмів, уживаних у творах В. Яворівського, що нараховує 520 вокабул (200 стійких сполучень слів віднайдено у творах раннього періоду творчості, 320 – узято із творів пізнього періоду творчості).

У дослідженні доведено, що фраземіка публіцистичних творів В. Яворівського раннього і зрілого періоду творчості має багато спільних рис. У ній значну групу становлять стійкі сполучення слів розмовного-побутового походження, образними конкретизаторами яких є соматизми, назви предметів побуту, найменування рослинного чи тваринного світу. Водночас під час аналізу публіцистики останніх років виявлено значно більший репертуар образних конкретизаторів, які є абстрактними і книжними словами, назвами осіб. Розгляд найбільш фразеологічно навантажених образних конкретизаторів публіцистики раннього періоду творчості і зрілого періоду підтверджує загально визнану закономірність, за якою найбільш уживаними в мові загалом і в художньому та художньо-публіцистичному дискурсі зокрема є фраземи зі словами-соматизмами. Специфіка публіцистики В. Яворівського виявляється в тому, що значну роль у ній відіграють стійкі сполучення слів, побудовані за схемою словосполучення, стрижневим словом якого є іменник, а залежним – прикметник, рідше – два іменники. Нерідко це суспільно-політичні терміни (іноді запозичені з інших галузей знань), часто вживані в засобах масової комунікації, усному мовленні. За аналогією до цих стійких сполучень слів автор і сам утворює метафоричні словосполучення, основна функція яких не стільки в номінації, скільки в експресивній характеристиці за якоюсь ознакою. У такий спосіб автор влучно характеризує економічну ситуацію в країні; висміює тих, хто знаходиться при владі, але використовує це у власних інтересах; дає політичну оцінку тим, хто вдає із себе демократа, та ін. Стійкі сполучення слів надають висловлюванню іронічного відтінку чи сарказму, слугують для викриття корупції тощо.

Ключові слова: неофраземіка, стійке сполучення слів, трансформація, фразема, художня публіцистика.

The article analyzes the phrasemics of V. Yavorivskyi's journalistic works of the early and mature period of his work, reveals the peculiarities of the stylistic use of the phrasemicon in each of them. To realize this goal, the materials for the dictionary of phraseological units used in the works of V. Yavorivskyi, which includes more than 520 vocables (200 stable combinations of words were found in the works of the early period of creativity, 320 were taken from the works of the late period of creativity).

However, the specificity of V. Yavorivskyi's journalism is revealed in the fact that a significant role in it is played by stable combinations of words built according to the word combination scheme, the core word of which is a noun, and the dependent word is an adjective, rarely two nouns. By analogy with these stable combinations of words, the author himself forms metaphorical phrases, the main function of which is not so much in nomination, but in expressive characteristics of some kind.

Key words: literary journalism, neophrasemics, phraseme, stable combination of words, transformation.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Вступ. Публіцистичні твори В. Яворівського позначені багатством художніх засобів, які забезпечують виразність думки, свіжість образів, глибоке проникнення в психологію особистості. Письменник уміло використовує стилістичний потенціал семантичних груп слів, пов'язаних із концептами *земля, Україна*. Те, що в текстах його творів знаходимо численні вживання цих лексем з усіма їхніми значеннями, свідчить про значну увагу письменника до нагальних проблем рідної йому України. Він майстерно використовує діалектизми з метою стилізації мовлення, ідентифікації персонажів чи цілого ареалу, експресивізації висловлювання. У канву його публіцистики вплетені етнографізми, які відтворюють картини життя українців. Помітною ознакою стилю В. Яворівського є широкий семантичний спектр перифраз, ужитих для характеристики політичної ситуації, партійної еліти, суспільних явищ і понять тощо. Це дає змогу авторові створити неповторний лексичний фон тексту-дискурсу, у якому переплетено актуальність проблем сьогодення і давніх культурних надбань народу. Публіцистика В. Яворівського справді художня, бо мова образна, але зрозуміла й правдива. Серед низки художніх засобів особливе місце в публіцистичних творах В. Яворівського належить фразеології, завдяки якій авторові вдалося поєднати традиційне й нове в мові.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фразеологію публіцистичних творів вивчали багато вчених. Зокрема питання

стилістичної диференціації фразеологічних одиниць порушено в працях А. Супрун (Супрун, 1999), В. Чабаненка (Чабаненко, 2002), Л. Устенко (Устенко, 2011). Водночас це питання потребує подальшого вивчення. Наразі в численних працях доведено, що розмовно-побутові фраземи переважають в усному мовленні та художній літературі, народнопоетичні – у фольклорних і поетичних текстах, книжні – у писемній формі наукового, офіційно-ділового, публіцистичного та художнього стилів (Загнітко, т. 4, 2012). Виділення міжстильових (нейтральних) фразеологізмів свідчить про існування в мові засобів, які можуть використовувати в будь-якому стилі мовлення. А ось клас фразеологізмів, обмежених уживанням у певному стилі (стилістично диференційованих), дає простір для їх використання залежно від призначення й функції (Українська мова, 2004; Караман, 2011; Рудницька, 2004).

Відомо, що оновлення емоційно-експресивних засобів є визначальною ознакою української публіцистики кінця ХХ – початку ХХІ століття. Мовна експресія в різних жанрах цього стилю призначена насамперед для адресата, оскільки вона сповна реалізує функцію впливу. Інтенсифікація експресії відбувається внаслідок посилення ступеня оцінного або емоційного характеру оновлених експресивних одиниць та активного залучення різноманітних засобів виразності, способів, прийомів, які поєднують у собі елементи різних рівнів мови. Одним із найпродуктивніших способів оновлення мови української публіцистики «є трансформація. Використання трансформованих стійких сполучень слів – власне фразеологізмів, прислів'їв, приказок та крилатих висловів – становить характерну ознаку мови сучасної української преси. Активне функціонування трансформ зумовлене насамперед позамовними чинниками, зокрема демократизацією суспільно-політичного життя, послабленням цензури, свободою вибору засобів вираження, відкриттям багатьох раніше заборонених тем» (Кочурова 204, с. 152).

Мета дослідження і методи. Мету цього дослідження вбачаємо в тому, щоб проаналізувати фраземіку публіцистичних творів В. Яворівського раннього та зрілого періодів, виявити особливості стилістичного використання фраземікону в кожному з них. Для реалізації цієї мети використовуємо матеріали до словника фразеологізмів, уживаних у творах В. Яворівського, що нараховує більше 520 вокабул (200 стійких сполучень слів віднайдено у творах раннього періоду творчості, 320 – узято із творів пізнього періоду творчості). Систематизацію матеріалу здійснюємо методом опису, аналізу лінгвістичних складників стійких сполучень слів.

Виклад основного змісту. У ранніх публіцистичних творах В. Яворівського розмовно-побутові фразеологізми використано для відтворення особливостей мовлення літніх людей, як-от: *вимітайся, бабо, до Трипілля (Якійсь бабусі ми донесли клумаки з хлібом аж до самої хати, вона частувала нас яблуками, розповідала про своїх синів,*

які не повернулися з фронту, ремствувала, що її зжене з цього місця якась будова, просила, щоб ми вступилися за неї, бо ж тут народилася, жила стільки літ, і – на тобі, вимітайся, бабо, до Трипілля (Право, с. 82)); для зображення особливостей сленгового мовлення молоді: **пускати «гуску»** (В те, що вона не витримала конкурс, спершу не повірили, прийняли новину за пущену кимось з однокласників «гуску» (Крила, с. 50)); при висловленні загальновідомих істин, закарбованих у прислів'ях та приказках, усталених висловах: **вік живи, вік учись** (Вік живи, вік учись, а все одно спіткнешся (Право, с. 62)); **«моя дитина не гірша»** (Не тому, що село чогось недодає в порівнянні з містом, а тому, що «моя дитина не гірша», тому, що думка ця гіперболізувалася до мети життя: випроводити дитину до міста, купити квартиру, облаштувати її, подарувати машину й підтримувати матеріально... навіть п'ятдесятирічних синів і дочок, виховати внуків (Право, с. 52)); в описах рис характеру, особливостей поведінки людей чи тварин: **ворушать сизими вирлами та стрижуть вухами** (Я віхтем сіна витираю коням спину, а вони озираються і ворушать сизими вирлами та стрижуть вухами (Крила, с. 65)); для характеристики душевного стану особистості: **гопки скачи** (Нічого кращого тут у вас не придумаєш, хоч гопки скачи... (Право, с. 58)).

Нерідко такі фраземи входять в антонімічні протиставлення, створені у висловлюванні, як-от: **всім уділити – собі нічого покласти** (Спече, бувало, свій вдовиний хліб і гайда сиротам роздавати, поки всім уділити – собі нічого на стіл покласти (Право, с. 64)); доповнюють, уточнюють думку: **при грошах, при базарному настрої** (Твої хлопці накуплять дружинам подарунків, бо ж будуть при грошах та при базарному настрої (Право, с. 59)); утворюють синонімічний ряд: **схиляти голову, перекипіти водійський «посол», випускати пар** (Микита Якович якось аж винувато вислуховує його, скрушно схиляє голову, мимохить поправляє капелюха, терпляче вичікує, поки перекипить водійський «посол», поки вийде з нього трохи «пари» (Право, с. 58)). За допомогою фразем розмовно-побутового характеру автор указує на типовість явища: **вились сімейні гнізда** (Вились сімейні гнізда... (Крила, с. 32)) чи окрему прикмету особи, предмета: **схожий на княжу голову в короні** (Трошки ближче від ратуші, схожий на княжу голову в короні (Крила, с. 11)).

Особливий інтерес викликають фраземи, створені за зразком розмовно-побутових. Причому новостворене стійке сполучення слів може нагадувати загальноживане своєю будовою чи одним із компонентів: **не такий чорт страшний, як його малюють – не такий страшний, як вдаєш із себе** (Е, думаю, то ти не такий страшний, як вдаєш із себе (Крила, с. 93)); мати розширений компонентний склад: **йти вервечкою – вервечкою проходять міста** (Перед очима Миколи Васильовича Каданцева довгою вервечкою проходять його міста (Крила, с. 53)); **зняти з груші – знімали з груші в**

чужому саду (А за таких обставин обличчя краще запам'ятовується, ніж якби тебе знімали з груші в чужому саду... (Крила, с. 25)); містити натяк на образ, використаний у відомій фраземі: **між ними пробігла чорна кішка – пустити «чорну кішку»** (З директором радгоспу Іваном Олександровичем Басюком вони спрацювалися швидко й невимушено, хоч дехто й намагався пустити поміж ними «чорну кішку»: мовляв, дивіться, Іване Олександровичу, пильно дивіться, щось дуже гаряче підтримують його «вгорі», його «опікун» Чернишенко перейшов у трест, така «рука» підніматиме Плаксю все вище й вище, тож аби цей хлопчисько і вас, Іване Олександровичу, не того... (В морі, с. 158)).

Образність висловлювань В. Яворівського, звична для художнього дискурсу, перенесена на публіцистику, що дає можливість заглибитися в переживання головного героя, зрозуміти його психологічний стан. Цьому сприяють зокрема і фразеологізми **болить йому на губах і в серці** (Воно боліло йому на губах і в серці, він щоразу спотикався на тому слові, замовкав і дивився собі під ноги, важко, надсадно зітхаючи при цьому (Право, с. 60)); **повертіти ними, як жорнами** (А треба було тобі полежати ніч із розплющеними очима (хіба ж звикати до цього?), закласти руки за голову, віддатися сумнівам, повертіти ними, як жорнами, – може, змололася б таки істина на розумний споживок, знайшов би аргументи і для райкому, і для Доляка, і для себе (В морі, с. 11)); **тусати кулачиськами у кволі груди** (Перед виходом на сівбу опасистий, товстопикий піп перестріне його пізнього вечора біля хати і, важко дихаючи горілчанним перегаром, тусатиме кулачиськами у кволі груди демобілізованого фронтовика, який навіть набожних бабів намовив вийти в поле, хоч завтра – церковне свято (Право, с. 69)).

Значний художній потенціал, смислове та експресивне навантаження мають у публіцистичному тексті В. Яворівського порівняння, загальновідомі та створені самим автором: **гарячий, як котел з окропом** (Василь Опанасович квапиться: механізатори працюють на всіх полях, а день зараз гарячий, як котел з окропом, він і так приділив мені більше часу, ніж обіцяв (В морі, с. 82)); **як лисого голити** (Зараз жниувати, як лисого голити (На землі, с. 120)); **як у колисці, лежить** (Та тут, у видолінку, між горами, де, як у колисці, лежить село, чутно навіть неголосну людську говірку: ти всіх чуєш, і всі чують тебе (В морі, с. 178)); **як біля розбитого корита** (Їм легко жартувати, коли вже знайшли пристанисько, почали свою борозну, а він – як біля розбитого корита (В морі, с. 152)); **трясе чорним чубиськом, як орлиним крилом** (Трясе чорним чубиськом, як орлиним крилом, і позиркує на сонце, наче хоче затримати його поглядом у небі, щоб іще обійти кілька загінок (В морі, с. 11)). Іноді для більшої експресивізації мовлення письменник нагромаджує порівняння: **як сонячний зайчик, як тиха вода по білому камені** (...А може, звуки Ладиних золотих сурм торкнуться тебе тендітно, як сонячний зайчик, побіжать по думках

твоїх, як тиха вода по білому камені, і ти збагнеш, що сталося диво: «Десь на дні мого серця заплела дивну казку любов...» (Крила, с. 29)).

Фраземіку книжного походження поділяємо на кілька груп. Це передусім вислови, що позначають поняття суспільно політичного характеру: **не городити барикад** (Либонь, до свого таланту він завжди ставився по-селянському іронічно, бо й зараз не городить з нього барикад, а підтверджує свою людську вартість кожною миттю дня сьогоденного (Крила, с. 73)); **скоротити шлях до визнання** (Наприклад, допоможе іншим, молодшим, скоротити шлях до визнання, виховати учнів, використає своє ім'я для добрих і потрібних справ (Право, с. 66)); **взяв на себе відповідальність** (Бойко взяв на себе відповідальність твердити: Василь Єгорович не з тих, навпаки – допомагатиме Володимиру Романчукові порадою й ділом (Право, с. 93)).

Другу групу становлять стійкі сполучення слів, уживані в діловому мовленні: **дійшов висновку** (От вам приклад життєвого реалізму, мудрого відчуття міри звичайного сільського мешканця, який одважився на те, щоб не чинити, як «усі», а дійшов правильного висновку, як буде краще – для нього, для дочок, для рідної Соколівки, зрештою – для держави (Право, с. 53)); **мав докази** (Співрозмовник (готувався до крутої розмови, запасся аргументами, мав напихаті навіть конституційні докази своєї правоти, а про емоційний резерв і говорити нічого), зачувши щире ремствування Діброви, одразу ж стихився й поник (Право, с. 58)).

До третьої групи відносимо фраземи, що надають висловлюванню відтінку урочистості, небуденності: **патріарший вік** (Сивуватий туман над будинками обачно натякає на патріарший вік Львова (Крила, с. 15)); **не їмеш віри** (Не їмеш віри, що там, унизу, поміж будинками, квапляться люди, несучи свій будень і своє свято, що вигинаються на розі галасливі трамваї (Крила, с. 11)); **заслужив за свій вік** (Якби була можливість попросити щось у долі (якщо я заслужив за свій вік оте право: попросити), я б звернувся до неї з одним: скинути мені хоча б десяток літ (Право, с. 63)). Нерідко фраземи з таким відтінком значення мають у своєму складі слова-архаїзми, рідковживані лексеми: **отче гніздо** (Вже в перші хвилини знайомства ми згадували томашпільський ярмарок, де базарювали наші батьки-подоляни, маленький, припорошений густим чорноземистим пилом Комаргород, що манив до себе сільськогосподарським технікумом дівчат і хлопців з усіх окільних сіл, бо там можна було дістати професію, не відриваючись від отчого гнізда (щонеділі студенти раювали на батьківських харчах і повертались у стіни технікуму з важкими торбами, прив'язаними до багажників велосипедів) (Право, с. 89)).

Образними конкретизаторами фразеологізмів (термін Д. Ужченка (Ужченко, 2001)), ужитих у публіцистиці раннього періоду творчості, є: назви осіб за віковими чи статевими ознаками (баба, дитина, діти, чоловік); найменування побутових предметів (веречка, жорна, колиска,

корито); книжні слова (категорія, висновок, дисципліна, когорта); абстрактні поняття (біль, жаль, віра, майбутнє, правда, право, слава, совість, снага, сором); соматизми (вуха, голова, губи, груди, душа, зуби, кров, кулачисько, лице, ніс, нога, око, рука, серце); назви рис характеру, особливостей поведінки, вдачі (відповідальність, гречність, темперамент, талант); збірні поняття (кадри); назви рослинного та тваринного світу (груша, гриби, кішка, кріт); архетипні слова-символи (вода, вогонь, небо, земля, зірка). Найбільш фразеологічно навантаженими є слова вік (3 фразеологічні звороти), душа (6), нога (4), око (7), рука (5), снага (2).

Наразі доведено, що найбільш фразеологічно навантаженими в художньому дискурсі є стійкі сполучення слів соматичного коду. Зокрема, у статті І. Глуховцевої зазначено: «У фраземіконі М. Руденка слова голова, душа, життя, кров, очі, рука, світ, серце, слово, хліб» мають найбільшу фразеологічну продуктивність, що дозволяє розглядати їх як культурами з глибоким етнолінгвістичним змістом (Глуховцева, 2018, с. 127). Це дає підстави стверджувати, що ранні публіцистичні твори В. Яворівського належать до художньої публіцистики.

Фраземікон творів В. Яворівського зрілого періоду творчості містить чимало суспільно-політичних термінів. Вивчаючи фразеологію нашого часу, учені звертають увагу на одиниці фразеологічної неологіки, під якими, за словами В. Мокієнка, розуміють вислови, що мають доволі широкий просторовий і часовий розріз. «Ними можна хронологічно, тематично й функційно окреслити нове у фразеологічному просторі Славії» (Мокієнко, 2008, с. 21). До них передусім відносимо стійкі сполучення слів, побудовані за схемою словосполучення, стрижневим словом якого є іменник, а залежним – прикметник, рідше – два іменники. Це нерідко суспільно-політичні терміни, часто вживані в засобах масової комунікації та в усному мовленні: «старший брат», демократичний гніт (Навіть демократичнішим гнітом, ніж ми, східняки, які були під агресивно шовіністичною Росією з її нетерпимістю до інших націй, з її псевдомісіонерством і жорстоким гонором «старшого брата» (Народ І, с. 16)); національна еліта, поводитир нації (Якщо роль пересічного громадянина зводиться до творення матеріальних цінностей, то свята задача національної еліти бути, образно кажучи, поводитирем нації, її наставником (Народ ІІІ, с. 296)).

Фразеологізми цього типу можуть бути запозичені з певної наукової галузі знань, наприклад, хімії (ланцюгова реакція: В інших республіках відбувається ланцюгова реакція: виникають націонал-демократичні фронти, на чолі яких переважно стає інтелігенція та дисиденти (Народ ІІ, с. 113)) чи літературознавства (позитивний герой: Люди під час виборів видають себе за позитивних героїв, а потім перетворюються на чорті-що (Народ І, с. 92)).

Сюди ж відносимо часто вживані в ЗМІ сполучення (тверда воля: Не думаю, що це проблема лише Президента, хоча найперше для цього

потрібна його тверда воля, якої вже довгенько чекаємо, а й нас усіх (Народ III, с. 148); **біла ворона**: Не міг же я, український політик, депутат, виглядати провінціалом чи «білою вороною» серед американців (Народ I, с. 117)).

За аналогією до цих стійких сполучень слів автор утворює метафоричні словосполучення, основна функція яких не стільки в називанні, номінації, скільки в експресивній характеристиці за якоюсь ознакою, зазвичай негативною: **затуркані аборигени, малоросійська околиця** (Він зникає тепер до нас – таких, а не затурканих аборигенів малоросійської околиці (Народ III, с. 188)); **словесна бійка** (Тому-то ми, українці, маємо перед американцями бодай таку перевагу: ми ще хочемо спілкуватися, ми готові до відвертості і щирості стосунків, ми здатні до милої, дружньої бесіди, ми готові до шпальної дискусії і навіть словесної бійки, але в усіх випадках ми відкидаємо байдужість і відчуженість (Народ III, с. 294)). Так, міф про те, що українська мова є діалектом російської, В. Яворівському вдається легко спростувати завдяки метафоричному вислову **заяложена імперська видумка**, що набуває ознак стійкого сполучення слів (Напевно, «воно» (в нас прийнято людям, що пакостять, казати не «він» чи «вона», а «воно») несповна розуму, якщо ще до цього часу повторяє заяложену імперську видумку, що Україна – то російська провінція, а її мова – то російський діалект... (Народ I, с. 108)). Так само народний вислів «**чорний ворон**» автор модифікує в «**чорний воронок**», яким номінує не лише машини, що перевозили громадян, а й саме явище відловлювання й перевезення дівчат: *Якими жалюгідними і невинними здаються інтимні історії Клінтона, якщо згадати ненаситного вампіра Берію, за завданням якого «чорні воронки» відловлювали на московських вулицях наймолодших і найкрасивіших дівчат і подавали їх до його ложа (Народ II, с. 155).*

У такий спосіб автор влучно характеризує економічну ситуацію в країні: **економічна «голка»** (Окрім цього, купка недовчених, нахрапистих, денаціоналізованих і самовпевнених скоробагачків-мільйонерів і мільярдерів Донеччини повсюдно посадила і без того фінансово та психологічно виснажений донецький простолуд на економічну «голку» (Народ III, с. 174)); висміює тих, хто знаходиться при владі, але використовує це у власних інтересах: **«господарі життя»** (Колісь наші діточки мали біля багатоповерхівок хоч які-небудь, але дитячі майданчики, а тепер нові «господарі життя» все це забудовують, мурують... (Народ IV, с. 22)); дає політичну оцінку тим, хто вдає із себе демократа: **перекрашені демократи** (Якби патріоти-демократи, рухівці, прихильники незалежності України вірно розцінили ту обстановку, яка склалася в той час на Україні після проголошення її незалежності, якби знайшли в собі мужність і здоровий глузд відкинути свої амбіції, особисті інтереси, не стали роз'єднуватись і плодити чисельні партії, а з'єднуватись в єдине ядро, щоб мати силу і протистояти перекрашеним «демократам», закріпитися при владі

і розпочати розбудову незалежної України, її економіки із переходом до ринку (Народ I, с. 109)); реагує на поняття статусу молодшого брата, який так настійливо пропагували за радянських часів: **вічна другорядність** (*Себто ті, хто мав би прийти на зміну застрашеним, мовчазним, закомплексованим своєю вічною другорядністю і колоніальним статусом малоросам, якими всюди потураються на рідній землі, а по чужих світах довго допитуються: що воно за плем'я, у якій частині світу розташоване, до якої країни належить?* (Народ I, с. 40)).

У цих неофразеологізмах особливого значення набуває означення, ужите при іменнику, що номінує певне суспільне явище, відоме всій українській мовній спільноті. Так, практику виплачувати більшості пенсіонерів однакову пенсії в народі прийнято називати **зрівнялівкою**, яку письменник іменує **ганебною**: **ганебна зрівнялівка** (*Хто ж конкретно дав право владним структурам самовільно зробити ганебну зрівнялівку?* (Народ I, с. 46)), а зросійщення українського народу репрезентує як **гвалтівне**: **гвалтівне зросійщення** (*Триста п'ятдесят років гвалтівного зросійщення України, суворих заборон української мови і нав'язування російської (від царських циркулярів до постанов ЦК і так зробили мову російську домінуючою на сході та півдні, у великих містах та промислових центрах* (Народ III, с. 257)).

Вдається В. Яворівський і до заміни означень. Так, у поширеному терміні **монополістичний капіталізм**, який часто називали **диким**, автор вживає саме останнє означення: **«дикий» капіталізм** (*Я не бажая «дикого» капіталізму, але не хочу повертатися в словесний комунізм* (Народ I, с. 102)); а термін **розвинутий соціалізм** змінює на промовисте **недорозвинутий псевдосоціалізм** (*По-друге – ніхто ще не переходив від бездушного і жорстокого, вічно недорозвинутого псевдосоціалізму з розподільчим культом партійного чиновника до приватної власності і вільного ринку, до демократії, що культивує рівність усіх перед законом, гласність, однаковість можливостей, прозорість дій влади, її підзвітність народові, справедливість судів, дотримання світових стандартів людських прав* (Народ I, с. 49)).

Вокабуляр матеріалів до словника фразеологізмів публіцистичних творів В. Яворівського зрілого періоду творчості містить такі стійкі сполучення слів, образними конкретизаторами яких є іменники: назви осіб за територіальною (**абориген**); національною (**малорос**); соціальною (**ідолопоклонник, демократ, душоначальник, дядечко з Києва**), індивідуальною (**балаболка, вампір**), суспільною (**ворог, герой, поводитир**) ознаками; абстрактні поняття (**байка, виживання, відлуння, воля, другорядність, безумство, видумка, жалоба, ненависть, обіцянка, обурення**); книжні слова (**демагогія, демократія, держава, епідемія, зазомбованість, заощадження, збідніння, зросійщення, капіталізм, клан, компанія, ностальгія, патріотизм, песимізм**); соматизми (**голова, душа, жила, лице, зуб, коліно, кров, кулак, кулачище, ніс, нога, пальці, плече**).

рука); збірні поняття (народ, купа, начальство, гетьманство); назви тваринного чи рослинного світу (дерево, верба, гриби, лисиця, миша, орел) та ін. Найбільш фразеологічно навантаженими є слова голова (3 фразеологічні звороти), день (3), коліно (5), людина (4), око (7), рука (10).

Фраземи з образним конкретизатором людина взято з усного мовлення, що підтверджує графічне оформлення (узято в лапки): **«робити людиною»** (Не замовчуючи думок тих, хто воліє жити лише спогадами про своє рабське минуле, в якому хтось їм щось давав, когось вибірково «робив людиною», а когось назавжди робив німим і безправним (Народ II, с. 29)); уживання в складі прямої мови: **стати людиною** (У школу ходила тільки боса, но кончила сім класів і поступила в медтехнікум і стала людиною (Народ II, с. 175)); **бути Людиною** (Моя мама була зовсім неграмотною, але завжди була Людиною (Народ II, с. 175)). Прислів'я людина людині – брат має антиприслів'я **«людина людині – вовк»**. Саме його використовує письменник: Підсвідомо, і тому надто успішно, поширюється принцип «Людина людині – вовк», такий своєрідний собі колообіг у природі або ж закон перетворення енергії, а панам-зłodіям при владі – тільки того й треба (Народ IV, с. 481).

Фраземи з образним конкретизатором рука загальноновживані, зафіксовані сучасними нормативними словниками, входять до міжстильового фразеологічного шару й використані для характеристики людини (**загребуща рука**: А якщо майже половина нашого українського народу ледве існує на жебрацьку пенсію, якої не вистачає на сплату комунальних послуг, або ледь виживає на жалюгідну платню і не здатна покласти щось у **загребущу руку хабарника** – то можна сміливо твердити, що ці люди просто приречені залишатися на самому дні життя (Народ I, с. 70)); відображення способу дії (**залізні руки**: І один з енкаведистів схопив мене **«залізними руками»** і кинув додола (Народ III, с. 129)); інтимізації мовлення (**покласти руку на серце**: Покладім руку на серце і згадаймо, як ще згадаємо у цій книзі не раз: скільки часу і сил ми витрачали, щоб щось «дістати» (Народ II, с. 55); **покладіть руку на серце**: Покладіть руку на серце, шановний Василю Бафталовський, і скажіть чесно: з такими думками, як у Вас, з таким настроєм, з такою агресивною озлобою до всіх і всього – хіба можна швидко поміняти щось на краще? (Народ II, с. 172)); відтворення внутрішнього стану людини (**махнути рукою**: Мені теж іноді хочеться **махнути рукою** на минуле і тримати свій політичний та громадянський погляд лише на сучасному, вряди-годи звертаючи його у майбутнє (Народ II, с. 94)); **опускати руки**: Ще молоді, сильні, працьовиті і розумні люди один за одним опускають руки (Народ II, с. 34)); називання додаткової дії, яка уточнює й доповнює основну (**розв'язати руки**: **Розв'язавши руки** бодай нашому селянинові, Україна може підніматися на інший рівень свого буття (Народ II, с. 211); **розв'язати собі руки**: Заспокоїти людей і, **розв'язавши собі**

руки, братися за глобальні економічні проблеми, за відновлення товаровиробництва в Україні, яке все розставить на свої місця (Народ II, с. 264)).

Якщо зіставити функції фразем з компонентом *рука*, які В. Яворівський уживав у ранніх публіцистичних творах і написаних пізніше, то виявиться, що всі вони використані для характеристики дії чи стану дійових осіб: *скласти руки* (*Богданова дружина стоїть на порозі, склала руки на грудях і позиркує то на нас, то на розмокле небо* (Крила, с. 66)); *бере під руку* (*Тоді бере Миколу під руку, веде до лавчини над ставком, садовить, обіймає за плечі...* (Право, с. 58)); *розводити руками* (*Діброва міг би сховатися у натовп глядачів, коли розігралася Долякова трагедія, міг би здивовано розводити руками, бо вина його така мізерна, що про неї можна б і забути, знаючи, що ніхто тобі не дорікне за неї, бо, зрештою, ти ж хотів добра Григорію, хотів випробувати його на секретарській посаді – хай вчиться, хай метикує на ширших обрїях, звідки і він бачить далі, та і його видніше всьому селу* (Право, с. 60)); *закласти руки за голову* (*А треба було тобі полежати ніч із розплющеними очима (хіба ж звикати до цього?), закласти руки за голову, віддатися сумнівам, повертїти ними, як жорнами, – може, змололася б таки істина на розумний споживок, знайшов би аргументи і для райкому, і для Доляка, і для себе* (Право, с. 61)). Проте фразема *важка рука* покликана схарактеризувати загальну ситуацію, що склалася в тодішньому суспільстві: *важка рука* (*Здається, що й сама історія кладе на наше плече важку руку й пильно видивляється в очі: чого ти вартий, що по собі залишиши?* (Право, с. 50)).

Значний інтерес становлять стійкі сполучення слів, створені автором для надання висловлюванню іронічного відтінку (*лукаві ідолопоклонники*: *Та тому, що вони повелися мерзенніше, ніж лукаві ідолопоклонники, завдаючи мук щирим християнам, аби знищити саме ім'я православних* (Народ IV, с. 79)); сарказму в описі передвиборчої компанії (*боротися в словесній істериці*: *А це як в словесній істериці стануть боротися за ваше щастя... А це як дадуть червінця, чи кілограм гречки, чи пляшку горїлки...* (Народ I, с. 48)); викриття сутності українофобів (*російські стало-градо- і душоначальники*. *Російські стало-градо- і душоначальники, як хробаки, троцять рештки нашого національного духу* (Народ III, с. 3)); викриття корупції (*за ними стоять сивочолі дядечки з Києва*: *А от бритоголові хлопчики, за якими стоять сивочолі дядечки з Києва, скуплять* (Народ I, с. 96)); неписаних правил життя, що панують у владних структурах (*правила «задзеркалля»*: *Вони, демократи, не мали райкомівського вишколу кулуарних ігор, не знали правил «задзеркалля», бавилися у професіоналізм, чесність...* (Народ II, с. 144)).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, фраземіка публіцистичних творів В. Яворівського раннього і зрілого періодів має багато спільних рис. У ній значну групу становлять стійкі

сполучення слів розмовного-побутового походження, образними конкретизаторами яких є соматизми, назви предметів побуту, найменування рослинного чи тваринного світу, архетипні слова-символи. Під час аналізу публіцистики останніх років виявлено значно більший репертуар образних конкретизаторів, які є абстрактними і книжними словами, назвами осіб. Найбільш фразеологічно навантаженими в публіцистиці раннього періоду творчості є слова *вік* (3 фразеологічні звороти), *душа* (6), *нога* (4), *око* (7), *рука* (5), *снага* (2); другого періоду – *голова* (3 фразеологічні звороти), *день* (3), *коліно* (5), *людина* (4), *око* (7), *рука* (10), що підтверджує загальноновизнану закономірність, за якою найбільш уживаними в мові загалом і в художньому та художньо-публіцистичному дискурсі зокрема є фраземи зі словами-соматизмами. Специфіка публіцистики В. Яворівського виявляється в тому, що значну роль у ній відіграють стійкі сполучення слів, побудовані за схемою словосполучення, стрижневим словом якого є іменник, а залежним – прикметник, рідше – два іменники. Це нерідко суспільно-політичні терміни (іноді терміни, запозичені з інших галузей знань), часто вживані в засобах масової комунікації, усному мовленні. За аналогією до цих стійких сполучень слів автор утворює метафоричні словосполучення, основна функція яких не стільки в номінації, скільки в експресивній характеристиці за якоюсь ознакою. У такий спосіб автор влучно характеризує економічну ситуацію в країні; висміює тих, хто знаходиться при владі, але використовує це у власних інтересах; дає політичну оцінку тим, хто вдає з себе демократа, та ін. Стійкі сполучення слів надають висловлюванню іронічного чи саркастичного відтінку, слугують для викриття корупції тощо.

Перспективи цього дослідження вбачаємо в тому, щоб подати системний опис фраземіки художньої публіцистики В. Яворівського й художнього дискурсу митця.

Література

- Глуховцева, І.Я. (2018). Фразеологія творів Миколи Руденка. *Лінгвістика: зб. наук. пр. № 2*. С. 124 – 135.
- Загнітко, А. П. (2012). *Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни: у 4 т.* Донецьк: ДонНУ.
- Караман, С. О., Караман, О. В., Плющ, М. Я. (2011). *Сучасна українська літературна мова: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.* Київ: Літера ЛТД. 560 с.
- Кочурова, Н.І. (2004). *Експресивно-виражальні можливості трансформованих стійких сполучень слів (на матеріалі української преси кінця ХХ – початку ХХІ століття): дис. канд. філол. наук: спец. 10.02.01 – українська мова.* Слов'янськ. 182 с.
- Мокиєнко, В. (2008). Фразеологическая неология как лингвистическое явление. *Komparacja systemow i funkcjonowania wspolczesnych jezykow slowianskich. Frazologia / red. W. Mokijenko*. S. 23 – 38.

- Рудницька, Л. І. & Щербачук, Л. Ф. (2004). Роль фразеологічних одиниць у формуванні й розгортанні контексту. *Культура народів Причорномор'я*. № 53. С. 17 – 20.
- Супрун, А. П. (1999). *Семантико-стилістичні особливості фразеологічних одиниць (на матеріалі поетичних творів М. Рильського)*: автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.01. Дніпропетровськ. 19 с.
- Ужченко, Д. В. (2001). Семантичний центр фразеологізму – образний конкретизатор – образний визначник. *Вісник Луган. держ. пед. ун-ту імені Тараса Шевченка*. № 3. С. 77 – 83.
- Устенко, Л. Ф. (2011). Особливості функціонування фразеологічних одиниць в різних стилях української мови. *Наукові записки НДУ імені Гоголя*. Філологічні науки. Ніжин. С. 40 – 44.
- Чабаненко, В. А. (2002). *Стилістика експресивних засобів української мови*: монографія. Запоріжжя: ЗДУ. 351 с.

Джерела

- В морі – Яворівський, В. (1980). *І в морі пам'ятати джерело*. К., 240 с.
- Крила – Яворівський, В. (1975). *Крила, вигострені небом*. К., 112 с.
- Народ 1 – Яворівський, В. (2001). *Що ж ми за народ такий?* К., 295 с.
- Народ 2 – Яворівський, В. (2002). *Що ж ми за народ такий?* К., 347 с.
- Народ 3 – Яворівський, В. (2007). *Що ж ми за народ такий?* К., 341 с.
- Народ 4 – Яворівський, В. (2010). *Що ж ми за народ такий?* К., 266 с.
- Право – Яворівський, В. (1985). *Право власного імені*. К., 199 с.
- Українська мова: енциклопедія, (2004). Редкол.: В. М. Русанівський [та ін.]. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана.

Стаття надійшла до редакції 24.10.2022 р.

Прийнято до друку 27.10.2022 р.

Рецензент – д. філол. наук, проф. Глуховцева К. Д.

ПРОБЛЕМИ АКСІОЛОГІЇ СУЧАСНОГО СУДОВОГО ДИСКУРСУ

doi: 10.12958/2227-2631-2022-2-46-84-92

Ірина Царьова,

доктор філологічних наук,

професор кафедри українознавства та іноземних мов

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-1939-7912>

У статті розглянуто особливості сучасного судового дискурсу. Найбільш загальним поняттям для позначення процесів комунікації в правовій сфері є поняття *юридичного дискурсу*. Проаналізовано погляди сучасних лінгвістів щодо визначення судового дискурсу як різновиду юридичного. Визначено, що судовий дискурс – це вербально-знакове вираження процесу комунікації під час судового процесу, що його розглядають у соціально-історичному, національно-культурному, конкретному ситуативному контексті з урахуванням характеристик та намірів комунікантів. Увагу зосереджено на вивченні юрислінгвістичних ознак судового рішення. Розглянуто алгоритм інтерпретаційної діяльності судді. Лінгвістичний аналіз матеріалу дозволив виділити семантичні, функційно-стилістичні засоби формування структури судового рішення. Підкреслено, що основний текст документа з формального погляду містить три структурні елементи: вступ, основна частина, висновок. Зауважено, що важливим аспектом судового дискурсу є інтертекстуальність, яка створює евіденційне та епістемологічне поле аналізованої мовної події. Виокремлено тріаду (локуція, ілокуція, перлокуція) у дослідженні комунікативно-діяльній функції. Зазначено, що евіденційний закон накладає обмеження інтерпретації свідчення в суді, відповідно до цього виділено рівні евіденційності. Аналіз судових рішень найчастіше засвідчує такі відомості: порушення законів, правопорушень, злочинів, висловлювання, що кваліфікують характер та особистісні якості позивача з негативного погляду. Розкрито питання структури судових рішень. Дискурсивний підхід до аналізу текстів судових рішень дозволив нам розглянути насамперед ситуації мовноправового конфлікту у вимірі всіх екстралінгвальних чинників. Характерною особливістю будь-якого аргументативного судового дискурсу є спірне питання, конфлікт; стосовно юридичного дискурсу – це правове питання, яке виносять на розгляд у суді. Зміна аргументативної ситуації (історичної, політичної, культурної, соціальної) призводить до зміни в тлумаченні колишніх норм права та змінює переконливу силу колишніх аргументів. Для запобігання чи усунення термінологічних і стилістичних помилок необхідно проводити лінгвістичні експертизи законопроектів, розробляти мовні рекомендації щодо правильного вживання правничих термінів.

Ключові слова: дискурс, комунікативно-діяльнісна функція, судовий дискурс, судове рішення, юридичний текст.

The article examines the peculiarities of modern court discourse. The most general concept for communication processes in the legal sphere is the concept of legal discourse. It was determined that court discourse is a verbal and symbolic expression of the process of communication during the court process, which is considered in a socio-historical, national-cultural, specific situational context, taking into account the characteristics and intentions of the communicators. It is emphasized that the main text of the document from a formal point of view is divided into three structural elements: introduction, main part, conclusion. The analysis of court decisions most often confirms the following information: violations of laws, offenses, crimes, statements that qualify the character and personal qualities of the plaintiff from a negative point of view. The issue of the structure of court decisions is revealed. The discursive approach to the analysis of the texts of court decisions allowed us to consider, first of all, situations of language-legal conflict in terms of all extralingual factors. In order to prevent or eliminate terminological and stylistic errors, to develop language recommendations for the correct use of legal terms.

Key words: communicative and functional function, court decision, court discourse, discourse, legal text.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Вступ. До вивчення різних типів дискурсу, сформованих в умовах різноманітних сфер людської діяльності, звертаються багато дослідників мовної комунікації. Серед дискурсивних досліджень особливе місце посідають роботи, присвячені спілкуванню в інституційній сфері, що накладає певні обмеження на мовленнєву поведінку учасників спілкування. Незважаючи на існування значної кількості робіт, метою яких є розгляд інституційних типів дискурсу (політичного, ділового, педагогічного тощо), деякі типи комунікації не були дотепер об'єктом усебічного дослідження. Найбільш загальним поняттям для позначення процесів комунікації в правовій сфері є поняття *юридичного дискурсу*. По-перше, юридичний дискурс має проникні межі та є частиною людського дискурсу. По-друге, юридичний дискурс існує в кількох різновидах, зокрема як судовий дискурс (безпосередній об'єкт нашого дослідження).

Судовий дискурс є складним, багатоаспектним утворенням з великою кількістю учасників, які виконують приписані інституційними

правилами функції. Організаційним центром мовної взаємодії в залі суду є суддя – ключова фігура на будь-якому судовому процесі. Особистість судді заслуговує на особливу увагу, адже виявляє різні грані своєї мовної особистості в судовому й у інших типах дискурсу. Виділяють кілька підтипів судового дискурсу, приміром, дискурс суддів (в англійській мові *judicial discourse*). Кожен різновид юридичного дискурсу формується та функціонує в специфічних умовах, і особливості багатьох з них отримали висвітлення в науковій літературі.

Судовий дискурс, сферою формування та функціонування якого є зал суду, утілює судовий процес і є різновидом і складником юридичного дискурсу. У нашому розумінні судовий дискурс – це вербально-знакове вираження процесу комунікації під час судового процесу, що його розглядають у соціально-історичному, національно-культурному, конкретному ситуативному контексті з урахуванням характеристик та намірів комунікантів. При цьому кінцевою метою процесу є вирішення правового конфлікту та зміна правової ситуації.

Судовим дискурсом є, по-перше, дискурс окремих судових процесів. По-друге, судовий дискурс може поставати як узагальнювальне поняття, що поєднує в собі безліч дискурсів, на основі аналізу яких можливе виділення типових характеристик і загальних закономірностей побудови судової комунікації. У залі суду відбувається процес інтерпретації тексту закону, який є ментальним процесом, водночас знаходить вербальне вираження в промові учасників процесу, максимально – у промові судді. У зв'язку з цим учені говорять про існування риторичного дискурсу як вираження аргументаційної діяльності інтерпретатора. Визнання риторичного характеру інтерпретаційної діяльності судді йде пліч-о-пліч із суддівськими повноваженнями приймати рішення, заповнювати прогалини в законі, дозволяти антиномію та обирати ту чи ту інтерпретацію тексту закону (Conley, O'Bagg, 1990).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Учені продовжують досліджувати понятійний апарат юридичної науки. Зокрема, відзначимо праці українських учених Н. Артикуци, Ж. Дзейко, Л. Чулінди, З. Тростюк, С. Кравченко, В. Риндюк, А. Хворостянкіної, В. Радецької, О. Ющик, В. Шишка та ін. Різноманітні аспекти юридичного дискурсу порушено в дослідженнях С. Дорди, Ю. Лободи, Ю. Прадїда, О. Прохоренко, Г. Проценко. Науковці зосереджуються на питаннях термінології права, різних проблемах мови законодавства, лінгвістичних питаннях криміналістичних, судових експертиз та особливостях мовленнєвих жанрів. Судовий дискурс ставав предметом аналізу наукових розвідок С. Баранової, Н. Кондратенко, О. Лунєвої, Л. Пономарьової, О. Просяної, Г. Савчук, О. Тютюнової, Л. Шевирдяєвої.

Методи дослідження. З метою одержання найбільш достовірних результатів у дослідженні використано систему принципів і підходів,

побудовану на спеціальних наукових (юридичних і неюридичних) методах. Це зумовило вибір доцільних методів і прийомів: *методу наскрізної вибірки* – для виявлення термінів, що позначають поняття судового дискурсу; аналізу словникових дефініцій – для окреслення диференційних ознак значення термінів судового дискурсу; описового методу – для узагальнення й систематизації отриманих свідчень.

Виклад основного змісту. Поняття *дискурс* широко застосовують західні вчені, які досліджують функціонування мови у сфері правової комунікації. У передмові до своєї книги «Legal Discourse» англійський дослідник П. Гудрик пропонує ввести в науковий обіг поняття *юридичного дискурсу*, з яким учений пов'язує принципово новий підхід до мови в правовій сфері: «Поняття юридичного дискурсу вимагає переоцінки лінгвістичних засад вивчення права. Традиційним положенням в основному формального чи пояснювального характеру, які лежать в основі домінувального уявлення про самотійність юридичного тексту й одноголосність його мови, я виступаю за критичний, інтердисциплінарний та інтертекстуальний підхід до юридичного тексту» (Goodrich, 1987, p. 6).

Юридичний текст має схожість з науковим текстом, оскільки виконує пізнавальні функції та має прескриптивний характер. Ми послуговуємося аналізованим матеріалом (тексти судових рішень за апеляційними позовами) і підтверджуємо думку, що юридичний текст за його природою має аргументативний характер. Юридичний текст є рішенням, винесеним судом за апеляційним позовом. Тому такий текст не аргументативним бути не може.

Триаду, а саме: *локуція* – сам текст; *ілокуція* – деяка форма сугестії, докази, подані в цьому тексті; *перлокуція* – вплив на того, хто сприймає цей текст, у дослідженні визначаємо комунікативно-діяльнісною функцією. Реципієнт отримує комунікативний продукт, знайомиться з ним і координує власні дії відповідно до нього, оскільки цей вид комунікативного продукту є прескриптивним, тобто обов'язковим до виконання, або може бути опротестованим у встановленому порядку.

Джерелом юридичних текстів є професіонали-юристи (у нашому випадку творцем тексту судового рішення є суддя), які створюють ці тексти відповідно до особливостей устрою суспільства, згідно із правовою системою, прийнятою в суспільстві; у ширшому значенні ці тексти відображають і культурологічні особливості конкретної лінгвокультурологічної спільноти:

1. Вступ до судового рішення, який містить висновки суду та ключові питання спору («вступ» не є «вступною частиною», говорячи «процесуальною» мовою). У вступній частині судового рішення суд має вказати прізвища, імена, по батькові фізичних осіб, повне найменування юридичних осіб чи органу, які є сторонами, третіми особами, їх представниками із зазначенням їхнього процесуального статусу. Також суд зазначає предмет вимог позивача (заявника) – зазвичай в

узагальненому вигляді, а в господарських справах – і ціну позову. Необхідно уникати використання формули «суд ... при секретарі судового засідання», оскільки суд не діє при секретарі, а швидше навпаки – секретар при суді. Оскільки секретар судового засідання є учасником судового засідання, то краще зазначати: «суд ... за участю секретаря судового засідання».

На практиці в більшості судових рішень вступна частина є незакінченим реченням. Переходом між вступною і описовою частиною слугує слово «встановив»: «такий-то суд... розглянувши справу ... встановив: ...». Однак суд установлює обставини в справі й робить це в мотивувальній частині, тому перехід до описової частини через слово «встановив» вважаємо некоректним. Судді використовують й іншу формулу: «такий-то суд, ... розглянувши справу... обставини справи». Такий підхід також є проблемним, оскільки відокремленою обставиною речення (розглянувши...) названо додаткову дію, яка передує основній, але зв'язок її з будь-якої іншою частиною речення сумнівний і не допомагає відповідати на питання *що суд зробив?* Тому така конструкція в судовому рішенні є взагалі незакінченим реченням. Використовувати для позначення переходу до описової частини заголовку «обставини справи», на нашу думку, неправильно, оскільки суд викладає встановлені ним обставини в мотивувальній частині (Куйбіда, 2013).

2. Рішення, структуровані за ключовими або ж проблемними питаннями, окреслені у вступі й на них має відповісти суд. Структурування судового рішення шляхом викладення заголовків і виділення пунктів дає можливість забезпечити логічну послідовність викладу матеріалу, а також забезпечує легку навігацію по судовому рішенню, спрощує посилання на нього, наприклад, у разі необхідності навести цитату з нього. Конституційний Суд України використовує пункти у викладі своїх рішень: *установлені судом обставини; оцінка суду*. Якщо суд розглядає кілька епізодів одночасно, то структура мотивувальної частини може мати такий вигляд: *щодо таких-то подій; установлені судом обставини, оцінка суду*. Якщо суд розглядає кілька вимог, які впливають з тих самих обставин, то можна запропонувати таку структуру: *установлені судом обставини; оцінка суду, щодо вимоги про... щодо вимоги про...*

3. В інформативному стилі: контекст має передувати деталям, а висновки – роздумам.

Одним з найтипівіших висловів у судових рішеннях є: *заява (позов) підлягає задоволенню*. Позов не може *підлягати задоволенню*, а рішення не може *підлягати виконанню*. Слово *підлягати* в українській мові вживають у значенні 'фізично знаходитися під чимось, бути під владою чи тиском'. Російський вислів *иск подлежит удовлетворению* в українській мові має відповідник *позов належить задовольнити*, а вираз *решение подлежит исполнению* в українській мові має відповідник *рішення повинно (має) бути виконаним* (або *рішення*

належить виконати). Що ж до заперечної форми такого вислову, то замість заява (позов) не підлягає задоволенню необхідно вживати заява (позов) не може бути задоволена, а ще краще формулювати такий вислів в активному стані: суд не може задовольнити заяву (позов) з огляду на таке.

Доволі часто в судових рішеннях, ухвалених судом у складі колегії, трапляються такі формулювання: «З огляду на викладене колегія суддів вважає...» замість «З огляду на викладене суд вважає...»; «Колегія суддів, беручи до уваги межі перегляду справи...» замість «Суд, беручи до уваги межі перегляду справи...»; «Колегія суддів судової палати у кримінальних справах Апеляційного суду у складі: ...» замість «Апеляційний суд у складі колегії суддів судової палати у кримінальних справах: ...»; «...колегія суддів вирішила...» замість «...суд вирішив...». Судочинство в Україні відповідно до частини першої статті 124 Конституції України можуть здійснювати виключно суди. Склад суду, безумовно, може відрізнятися залежно від вимог процесуального закону. Суд може складатися з одного судді, а може – із трьох чи більше суддів, яких і називають колегією.

У судових рішеннях щодо будь-яких процесуальних дій чи актів варто застосовувати дієприкметник «оскаржений», а не «оскаржуваний», наприклад: «оскаржена ухвала», «оскаржене рішення», «оскаржений вирок».

Вислови на зразок «постановою Кабінету Міністрів (наказом Міністерства) затверджено...», «рішенням міської ради схвалено...» наявні чи не в кожному судовому рішенні. З огляду на такі пасивні конструкції формується неправильне враження про дію та про суб'єкт, який несе відповідальність за таку дію. Відповідно до нашого прикладу суб'єктом дії є постанова, яка ніби щось затвердила, тоді як правдивим суб'єктом дії є Кабінет Міністрів України, а постанова є лише формою такої дії.

4. Текст з огляду на читача: рішення має бути переконливим і зрозумілим, в ідеалі – не лише для професійної спільноти (Як написати судові рішення). Порівняймо фрагменти текстів судових рішень (див. табл. 1):

Таблиця 1

Фрагменти текстів судових рішень

Біля трьох років тому в більярдному барі він заборгував потерпілому, який на той час працював маркером – 50 гривень. Тривалий час останнього не бачив і тому вчасно не повернув борг. 01.09.2007 року, ввечері, він перебував в барі «Класік» зі	Близько трьох років тому в більярдному барі підсудний заборгував 50 гривень потерпілому, який на той час працював маркером. Підсудний пояснив, що вчасно не повернув борг потерпілому, тому що тривалий час потерпілого не бачив. 01.09.2007 року
--	---

<p>своїми друзями. Там випадково і зустрівся з потерпілим, який був п'яний і цілий час приставав до нього, вимагаючи повернення боргу. В той момент він в сварку з потерпілим вступати не хотів і старався уникнути конфлікту</p>	<p>підсудний ввечері знаходився в барі «Класік» зі своїми друзями. Також у барі «Класік» знаходився потерпілий, який на момент зустрічі з підсудним перебував у стані алкогольного сп'яніння. За свідченням підсудного, потерпілий неодноразово звертався до нього з вимогою повернути борг. Також підсудний стверджує, що він не мав наміру заводити сварку з потерпілим та намагався уникнути конфлікту</p>
---	---

Про менш емоційно-прихильне ставлення судді до потерпілого свідчать вислови «*потерпілий, який був п'яний*» або «*потерпілий, який ... цілий час приставав*». Про більш емоційно-прихильне ставлення судді до підсудного свідчить, передусім, прийняття суддею свідчень підсудного, зокрема щодо його внутрішніх переживань і мотивів, як установлених фактів: «*Тривалий час останнього не бачив і тому вчасно не повернув борг*» або «*В той момент він в сварку з потерпілим вступати не хотів і старався уникнути конфлікту*». Отже, неправильне використання мовних засобів створює відчуття упередженого ставлення судді до потерпілого та ставить під сумнів безсторонність такого судді.

Характерною особливістю будь-якого аргументативного судового дискурсу є спірне питання, конфлікт; стосовно юридичного дискурсу – це правове питання, яке виносять на розгляд у суді. Суддя ухвалює рішення безпосередньо після закінчення судового розгляду, висуваючи на захист певний набір аргументів. Оскільки в роботі ми розглядаємо судові рішення, прийняті за апеляційними позовами, то можна говорити про те, що рішення, прийняте інстанцією, є теза, з якої виникає вторинна аргументативна ситуація. Ця теза стає ініційованим кодом, що визначає зміст мовних дій, здійснюваних комунікаторами надалі.

Юридична аргументація розвивається в певній системі, що породжує проблеми, пов'язані з інтерпретацією тексту. Зміна аргументативної ситуації (історичної, політичної, культурної, соціальної) призводить до зміни в тлумаченні колишніх норм права та змінює переконливу силу колишніх аргументів.

Під правовою аргументацією (legal reasoning) розуміємо діяльність суддів, спрямовану на обґрунтування прийнятого рішення. Американські дослідники визначають правову аргументацію як «розумні та мовні дії, спрямовані на нейтральне, об'єктивне, неекспресивне пояснення та обґрунтування прийнятого рішення» (Fletcher, Sheppard, 2005, p. 75). У юридичній комунікації використовують аргументацію дефініціями, які

варто відрізнити від словникових. Такий тип аргументації передбачає створення висловлювань – актуалізованих речень. Прикладом такої аргументації може бути Конституція США.

Важливим аспектом судового дискурсу є інтертекстуальність, яка створює евіденційне та епістемологічне поле аналізованої мовної події. Верифікація істинності свідчення відбувається через попередні мовні висловлювання, коли одна мовна подія деконтекстуалізується і потім реконтекстуалізується в нову мовну подію. Для визначення епістемічного та евіденційного поля судовий дискурс спирається на інтертекстуальність.

Судовий дискурс побудований щодо верифікації інформації, представленої на суді. Евіденційний закон накладає обмеження на інтерпретацію свідчення. Відповідно до цього виділяють такі рівні евіденційності:

1) прямий первинний сенсорний рівень, коли той, хто говорить, отримує знання безпосередньо через власний сенсорний досвід;

2) інференційний візуальний рівень очевидності – промовець виводить його твердження на підставі власних висновків, беручи до уваги додаткові свідчення, але не з особистого досвіду;

3) інференційний аудитивний рівень;

4) інференціальний можливий рівень – говорить, думає, що подія сталася, але не знає напевно, крім того, немає експліцитно вираженого свідчення про факт чи подію;

5) опосередкований візуальний або аудитивний рівень – той, хто говорить, отримав знання про подію від джерела, яке отримало пряму візуальну або аудитивну інформацію;

6) непрямий цитатний рівень, коли промовець чув, прочитав повідомлення про подію, при цьому джерело знання може бути індивідуалізоване або узагальнене.

У роботі ми розглядали лише кримінальні справи (щодо зберігання та поширення наркотиків), які в судах першої інстанції слухає склад присяжних. Апеляційні суди не залучають присяжних до слухання справи та не займаються заслуховуванням нових або перевіркою старих свідчень. Фактологічні матеріали справи також підлягають перегляду. Щоб мати підстави для апеляції, адвокату обвинуваченого необхідно вказати на порушення процесуального характеру (наприклад, упереджену поведінку судді тощо) або знайти помилки в аргументації судді (в аргументативній частині судового рішення), посилення на нормовстановлені прецеденти допускають, на думку дослідників, певну варіативність.

Основний текст документа з формального погляду поділяють на три структурні елементи: вступ, основну частину, висновок. У нашому дослідженні увагу зосереджено на основній частині, оскільки вона є найбільш аргументовано навантаженою. Основна частина документа

містить кілька мікротем відповідно до тих моментів вироку або процесуальних порушень, за якими подають апеляцію.

Зазначимо, що судове рішення орієнтоване на доволі широке коло адресатів, зокрема й людей, які не належать до професійної спільноти юристів. Тому воно має бути зрозумілим і переконливим щодо доведеності / недоведеності фактичного аспекту справи, правової оцінки.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Здійснений аналіз матеріалу дозволив дійти висновку, що за текстами судових рішень наочні пояснення понять є недостатніми. Варто керуватися лише лінгвістичним аналізом спірних висловлювань. Перспективами подальших досліджень є зіставлення правничої та загальнонавчальної системи понять і їхніх диференційних ознак, удосконалення шляхів для української правничої термінології з метою її уніфікації та систематизації.

Література та джерела

- Куйбіда, Р., Сироїд, О. (2013). *Посібник із написання судових рішень*. Київ: «Дрім Арт», 224 с.
- Царьова, І. В. (2020). *Сучасний український юридичний текст: лексико-дериваційна структура*. Дніпро: ЛІРА, 446 с.
- Як написати судове рішення: нові підходи Верховного Суду*. URL: <https://pravo.ua/articles/iak-napysaty-sudove-rishennia-novi-pidkhody-verkhovnoho-sudu/>
- Conley J. M., O'Barr W. M. (1998). *Just Words. Law, Language, and Power*. Chicago and London: University of Chicago Press, 168 p.
- Goodrich P. (1987). *Legal Discourse*. London: Macmillan Press, 266 p.

Стаття надійшла до редакції 31.10.2022 р.

Прийнято до друку 03.11.2022 р.

Рецензент – канд. філол. наук, доц. Лєснова В.В.

ЛІНГВОДИДАКТИКА

**ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ
ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ**

doi: 10.12958/2227-2631-2022-2-46-93-103

Світлана Шпетна,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри іноземних мов за професійним спрямуванням
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-2230-4748>*

Ольга Кіріченко,

*старший викладач кафедри іноземних мов
за професійним спрямуванням
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-2131-9216>*

Важливою рисою ерудованої, усебічно розвиненої людини є висока мовленнєва культура. Культура мовлення як невід'ємний складник загальної культури особистості – один із найважливіших показників освіченості та цивілізованості суспільства. У статті розглянуто зміст та структуру поняття «мовна особистість». Авторки, спираючись на наукові дослідження, екстраполюють її на процес формування мовної особи випускника школи та здобувача вищої освіти. Підкреслено, що розвиток комунікативних умінь вимагає застосування інноваційних педагогічних методів навчання. Доведено, що сформовані комунікативні вміння здобувачів вищої освіти сприяють успішному обміну знаннями, моральними цінностями, установками, що впливає на емоційну, вольову й інтелектуальну сфери особистості, через які проявляється культура, рівень професійного розвитку, виховання та освіченості.

Як показує дослідження, системний підхід до вирішення проблеми формування мовної особистості здобувачів вищої освіти передбачає оволодіння базовими знаннями про мову, якою навчаються, як необхідну умову повноцінної та ефективної мовної діяльності; уміння сприймати тексти та будувати власні мовні висловлювання в усній і письмовій формах; здатність оперувати засвоєними та переробленими текстами різних стилів і жанрів; володіння нормами культури мови та мовного етикету як необхідного компонента професійної культури; уміння адаптуватися до мінливих умов мовного середовища й активно впливати на нього.

На підставі дослідження визначено чинники, що впливають на культуру мовлення студентів, проаналізовано методи їх формування в умовах вищої школи.

Ключові слова: багаторівнева модель мовної особи, культура мовлення, мовна особистість, освітнє середовище, формування мовної особистості.

An important feature of an erudite, comprehensively developed person is a high speech culture. Speech culture as an integral component of the general culture of the individual is one of the most important indicators of education and civility of society. In the article the content and structure of the concept of «linguistic personality» are considered. Authors, relying on scientific research, extrapolate it to the process of formation of the linguistic identity of a school graduate and a university student. By the authors it is emphasized that the development of communication skills requires application of innovative pedagogical methods of learning. It is proved that formed communication skills of students contribute to the successful exchange of knowledge, moral values, attitudes that affect the emotional, volitional and intellectual spheres of personality through which culture is manifested, the level of professional development, upbringing and education.

As the research shows, a systematic approach to solving the problem, the formation of students' language personality, involves mastery basic knowledge of the language being studied as a necessary condition full-fledged and effective language activity; the ability to perceive texts and build own language expressions in oral and written forms; the ability to operate with learned and processed texts of various kinds styles and genres; mastering the norms of language culture and language etiquette as a necessary component of professional culture; the ability to adapt to the changing conditions of the language environment and actively influence it environment.

As a result of the study, the factors affecting speech culture.

Key words: educational environment, formation of the linguistic personality, linguistic personality, multi-level model of the linguistic person, speech culture.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Вступ. Важливою рисою ерудованої, усебічно розвиненої людини є висока мовленнєва культура. Культура мовлення як невід’ємний складник загальної культури особистості – один із найважливіших показників освіченості та цивілізованості суспільства. У стабілізації сучасного багатонаціонального суспільства багато залежить не тільки від

спонтанної ініціативи, а й від системного формування в особистості культури міжособистісних відносин. Отже, зростає розуміння всіма суб'єктами освіти знакової функції культури. Без вивчення та знання відповідних знакових систем опанувати досягнення культури неможливо. Так, мова, яку розуміємо як засіб мислення та спілкування людей, а також символ, є найважливішим засобом оволодіння, розвитку та зберігання культури. Природна чи етнічна (народна, національна) мова є засобом буття етнічної культури. Штучна мова, створювана людьми на основі природної мови, має свої знаки й знакові системи. Дослідження особливостей формування культури українського мовлення є актуальним і сьогодні. За словами В. Сухомлинського, «мовна культура людини – це дзеркало її духовної культури. Найважливішим засобом впливу на дитину, облагороджування її почуттів, душі, думок, переживань є краса і велич, сила і виразність рідного слова» (Сухомлинський, 1977, с. 202).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Звернення сучасників до теми людського чинника в мові свідчить про важливе методологічне зрушення в науці про мову, про перехід до вивчення мови у зв'язку з людиною, її мисленням та практичною діяльністю і, як результат, до вивчення мовної особистості. Біля витоків концепції мовної особистості стояли такі автори, як В. Александрова, В. Єгорова, М. Жовтобрюх, М. Пентилюк, О. Ткаченко, Н. Кривець та ін. Проблеми формування культури українського мовлення досліджують такі науковці, як Г. Берегова, М. Вашуленко, К. Климова, А. Коваль, Л. Лушпинська, М. Наумчук, Т. Окуневич, О. Пазяк, Л. Паламар, В. Русанівський, Г. Сагач та ін. На думку М. Наумчук, «культура мовлення учнів – це володіння нормами усної і письмової літературної мови (орфоєпія, наголос, слововживання, орфографія, морфологія, синтаксис), а також уміння використовувати виражальні можливості мови відповідно до мети висловлювання, комунікативної цілеспрямованості, умов спілкування» (Наумчук, 2003, с. 55). М. Вашуленко пов'язує поняття «культура мовлення» (спілкування) з дотриманням усталених мовних норм усної й писемної літературної мови, а також свідомим, цілеспрямованим, майстерним використанням мовно-виражальних засобів залежно від мети й обставин спілкування. Крім того, культура спілкування – це ще й загальноприйнятий мовленнєвий етикет: типові формули вітання, прощання, побажання, запрошення тощо» (Вашуленко, 2010, с. 314).

Отже, культуру мовлення вчені розглядають як володіння унормованим літературним мовленням в усній і писемній формах на всіх мовних рівнях, здатність використовувати мовні засоби, оптимальні для конкретної ситуації мовлення.

Методи дослідження. У роботі використані теоретичні методи, зокрема: аналіз філософської, соціологічної, психологічної та педагогічної літератури з прийомами синтезу, порівняння, систематизації, узагальнення, теоретичного моделювання для обґрунтування вихідних положень дослідження; емпіричні: анкетування,

спостереження, аналіз письмових робіт, методи статистичного опрацювання експериментальних даних для обґрунтування та визначення критеріїв і рівнів соціалізованості студентів засобами культури мовлення; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний) використано для впровадження розроблених педагогічних умов соціалізації студентів засобами культури мовлення та визначення їхньої ефективності.

Виклад основного змісту. Іван Огієнко пов'язує мову з духовною культурою особистості: «Сила нації – в силі її культури. Соборна літературна мова – найміцніший ґрунт для зросту здорової духовної культури, а тому кожний громадянин, що хоче щастя своєму народові, мусить повсякчас працювати й для збільшення культури своєї літературної мови» (Огієнко, 2010, с. 43). Відомо, що найбільшу роль у формуванні мовної особистості студента сучасного закладу вищої освіти відіграє мовна освіта, де значущими виявляються особистісні аспекти мовної культури, що визначають готовність студента до професійної діяльності.

Гуманізація вищої освіти є актуальною проблемою вищої школи. Система навчання у ЗВО має забезпечити випуск висококваліфікованих фахівців, здатних до діяльності в нашому культурному просторі. Цілі гуманізації спрямовані на становлення особистості вчителя-професіонала, тому на це мають бути орієнтовані вся освітня система ЗВО, зміст педагогічної діяльності. Концепція особистісно-орієнтованої педагогіки дозволяє розглядати проблему розвитку мовної культури студентів у системі здобуття вищої освіти. Становлення особистості випускника ЗВО на основі розширення мовного досвіду, знань, умінь тінавичок у мові є актуальним завданням.

Навчання у ЗВО – важливий етап формування мовної культури людини, але це початкова стадія цього процесу. Здобувач вищої освіти, починаючи навчання в закладі вищої освіти, уже має певну мовленнєву культуру, яка формувалася в сім'ї, школі. Тому формувати нову мовленнєву культуру здобувачів вищої освіти вже неможливо й не потрібно, необхідно лише її трансформувати, розвивати за певних умов у період становлення молодого людини як особистості.

Для того, щоб оцінити рівень засвоєння норм літературної мови, ми запропонували здобувачам вищої освіти-першокурсникам відповісти на деякі запитання в межах теми «Мовленнєва культура молоді». Аналіз роботи показав, що в письмових текстах-відповідях здобувачів вищої освіти трапляється багато орфографічних, пунктуаційних і стилістичних помилок, речення побудовані просто й одноманітно, спостережено неточне вживання слів. На додаток до цього здобувачам вищої освіти було запропоновано завдання на виявлення знань лексичних, граматичних і стилістичних норм. Унаслідок цього визначені деякі мовні помилки, як-от: нерозрізнення паронімів; семантично та стилістично не вмотивоване використання англломовних запозичень і жаргонізмів;

коливання в роді та відмінюванні деяких іменників; помилки, пов'язані з порядком слів у реченні, і навіть у побудові речень з однорідними членами та ін.

Дослідниця В. Александрова акцентує увагу на найпоширеніших мовленнєвих помилках, зокрема: порушення логіки викладу змісту; збіднений арсенал лексики і стилістичних прийомів: уживання однотипних виразів, майже повна відмова від використання епітетів, метафор, порівнянь та інших засобів увиразнення мовлення; невміння правильно узгоджувати за змістом слова (числівники з іменниками); нерозуміння значень фразеологізмів тощо. Здобувачі вищої освіти майже не володіють нормами наукового мовлення (наукового стилю), через що науковому керівникові доводиться виконувати функцію редактора студентських робіт (Александрова, 2013, с. 8).

«Діагностувавши» рівень володіння культурою мови першокурсниками, вимальовуємо модель навчання й подальшого спілкування зі студентами на заняттях із культури мовлення.

На етапі вищої професійної освіти проблема формування та розвитку мовної особистості не втрачає актуальності, оскільки саме в цей віковий період, згідно з даними вікової психології, відбувається остаточне формування особистості та закладаються основи професійного спілкування. Мовний розвиток студента полягає в удосконаленні мови загалом та всебічному (мовному, психічному, соціальному) оволодінні ситуативними формами мови.

Процес навчання професійної мови передбачає цілеспрямований вплив на тезаурус учнів, актуалізуючи аспекти професійної мовної особистості:

- на нульовому рівні – сформовано автоматизовані навички використання типових конструкцій;
- на першому – проблема розгортання тексту на теми та семантичні поля, а також стиснення вихідного тексту до «проблеми»;
- на другому – відповідність мовних засобів комунікативним умовам їх використання (уживання в конкретній мовній ситуації відповідної лексики та стилю спілкування, зрозумілих для всіх її учасників).

Говорити про мовленнєву діяльність людини як про творчість і про мову як джерело цієї творчості означає оволодіння всіма видами перетворень: лексико-семантико-граматичними, когнітивними та інтенційними, що належать, відповідно, до трьох рівнів організації професійної мовної особистості.

Аналізуючи дослідження науковців з означеної проблеми, опрацювавши лінгводидактичні джерела, ми дійшли висновку, що основою опанування мовними нормами є знання теоретичного матеріалу та свідоме використання його в мовній практиці. Здобувач вищої освіти, відповідаючи на практичних заняттях, не тільки виявляє рівень оволодіння теоретичним матеріалом, а й демонструє вміння

користуватися мовою, мовними засобами. Але це ще не є показником володіння мовними нормами. Практика роботи у вищій школі переконує, що тільки постійне розв'язання проблемних завдань, створення мовленнєвих ситуацій підвищують культуру мовлення особистості.

У будь-якому підручнику з культури мови констатовано, що цей курс містить три аспекти: нормативний, комунікативний та етичний. Центральним із них визнають аспект нормативний, і це справедливо, оскільки без базової грамотності неможливо говорити про жодні рівні мовної культури та неможлива мовленнєва творчість.

Разом з тим виокремлюємо два моменти.

Перший момент – суб'єктивний: курс культури мови, спрямований лише на вивчення норм і правил, рідко в кого із здобувачів вищої освіти викликає насагу. І тут природно постає проблема: як зацікавити їх, підвищити мотивацію до вивчення предмета.

Другий момент є об'єктивним. У програмі Міністерства освіти чітко позначено, що поняття культури мови пов'язане з мовленнєвою діяльністю в усьому її різноманітті. Це означає, що мовна культура людини передбачає здатність знаходити адекватну мовну форму для вираження конкретного змісту в кожній реальній ситуації мовного спілкування. Отже, виходячи з цих двох міркувань, можна говорити про важливість комунікативного складника курсу та про неприпустимість витіснення його нормативним аспектом, навіть за умов дефіциту часу. Тим більше, що, коли на початку вивчення курсу, студенти пишуть про їхні очікування, то в 90% випадків помічаємо таку фразу: «Хочу навчитися говорити». Передбачаємо заперечення, що «говорити» вони навчаються на заняттях з риторики. Це так, але в цього курсу своя специфіка: предметом риторики є публічна комунікація.

На нашу думку, заняття з культури мови мають орієнтувати здобувачів вищої освіти на закономірності міжособистісного живого спілкування, яке в наш час дійсно стає розкішшю, і формувати, поряд із грамотністю, комунікативну компетентність, яка містить такі вміння:

1) свідоме зацікавлене ставлення до власної мовної діяльності та оточення, навички мовної рефлексії. Коли на занятті, присвяченому комунікативним невдачам, запитуємо, чи переживали здобувачі вищої освіти їх у власному житті, більшість відповідає ствердно. А на запитання: «Чи замислювалися, чому це сталося?», зазвичай відповіді не отримуємо;

2) уміння усвідомлювати, що за кожним фактом мови стоїть особистість. Мова, якою ми говоримо, може багато про нас розповісти. Важливо показати студентам прийоми зчитування цієї інформації;

3) уміння «читати тексти» (текст наразі розуміємо в найширшому сенсі, як повідомлення, призначене для передачі. Це означає – бачити структуру тексту, уміти оцінити задум автора (стратегії тексту) та прийоми;

4) здатність до дружнього широкого спілкування, уміння бачити в цьому виді людської діяльності цінність.

З усього різноманіття завдань, спрямованих на розвиток комунікативної компетентності, розглянемо ті, що пробуджують інтерес здобувачів вищої освіти до вивчення мови. Це може бути робота з тестами, які показують, як у мові виявляється особистість людини. Наведемо приклад такого тесту. Він не вирізняється суворою науковістю, але має інші завдання – оцінити особистість через мову. Завдання дуже просте: потрібно, не замислюючись довго, продовжити такі фрази:

Я пташка; Я, як літера М...; Я світлячок...; Я почувуюся смачним сніданком ...; Я зараз лампочка...; Я ніби...

Аналізувати тест можна за такими позиціями:

1) визначення дієслів, які ведуть канал сприйняття (зоровий, тактильний, дотиковий, слуховий);

2) усвідомлення людиною себе в якомусь оточенні: якщо людина наполегливо поміщає об'єкт у будь-який простір (*Я, як риба в акваріумі*);

3) превалювання статички чи динаміки;

4) переживання емоцій, про які може говорити велика кількість окличних і питальних речень;

5) свідчення суперечливості особистості, про що можуть говорити протиставні сполучники (*а, але, однак*);

6) концентрація негативу чи позитивне світовідчуття;

7) розуміння того, наскільки людині потрібні співрозмовники. Для цього варто подивитися, чи є ще хтось, крім цієї особистості, у закінчених фразах.

Це можуть бути відповіді на запитання тесту «Моя невербальна поведінка»: як я використовую свою посмішку; якщо я нервую під час розмови, то в чому це виявляється; що я роблю зі своїми руками, коли їх нікуди діти; які позитивні та негативні сигнали я використовую, коли слухаю співрозмовника, і т. ін.

Такі завдання, як свідчить досвід, сприяють пробудженню інтересу до власної мовної особистості та, як наслідок, підвищенню мотивації до вивчення курсу культури мови.

На заняттях з культури мовлення важливо застосовувати сучасні методи інтерактивного навчання як форму освітнього процесу. Ураховуючи окремі теоретичні положення, що розкривають суть інтерактивного навчання, розглянемо методи, якими ми користуємося на практичних заняттях.

Як показує практика, проведення таких занять вимагає від викладача глибшої методичної підготовки, ретельнішого планування, ніж під час використання пасивних форм. Опанування сучасними інноваційними педагогічними технологіями вимагає підвищення методичної грамотності викладачів і створення спеціальних методичних указівок для здобувачів вищої освіти із поясненням методики підготовки до занять.

Сьогодні надають перевага навчанню усного спілкування, де говоріння виконує важливу функцію. Усне мовлення загалом і говоріння як невіддільна його частина виходять на перший план. Тому одним з найважливіших завдань викладача є стимулювання й мотивація вивчення мови. Реалізації цього завдання сприяють зміни в системі освіти через рух у бік нової особистісно-розвивальної моделі, використання інтелектуального потенціалу людини для творчої діяльності в усіх аспектах життя тощо.

На думку педагогів-методистів О. Пометун, Л. Пироженко, створюючи навчальні групи здобувачів вищої освіти з певною дидактичною метою, слід брати до уваги сукупність таких чинників, як психологічна сумісність; навчальні можливості, інтереси, нахили; оптимальне поєднання парно-групової, колективної та індивідуальної форм роботи; орієнтованість інтерактивних технологій на структуру освітнього процесу (Пометун, Пироженко, 2002).

Маючи досвід роботи з іноземними здобувачами вищої освіти, наведемо приклад використання методу інтерактивного навчання (зокрема рольової гри) для підвищення мотивації вивчення курсу культури мови.

Студентів розподіляють на пари, кожен отримує схему міста Полтави. Учасник А запитує, як йому дістатися до вказаного місця, учасник Б пояснює. Потім вони міняються місцями. Далі ускладнюємо завдання і пропонуємо провести екскурсію містом, у якому здобувачі вищої освіти живуть. Для підготовки використовуємо колективно складений план.

Після роботи над складанням плану студенти відповідають на запитання, використовуючи матеріал до теми «Полтава» (викладач доповнює відповіді, додаючи більше інформації, поетапно ускладнюючи завдання та вводячи нову лексику).

Черговим етапом є опрацювання інформаційного матеріалу до теми «Полтава».

Географічне розташування: Полтава знаходиться в центрі України, на березі річки Ворскла. Мікрорайони Полтави: Половки, Браїлки, Левада, Сади-1, Сади-2, Сади-3, Огнівка, Алмазний.

Будівництво за останні 20 років: кіноконцертний зал Палац «Листопад»; підземний комплекс «Злато місто»; Полтавський факультет національної юридичної академії імені Ярослава Мудрого; храм Віри, Надії та Любові; відбудований заново Успенський собор біля Білої альтанки та інші.

Історичні та культурні пам'ятки Полтави: пам'ятник М. Гоголю; пам'ятник Т. Шевченку; пам'ятник Ю. Кондратюку; пам'ятник Українським козакам; пам'ятник І. Котляревському; пам'ятник Панасу Мирному та інші.

Музеї Полтави: музей історії Полтавської битви; Полтавський краєзнавчий музей; Полтавський музей авіації та космонавтики імені

Ю. Кондратюка; садиба-музей І. Котляревського; літературно-меморіальний музей В. Короленка; садиба-музей Панаса Мирного та ін.

Полтава – місто студентів і школярів: у місті 38 шкіл; 3 школи-інтернати; 5 музичних шкіл; школа мистецтв; 13 училищ; 10 технікумів; 3 університети – Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», Полтавський національний педагогічний університет імені В. Короленка, Полтавський університет економіки та торгівлі; 2 академії – Українська медична стоматологічна академія, Полтавська державна аграрна академія. У зв'язку з воєнним станом у Полтаві розташований Луганський національний університет імені Тараса Шевченка.

Місця відпочинку: музично-драматичний театр імені М. Гоголя; Полтавський обласний театр ляльок; Полтавська обласна філармонія; Палаці культури; кінотеатри; стадіони; спортивні майданчики; басейни; кафе; бари; ресторани.

Доречно роботу супроводжувати відео- та фотоматеріалами (Кіріченко, 2013, с. 15 – 17).

У процесі основного змістовного етапу студенти доводять до автоматизму вживання лексичних і граматичних моделей з теми, залучають їх до структури різноманітних текстів, закріплюють навички вживання мовних кліше, розвивають уміння усного діалогічного й монологічного підготовленого та спонтанного мовлення.

Після проведення «екскурсії», обговорюємо роль екскурсовода та його вміння презентувати визначні пам'ятки, наголошуємо на історичних, культурологічних, соціальних аспектах, що об'єктивно характеризують місто Полтаву. Здобувачі вищої освіти читають діалоги й мінітексти, висловлюють їхні міркування щодо прочитаного, складають і розігрують діалоги («Покажи товаришеві місто», «Маршрут нашої мандрівки»), використовуючи опорну лексику (наприклад, маршрут, вибирати-вибрати маршрут, поїздка). На наступному етапі викладач пропонує (за аналогією) провести екскурсію в місті, де проживають батьки та друзі.

У підсумковій роботі беруть участь усі учасники. Якщо в процесі презентації (екскурсії) одного учасника здобувачі вищої освіти доповнювали, уточнювали матеріал, то на другому етапі їхня діяльність активізувалася й кожен намагався висловитися, вступаючи в діалог, відстоюючи власне бачення, доповнюючи, обґрунтовуючи інформацію.

У такий спосіб оцінюємо читання, говоріння (моделювання мовленнєвих інтенцій, усне монологічне й діалогічне висловлювання (діалог-повідомлення), епізоди усного мовлення (за запропонованими комунікативними ситуаціями). Обраний метод ведення заняття за запропонованою темою потребував цілеспрямованої підготовки й організації роботи студентів. Викладач у цьому випадку виконував роль консультанта, яка зводилася до того, щоб у процесі вирішення поставленого завдання об'єднати зусилля здобувачів вищої освіти

і викладача. Коли студенти звикнуть до рольової гри, викладач стане більше спостерігачем, ніж ведучим. Тобто, поступово акцент зміщується на самостійну, активну діяльність тих, хто навчається.

Отже, незалежні дослідження, проведені різними вченими, показали, що опановування матеріалом і рівні його засвоєння зростають майже в чотири рази при застосуванні інтерактивних методів навчання. Заощадження часу для вивчення необхідного матеріалу в середньому становить 30%, а набуті знання зберігаються в пам'яті значно довше завдяки залученню всіх органів чуття й активних дій учнів у процесі навчання (Архипова, 2002). Усе сказане переконує в тому, що інтерактивне навчання передбачає відмову від простого заучування інформації, основним завданням стає розвиток творчих здібностей здобувачів вищої освіти та пробудження інтересу до досліджуваного предмета, а також підвищення мотивації навчання.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Нині характерними рисами мовної ситуації, що склалася в суспільстві, є нестабільність, порушення літературних норм, зниження тональності спілкування, лібералізація нормативних вимог промови. З одного боку, така мовна «розкутість» сприяє розвитку творчого потенціалу мови, проте з іншого – стимулює прояв таких небажаних ефектів, як безграмотність, фамільярність, стилістичний несмак. На нашу думку, одним з першочергових завдань вищої професійної освіти має стати запровадження в усіх закладах освіти (і у вищих, і середніх професійних) курсів української мови, культури мовлення, риторики, мовного етикету та інших мовних дисциплін.

Здійснене дослідження не вичерпує багатогранності аспектів проблеми формування мовної особистості здобувачів закладів вищої освіти засобами культури мовлення. Перспективними напрямками її подальшого дослідження можуть бути: вивчення впливу наукових гуртків на вдосконалення мовленнєвої діяльності майбутніх фахівців; розроблення системи інтерактивних вправ та завдань з моделювання ситуацій професійного спілкування, спрямованих на соціалізацію молоді в освітньому середовищі; підготовка програм нових освітніх компонентів, змістовий аспект яких спрямований на вирішення завдань успішного формування мовної особистості майбутнього вчителя-філолога.

Література

- Александрова, В. О. (2013). Мовленнєва культура сучасної молоді. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. № 8 (ч. 2). С. 7 – 11.
- Архипова, С. П. (2002). Діалогові технології навчання як засіб підготовки до неперервної освіти. *Нові технології навчання: наук.-метод. зб.* К.: НМЦ ВО, 2002. Вип. 38. С. 103 – 108.

- Кіріченко, О. М. (2013). Методичні вказівки до складання тем говоріння (питання залікових та екзаменаційних тем) для студентів-іноземців підготовчого відділення. Полтава: ПолтНТУ. С.15 – 17.
- Методика навчання української мови в початковій школі: навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. (2011) / за наук. ред. М. С. Вашуленка. К.: Літера ЛТД, 2011. 364 с.
- Наумчук, М. (2003). Словник-довідник основних термінів і понять з методики української мови. Тернопіль: Астон. 132 с.
- Огієнко, І. (Митрополит Іларіон) (2010). Рідна мова. К.: Наша культура і наука. 436 с.
- Пометун, О. & Пироженко, Л. (2002). Інтерактивні технології навчання: теорія і практика. К.: АСК. 141 с.
- Сухомлинський, В.О. (1977). Серце віддаю дітям. Вибрані твори: в 5 томах. Т. 3. К.: Рад. шк., 670 с.

Стаття надійшла до редакції 22.10.2022 р.

Прийнято до друку 25.10.2022 р.

Рецензент – д. філол. наук, проф. Глуховцева К. Д.

Наукове видання

ЛІНГВІСТИКА

Збірник наукових праць

№ 2 (46)

За редакцією К. Д. Глуховцевої
Комп'ютерний макет – М. О. Волошинова
Коректор – І. О. Ніколаєнко

Здано до склад. 21.12.2022 р. Підп. до друку 23.12.2022 р.
Формат 60x84 1/8. Ум.-друк. арк. 5,92
Наклад 100 прим. Зам. №0301-23

---

*Виготовлювач Державний заклад
«Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».
вул. Коваля, 3, м. Полтава, 36014. т/ф: (0532) 50-24-15
e-mail: luguniv.info.edu@gmail.com
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3459 від 09.04.2009 р.*

*Видавець ТОВ «Талком».
м. Київ, вул. Львівська, 23,
тел./факс (044) 424-40-69, 424-56-26
E-mail: ukraine.vdk@email.ua.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4538 від 07.05.2013 р.*